

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

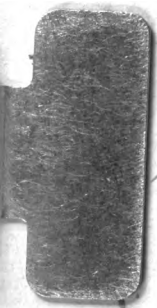
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KW GWA 100.025

T A A L-
E N
DICHTKUNDIGE
VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR

MR. WILLEM BILDERDIJK.

TWEEDE DEEL.

T. ROTTERDAM,
BY J. IMMERZEEL, JUNIOR.

1821.

G E D A C H T E N

OVER

HET VERHEVENE EN NAÏVE.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

*M*en verwachtte in dit korte Stukjen geen eigenlijke en vooral geene opzettelijke of volkomen Theorie, gelijk men het gewoon is te noemen, over de onderwerpen op den tytel uitgedrukt; veelmin, Lesfen en voorbeelden hoe daartoe te geraken, of, in Dicht- of Welsprekendheid, volgens kunstregelen na te bootsen. Geen Leerstelsel geve ik, maar alleen eene bloote en losse beschouwing van wat onder die benamingen verstaan of aangeduid wordt; en deze beschouwing is op de enkele zelfbewustheid der ziel (het gevoel der aandoening) en niets anders gegrond: of liever, op dat ik niet te

veel zegge, het is slechts een kleine Proeve hiervan. — Uitgebreide Verhandelingen van Theoretische aanzichten, tot regels gebracht, hebben altijd de Fraaie kunsten benadeeld; en het kon niet anders, omdat deze regels algemeene uitspraken zijn, en er geen algemeen ('t geen eene bloote abstractie des verstands is) werkelijk bestaat; waardoor hare toepassing dan ook steeds bedrieglijk wordt, en niet anders dan een soort van manier (als men het in de beeldende kunsten noemt) voort kan brengen. — 't Is beginsel, grondbeginsel, geen regels, waaruit de waarachtige Wijze, de redelijke mensch, de kunstenaar, handelen moet; en deze beginsels liggen, ten aanzien van dit, als van alle vakken van kennis, in onze ziel opgesloten, en zijn anders niet dan de gevolgen (of resultaten) van haren aart, in de opmerking van ons innig gevoel waargenomen. Geen andere weg dan deze leidt naar de Waarheid; geen ander doel kan de kunst hebben dan Haar voor te stellen

ten in de meestmogelijke volkomenheid; en geene Wetenschap verdient haren naam van Wetenschap dan voor zoo verre zy Haar bereikt. Wat my betreft, ik laat my hier geene Wetenschap voorstaan, die eenen volkomen en zich ondersteunenden samenhang van alles wat haar onderwerp oplevert, onderstelt en vereischt, doch waartoe my de kracht en inspanning van Geest, in mijnen daaglijks meer verzwakkenden en kranken toestand, ontbreekt. In 't gene ik aanbiede wensch ik niet te min nog nuttig te zijn, gelijk ik dit te aller stonde gewenscht heb te mogen zijn, en (ik vlei my des) ook waarlijk geweest zou zijn, zoo de boosheid, het zij dan der tijden, het zij der menschen (want dit is moctelijk te onderscheiden) niet reeds van voor den zich instellenden zomer mijns levens, geheel mijnen uitschietenden akker verwoest, en aankhoudend vertrapt hadde. Kon er echter een handvol graans opkomen en ook slechts ten halve rijpen, ik deel-

*de het mel, (en zoo doe ik nog,) schoon het
schraal en ledig van korn bevonden mocht
worden, en het zeggen van Addison's Case blijft
my tot den laastten ademtucht heilig:*

Whilst I yet live, let me not live envain.
[Laat my, zoo lang ik leef, niet vruchtloos leven.]

B.

Wintermaand

1820.

HET VERHEVENE.

Het woord - zelf van VERHEVEN drukt de zaak beter uit, dan eenige definitie welke men daarvan pleegt te geven. Die definitien zijn uit het uitwerksel geput, en mogen, ten beste genomen, van dienst zijn, om de zaak, waar zy is, te doen onderscheiden, maar zy baten niets om haar, het zij Theoretisch *a priori* te kennen, het zij practisch te vormen en voort te brengen. Het is er niet anders meê dan met de bepaling van het SCHOONE, als, „het geen in de aanschouwing behaagt;” waarby men even weinig beseft *wat*, als *waardoor* het behaagt, of, hoe dat *behagen* te weeg wordt gebracht; en alle dergelijke voorstellingen doen inder-

daad weinig anders dan, of onderstellingen vormen, waarop dan geheel het wetenschappelijke stelsel in de lucht draait, of wel, de onderwerpen der wetenschap tot de *qualitates occultae* te rug brengen, (waar eens de oude, en nu weder de hedendaagsche Filozofie zoo vervuld en overstromd van bevonden wordt,) omtrent welke men zich met een blooten naam vergenoegt, of, ten hoogste genomen, met een verward en zwevend denkbeeld, door dien naam opgewekt, doch het geen men niet weet te vestigen of te ontwikkelen.

Indien men zoo iets in de louter beschouwende Wetenschappen toe kan geven, (en waarlijk men moet het, zoo men immers met eene zeer eng beperkte vatbaarheid als die van ons verstand, tot hooger beginsel of dieper gronden wil doordringen,) het is dan ook in deze alleen, dat het ons gevergd kan worden, ons daarmede te vreden te houden: want het spreekt als van zelfs, dat het in een Kunst, dat is, een stelsel waarvan het doel en wezen in voortbrenging en daarstelling bestaat, niet op het erkennen van achteren, maar op het scheppen van 't voorwerp mocht aankomen; het geen dus, nevens den wil tot dat voortbrengen,

gen, ook eene daartoe genoegzame kennis van het voorwerp onderstelt. Want het is geene Kunst, die *tentando*, of by den tast, in het blind werkt; maar die van hare middelen en uitwerksels zeker is, en dus ook geene proeven van achteren noodig heeft of hare uitwerking gelukt zij. En zoo er derhalve een Dichten Redekunst is, en 't *verhevene* onder haar voorwerpen behoort, zoo kan men zich met geene zoodanige definitie voldaan houden, als tot dus verre door Wijsgeeren of Redenaren gegeven is.

Dat er eene Dichtkunst, dat er eene Kunst van welsprekendheid is, zal men zekerlijk niet in twijfel trekken; alhoewel men zeer kwalijk zou doen, de eerste met de Poëzy-zelve, de laatste met de Overredingskracht te verwarren. Een mislag, die slechts al te gewoon is! Zekerlijk is de Poëzy geen *resultaat* van 't verstand, maar eene bloote uitstorting van 't getroffen gevoel, dat ontboezeming noodig heeft. En Dichtkunst, de vrucht van waarnemingen omtrent de wijze, waarop dit gevoel zich onvederstanelijk uitstort, door het verstand tot een aan één hangend stelsel gebracht, is in daad en wezen niets anders dan nabootsing der Poëzy.

Zy leert (om het dus uit te drukken) een automaat vormen, die den mensch in zijne werkingen voorstelt. Maar die automaat is de mensch niet; en hy die de Dichtkunst beoefent, al ware hy daarin tot den hoogsten top van vaardigheid en juistheid gestegen, is even zoo weinig Poëet. En het is daarom ook, dat hy, hoe geoefend en toegerust met alle de kunstgrepen die theorie en praktijkkennis aan de hand geven, nooit die onvoorbereide, die oogenblikkelijk uitschietende en volstrekt onweêrstaanbaar treffende vonken, nooit die door de Kunst vruchteloos nagebootste wanorde en onregelmatigheid, waar de hoogste Eenheid in schuilt, nooit dat vallen en steigen in eene ontzettende en niet na te gane vlucht, dat den waren, den geboren, en niet nagebootsten of door kunst bedorven Dichter, eigen is, en waar Dichtergeschapen Dichters zich onderling in erkennen, zal kunnen bereiken; maar dat hy alleen voor Ondichters zal zingen, wien de aanslag der sympathie in het hart geen behoefte is. Dat het met de Rethorica even het zelfde zij, die niet hooger dan eene nabootsing dier ware Welsprekendheid is, welke mede niet eigenlijk uit het verstand, maar uit het hart vloeit, (en waarvan het is, dat men spreekt

in

in het *pectus est quod disertum facit*,) behoeft hier niet uitgehaald. Maar de oplettende zal in het aangemerkte den grond vinden, waarom t'allen tijde en overal, met de opkomst en algemeen worden der Theorien (van Redekunst zoo wel als van Poëzy) de ware Welsprekendheid en waarachtige Dichtader afnam, verliep, en verloren ging. Het was, levende Kunstwerktuigen in de plaats van geest en gevoel vormen, het geen tot de vatbaarheid toe voor 't gevoel en de aandrift van Dichter en Redenaar verftikte en verdoofde, door de nabootsing in de plaats van het wezen te stellen, en voor den alles bezielenden Geest een houten gebeiteld blok te doen aanbidden.

Doch hoezeer dit misbruik te betreuren is, hoezeer het in algemeene oefening brengen dezer kunstleere en kunst oefening inderdaad een verderflijken invloed heeft op de Poëzy en Welsprekendheid, en zelfs op de genen, die door de Natuur tot haar bestemd, hunnen aanleg, door eene blinde onderwerping aan de kunststelsels, bedwingen, verdrukken, en, het zij in zijn ware ontwikkeling verstoren, het zij overheerscher en vruchteloos maken; als Wijsgeerige en in verband gebrachte waarning der

der verschijnfelen, die de Poëzy en de Overredensgaaf oplevert, is echter die Kunst, als Wetenschap aangemerkt, voor de Ziekennis onschatbaar, en, als voortbrengende of werkdadige aanwending, een bron van steeds nieuwe proefnemingen omtrent dit zoo hoog, ja, zoo e enig belangrijke voorwerp, waarin alle onze uitzichten, pogingen, en bedoelingen, en alle aanwendingen onzer zoo verstandelijke als zedelijke, geestelijke en lichaamlike vermogens of vatbaarheden zich, indien zy ons nuttig zijn zullen, vereenigen moeten. Begrijpe men slechts, dat de Kunsttheorien den Wijsgeer behooren, den beschouwenden en waarnemenden Wijsgeer; en niet den Kunstenaar, die alleen uit de in hem geschapen aandrift en werkende neigingen handelt, welke (ja, zeker!) met klaarder of duisterer denkbeelden van doel en van middel verzeld gaan (want het verstand blijft niet werkloos, waar gevoel en drift arbeiden, maar is op een wijs aangedaan, die noodzakelijk daar mee over één stemt); doch wiens scheppende voortbrenging, indien zy volkomen zal zijn, geene duidelijke en zich onderscheidende verstandbeseffen kan toelaten, om dat zijn geheele ziel tevens in al hare kracht en werkdadigheid te gelijk werken moet; en geen koud en
toe-

toefchouwend verftand (dat niet anders, dan verdeelen en aftrekken, en, des noods, famenzetten en vergelijken kan), maar het warme en alles op eenmaal verzwelgende, vermengende, en in de overvloeiing overkropte gevoel, de bron van de voortbrenging is, waarin hy zich uitftort.

Het is eene geheel andere vraag, of deze wijsgeerige kennis den Dichter niet nuttig zou zijn? 't Grootte hoofdgefchilpunt, of Wijsgeerte Dichtkunst bevordere dan niet, kan inderdaad op tweederlei wijzen befchouwd en behandeld worden. Inderdaad is de Poezy aan de Wijsgeerte nader verknocht, dan men, na 't voorby gaan dier vroegere tijden, wanneer alle verhoog, alle uitdrukking Poezy was, geloofd heeft. Doch sedert men 's menschen vermogens en vatbaarheden als met een ontledend mes verdeeld en van één heeft gefcheiden, om ieder afzonderlijk te befchouwen, en dus gants verschillende vakken gevormd, waarin men de Wetenschappen afzondert, verbeeldt men zich (of die Wetenschap een waarachtige spiegel der zaak ware,) deze dus van één gefcheiden voorwerpen als wezendlijk op zich - zelfs fttaande zaken, eigenschappen, of
hoe.

hoedanigheden, en verliest tot het denkbeeld zelfs van een samenhang en in één smelting, waardoor zy in onze ziel en gewaarwording één zijn. Men maakt het verstand tot een afzonderlijk mensch, het gevoel tot een tweeden, en zoo wijders; en gelukkig nog, zoo men ze, als Hoogvliet de Godlijke eigenschappen doet, aan een ronde theetafel plaatste, om met elkander te raadplegen, en zich tot een eenstemmig besluit te vergelijken! Maar men geeft eigendunkelijk aan een van die alle (het geliefd en aangebeden Verstand, waar men zich, zoo te onrecht, zoo oneindig op voor laat staan) een opper- en wetgevend, een hoofdgezag, waar al de rest onder bukken moet. En dit met geen ander gevolg, dan dat in zedelijkheid, waarheid, en smaak (dus, in alles,) de Wijsgeer een Rijk van beschouwing oprecht, 't geen hy hoogstvoortreffelijk vindt, doch waarmee het natuurlijke, waarin ieder menschelijke vatbaarheid zijn eigen recht vasthoudt, nooit overcentent; zoo dat men, de eene duizend jaar voor, de andere duizend na, by een overvloed van *systemata*, de Filozofische wereld altijd met de wezendlijke strijdig gevonden heeft, en de eerste steeds vruchteloos aan de laatste wilde opdringen. — De zaak dus beschouwd, kan de Filozofie even

even weinig goeds in de Poëzy, als zy in de Godsdienst doet, uitwerken. Maar men mag zekerlijk deze Filozofie eene Wanfilozofie noemen, en dit kan de ware Wijsgeerte (bestond zy slechts tot nog!) geen nadeel doen.

Doch ja! in der daad bestaat zy; en zelfs, in deze Wanfilozofie. Want hoezeer ook de opgerichte *systemata* valsch en gebrekkig zijn mogen, op valsche, gewaagde, en zelfs onbestaanbare gronden berusten, en kwalijk in één zijn gevoegd; de stellaadje, zoo slecht zy is, bevat niet te min goede sparren en planken, in het echte woud der menschlijkheid, uitgekapt en gezaagd, en die, schoon zy op zich-zelf geen volkomen, geen duldbaar, of bewoonbaar gebouw maken, echter dienstig zijn voor den bouwmeester die zijn kunst verstaat, en het geen er by ontbreekt by een weet te vinden. Voorbereidend is er voor de Wetenschappen en Kunsten inderdaad veel, alhoewel dan ook op verre na niet in alles wel, gedaan; maar men heeft te vroeg willen bouwen, eer men of alles wat tot de grondstof des gestichts behoorde, verzameld had, of zich nog een schets vormen kon van het voorbeeld dat men wilde nabouwen.

Dan

Dan, wy laten die geheele Wijsgeerte daar, waar men zoo veel mede op heeft, en die, in plaats van een sleutel der Geestelijke en verstantelijke geheimenissen, die alles moest openfluiten, inderdaad niet meer dan als een halfkromgebogen spijker te rekenen is, waar men wel een blootliggenden slotveer meê verdringen of te rug haken kan, maar door de omwikkelingen waar achter een hooger werkmeeſter den spring verborgen heeft, geen toegang kan vinden. Wy laten haar daar, zeg ik, en vergenoegen ons met het gene en naam en bevinning ons leeren, en ook weldra blijken zal vruchtbarer te zijn, dan duizend Filozofische kunstwoordbepalingen en machtspreuken.

Het woord van VERHEVEN is eene benaming, die op geen woord, op geene uitdrukking ſlaat, maar op het inwendig gevoel dat door het woord of de uitdrukking verwekt wordt. Een gedachte, een woord, een benaming, een uitdrukking, kan ten aanzien van het VOORWERP, dat er door voorgesteld, beteekend, of aangeduid wordt, *juist, eigenaartig, oneigen, overdachtig, ſlaauw, krachtig, zwak, ſterk*, en dergelijke zijn. Zy kan ten aanzien van het oor, dat den klank der uitdrukking ontfangt,
aan.

zangenaam, zacht, helklinkend, hard, fcherp, dof, en ruw zijn; maar het is alleen ten aanzien van het geestelijk of verstandelijk GEVOEL, dat zy *verheven* of *laag* kan genaamd worden, naar mate het namelijk een verheven gevoel, of het tegendeel daarvan, verwekt. En, gelijk 's menschen ziel (als van hooger bestemming en aart, dan deze gewone zintuiglijke verschijnsels, die men in hun samenhang wareld noemt, aan schijnt te bieden,) zich in geduurzame en eindlooze poging en drang tot verheffing bevindt, zoo kan dit gevoel, daar het haar inderdaad de bestemming waarvan zy bewustheid heeft nader brengt, dan ook anders niet, dan haar op eene hoogstbehaaglijke wijze aandoen, die met eenen eigen in haar opgewekten prikkel en zelfverheffing gepaard is: en het is dus wel te recht, dat Longijn van 't verhevene zegt, dat men 't aan dit zelfgevoel van verheffing erkent, en dit als 't *criterium* dezer eigenschappen in een rede moet aanmerken (*).

Zie

(*) Φύσει γάρ πως ὑπὸ τ' ἀληθοῦς ὕψους ἐπαίρεται τε ἡμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γαῦρόν τι παράστημα λαμβάνουσα πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγαλαυχίας, ὡς αὐτὴ γεννήσασα, ὅπερ ἤκουσεν. *Sect. VII.*

Ψυχὴν φυσικὸν ἔχειν δίκαμα, noemt Origines dit ergens. *Eene natuurlijke verheffing der ziel.*

II. DEEL.

B

Zie daar dan de zaak in haar *uitwerking* bekend! Het onfeilbaar kenmerk des verhevenen, zegt de evengenoemde Wijsgeer en Redenaar, is, dat wy gevoelen, dat een rede ons veel te denken geeft; terstond eene uitwerking op ons doet, waaraan men niet wederstaat; en een blijvenden indruk nalaat, die zich niet dan met moeite laat uitwischen; en „op den duur, en alom, en op allen, zijn werking doet.” (*) En elders: Het verhevene „brengt eene zekere ontzetting in ons te weeg, het verrukt en vervoert ons; 't geeft eene edele kracht aan de rede, eene onverwinnelijke kracht, die de ziel des hoorders verheft. Het treft als een bliksem, en toont in eens alle de krachten des Redenaars tot één vergaderd.” †). Hoe
ορ-

(*) 'Ουκ ἂν ἔτ' ἀληθές ὕψος εἶη, μέχρι μόνης τῆς ἀκοῆς σωζόμενον. Τοῦτο γὰρ τῷ ὄντι μέγα, οὐ πολλὴ μὲν ἢ ἀναθεώρησις· δυσκολὸς δὲ, μᾶλλον δ' ἀδύνατος ἢ κατεξανθήσις· ἰσχυρὰ δὲ ἢ μνήμη, καὶ δυσεξώλειπτος. Ὅπως δὲ καλὰ νόμιζε ὕψη, καὶ ἀληθινὰ, καὶ διαπαντὸς ἀρέσκοντα καὶ πᾶσιν. *Ibid.*

†) Οὐ γὰρ εἰς πειθῶ τοὺς ἀκρωμένους, ἀλλ' εἰς ἔκστασιν ἄγει τὰ ὑπερφυᾶ. — Δυναστεῖαν καὶ βίαν ἄμαχον προσφέροντα, παντὸς ἐπάνω τοῦ ἀκρωμένου καθίσταται. — Ὑψος δὲ που καιρίως ἐξενεχθῆν τέ τε πράγματα δίκην σκηπτῶ πάντα διεφόρησεν· καὶ τὴν τοῦ ῥήτορος ἐνθὺς ἀθρόαν ἐνεδείξατο δύναμιν. *Sect. 1.*

opgeſchikt, zwierig, en omkleed ook, het innige denkbeeld dezer uitdrukking koomt op dat ecnige neër: „ *De verheffing van de ziel des hoorders is er 't uitwerkſel van.*

Dit uitwerkſel treft onmiddelijk door het gegeven denkbeeld in het *verſtand*, en het is hierdoor dat het onmiddelijk de aanſchouwende verwondering verwekt of verwekken kan, of liever, de foort van ontzetting, waarvan men by het verhevene altijd aangedaan wordt. Maar het is by het verſtand niet, dat dit uitwerkſel zich bepaalt; het is in het verſtand niet, dat het beruſt; neen, het is het eigen en innige zelfgevoel van groothcid, die er in de ziel door opgewekt wordt, waarin de onbeſchrijflijke aandoening des verhevencen (onafhankelijk van het verſtandelijke *organon*, *zin*, of *werking*,) beſtaat. Gevoel, 't geen er wegens de eenſtemmigheit en onderlinge ſamenwerking der verſchillende vermogens in den menſch, door de intellectueele aandoening in den eigen boezem der ziel (waar het Goddelijke en oneindige ruſtend in ſluimert) als door eenen elektrieken ſchok, opgewekt wordt, en waarin hy oogenblikkelijk erkent wat hy wezendlijk is, maar

B 2

zich

zich nooit herinnert te zijn, dan wanneer hy door hooger invloeden getroffen wordt.

Het geen ik hier zeg, en als ware 't ter verklaring voordrage, zal mogelijk duister en vreemd schijnen; doch het is niets dan het gene wy daaglijks ontwaar worden: ook is 't op gelijke en volstrekt geene andere wijze, dat wy het **SCHOONE** genieten. Te vergeefs zoekt men die gewaarwording tot het bloot zintuiglijke te verlagen; en even zoo, te vergeefs tot een *intellectueel* of verstandelijk befef af te zonderen (te *abstraheeren*). Het is noch in het zintuig, noch in het verstandsbegrip, dat het geen wy *schoon* noemen, erkend wordt; en noch het een noch het ander dezer *organa* is er vatbaar voor. Om niet heeft men getracht na te sporen, wat het zij, dat ons in het geen schoon is behaagt. **VERSCHEIDENHEID in eenheid**, verstandelijke *volkomenheid*, waarin men eenstemmigheid tot een zelfde doel waarneemt, en wat dergelijke meer is, worden vruchtloos als het wezen der schoonheid aangegeven. Zoo weinig het eene zintuiglijke lichaamsgewaarwording is, zoo weinig is het eene verstandelijke opmerking, die in zich-zelve het schoone bevat. Neen, maar het

het is alleen het innige zelfgevoel der ziel, dat, ook zonder de intellectueele opmerking van evenredigheden of bestemming, getroffen wordt, waarin de verhemelende 'gewaarwording der schoonheid bestaat. 't Is het verhoogde gevoel van zich-zelve, 't is de afspiegeling van Gods alvolmaaktheid en algenoegzaamheid (gevoeld maar niet begrepen) die op eene onbeschrijf-bare wijs door de eenstemmigheid der verschillende innerlijke en uiterlijke vatbaarheden verwekt wordt; en waardoor de mensch alles 't geen hy als dier door 't zintuiglijke, en als mensch door 't verstandelijke en zedelijke geniet, in dat Geestelijk en naar 't Goddelijke gelijkend gevoel oplost en verfméit, dat de zaligheid van zijn bestaan uitmaakt, en waarvoor hy bestemd en geboren is.

Alles in ons toont ons deze zelfde samenstemming der vatbaarheden, waarmede wy toegerust zijn. Het is dus het onstoffelijk gevoel zener bepaling (*determinatie*) van Geestelijke werkkraft, die wy wil noemen, welke zich op het oogenblik in het werken van spieren en pezen doet blijken, als of dat gevoel op lichaamlijke werktuigen overging. Het is de zoetbittere aandoening des medelijdens, die dus

in ons Geestelijke opgewekt wordt door lichamelijk voortgebrachte klanken der lijdenden. 't Is de blijdschap des gemoeds, die, door 't denkbeeld van rechtheid en braafheid, die wy in een daad verwezenlijkt zien, in ons binnenste oprijst als uit eenen nevel van sluimering, waarin zy bedolven lag. Het is, met één woord, de eens vastgestelde harmonie, die niet slechts naar het groot en verheven gevoelen van Leibnitz, den zichtbaren klomp van ons lichaam met de zelfbewustheid van ons Geestelijk wezen doet samenhangen, maar alle de verschillende vatbaarheden van stoffelijkheid en onstoffelijkheid op een wonderdadige wijze in samenwerking stelt, en aldus (om het zoo te noemen) den geheelen veelvoudigen mensch, die de plant met het dier en den engel in zich fluit, tot éénzelvigheid van bewustheid en werkkraft brengt.

Het is het gebrek aan deze zoo eenvoudige waarneming, dat de duizenden van mislagen in alle wetenschappen veroorzaakt heeft, waardoor zy haar juistheid en tevens haar aanwending misfen. Zonder deze, mijn Hoorders, bestaat er geen ware Zielkennis, geen Zeden-, geen Rechtsleer, dan in bloote verbeelding of willekeurige

rige opvatting. Zonder deze (ik durf het zeggen) geen volkomen Geneeskunst; omdat geen der vatbaarheden van den mensch zich in de Natuur af laat zonderen (*isoleeren*). Maar voor alles kan er zonder haar geen waarachtige Theorie der Schoone kunsten zijn; inzonderheid van haar welke de eerste in uren kring is en ze alle bevat. Van de Hemelsche Poëzy namelijk, die niet anders dan de uitstorting is van het innig gevoel, dat geheel den mensch, en in alle zijne vatbaarheden tevens, vervult. En, wanneer wy dit recht beseffen, mijne Vrienden, zoo is er ook niets natuurlijker, dan dat alle Fraaie kunsten alom en altijd vervallen en te ondergaan moesten, zoo dra zulke Theorien (en tot nog zijn er geene andere voorgedragen,) als op bloot verstandelijke uitpluizingen uitliepen, gesmeed werden en invloed bekwamen. Even gelijk (want waarom 't verbloemd?) als de ontdekking der tijden bewezen heeft, dat naar mate een Filozofische Godsleer, Zeden- of Rechtskunde meer beoefend en algemeen geworden is, de Godsvrucht en zuiverheid des gemoeds meer verloren gegaan zijn, en onrecht en willekeur ten zetel geklommen.

Ziet daar een ruim veld om uit te wijden, maar

B 4

het

het geen ons geheel buiten de perken zou voeren, waartusfchen ons onderwerp ligt ingesloten! Wy keeren ter zake.

Longijn, wien wy zoo dadelijk noemden, hy, van alle die tot ons zijn overgekomen, de eenige fchrijver der Oudheid, die opzettelijk van het Verhevene gehandeld heeft, heeft het overzottig geacht, het gewichtige onderwerp van zijnen leer door eenige Redenkunftige bepaling of door een befchrijving die de plaats daarvan houden mocht, te doen kennen. Zelfs berispt hy zijnen voorganger Cecilius deswegens, dat hy 't door een omslag van woorden heeft willen doen kennen, als of het een zeer onbekende zaak ware. (*) Hy acht dit onnoedig, en houdt zich flechts op met de middelen om het voort te brengen. Een onverftandig gedrag inderdaad voor die de *methode* bemint, indien men zijn arbeid niet veeleer als een vervolg van Cecilius aan moest merken, dan als een geheel op zich-zelf fttaande werk van Verhevenheidsleer. Ondanks deze achterlating van eene kunstmatige *definitie*, ontbreekt echter by Longijn (wy zagen het reeds) de
uit

(*) Sect. I.

uitdrukking van het kenmerk des verhevenen niet; en men behoeft het in zijn Traktaat niet blootelijk uit de door hem bygebrachte voorbeelden en gegeven lesfen om er toe te geraken, als van achteren, op te maken. Hy teekent het, naamlijk, op meer dan één plaats, in zijne uitwerking, welke hy in een ontzettende verwondering, en vooral in de zielsverheffing des hoorders bestaan doet, die het noodzakelijk door den aart van zijn indruk te weeg brengt. En het is dit kenmerk, waarin al wie verhevenheid kent, deze Goddelijke hoedanigheid eener voorftelling erkennen moet.

Ik zeg eener Voorftelling. Algemeene naam, en die meer dan rede- of dicht-, ja zelfs, dan alle kunst te famen genomen, bevat. Want het is niet alleen tot een Rede, het is niet alleen tot de Poëzy of Welsprekendheid, dat zich het *verhevene* bepaalt. Het behoort allen denfchoonen Kunften, het behoort ook der Schilderkunst, ook der Zangkunst, het behoort boven alles de nooit naar heur waarde gefchatte, de mishandelde en fints lang verloren Bouwkunst toe. Het behoort zelfs niet oorspronklijk aan dien tolk der gewaarwordingen, dien wy spraak of rede noemen; maar alle gewaarwor-

ding is vatbaar voor verhevenheid. En geen wonder, daar dat hooge gevoel, die verheffing, niet in 't bloote zintuig, waardoor wy in 't hooren of zien worden aangedaan, niet in het verstandelijk befef, dat wy daaruit vormen, maar in 't innige van de zelfsbewustheid, in ons opgewekt, en in de verhooging dezer zelfsbewustheid bestaat; uit herwelk dan ook noodzakelijk voortvloeit, dat alles wat dit innige zelfgevoel aandoen, opheffen, en verhoogen kan, het gevoel der verhevenheid voort moet brengen.

Daar is dus zoo vele verhevenheid, als er in ons vatbaarheden zijn, met welke aandoening geheel de innige mensch samenstemt. Zoo is alle Waarheid, erkend wordende, verheven, zoo is 't alle Zedelijkheid, zoo is (wat men daar ook tegen inbrengt), alle zintuiglijkheid zelfs, voor verhevenheid vatbaar. Maar, noch waar, noch goed, noch zintuiglijkheid is het dan door de volkomen samenstemming aller vatbaarheden in ons, die ons eenig bestaan en het onverdeeld gevoel vereenzelvigt en verhoogt. En het is het gebrek dezer samenstemming alleen, (het gevolg van des

men-

menſchen verval van zynen oorspronklyken ſtaat, waaraan alles ons t' allen oogeblikke herinnert,) waardoor ons zintuiglyke ons vernedert, verlaagt, en als van ons-zelfen ontaarden doet; tot zoo verre zelfs, dat wy er ons naauwlyks iets meer in gevoelen dan het geen de bloote dierlykheid met zich brengt. —

Zoo is er derhalve verhevenheid ook in de natuurlijke voorwerpen, en dit wel alomme en waar het verval der Schepping zich niet doet gevoelen, maar het ſchepfel den Schepper aan ons toefpiegelt.

Doch wy laten daar al het geen niet rechtſreeks tot ons oogmerk behoort, dat zich by den Dichter en Redenaar bepaalt. — Het geen wy tot dus verre voordroegen, toont genoeg, dat wy het met Longijn en Boileau tevens eens zijn; den eerſte, wanneer hy 't verhevene niet in zich-zelve, maar alleen in zijn uitwerkfel, kennen doet, den laaſte, wanneer hy met ronde woorden verklaart: „ Dat het voor „ geen bewijs van redeneering vatbaar, maar „ iets wonderbaarlyks is, dat zich van den hoor- „ der meeſter maakt, treft, en zich gevoelen „ doet.”

„doet.” (*). Wy kennen inderdaad (en uit de ontwikkeling die wy er van gaven, vloeit dit dadelijk voort) het verhevene niet dan in het gevoel, 'tgeen het in ons verwekt; en, even als wy het genoeg en ongenoeg niet kennen dan in ons-zelfen, zoo kennen wy ook het verhevene niet dan in ons, en het is eene bloote vernoeming of onigen gebruik van het woord, dat wy het verhevene aan een rede of denkbeeld toeschrijven. Wy zouden het beter *een gevoel van verhevenheidverwekkend*, of (wil men 't,) met opzicht tot den hoorder, *verheffend* noemen, indien de benaming de zaak uit moest drukken. Edoch geene eigenlijke uitdrukking der zaak wordt in een benaming vereischt, en een bloot aanduidend te kennen geven voldoet, mits het geene aanleiding tot valsche begrippen des voorwerps oplevere.

Wy hebben gezien wat het uitwerksel des verhevnen zij; en, daar dat uitwerksel in onze
ziel

(*) *Que le sublime n'est pas proprement une chose qui se prouve et qui se démontre; mais que c'est un merveilleux, qui saisit, qui frappe, et qui se fait sentir.* Reflex. Critiq. Reflex. X.

ziel berust, is het niet slechts uit den aart van deze, dat die werking verklaard worden moet, maar het is tevens noodig, dat men tot de middelen opklimme, om deze aandoening als uitwerksel in ons voort te brengen. Geheelde zoogenoemde Theorie van het verhevene moet hierop alleen nederkomen, en daar is geene andere. Zien wy echter, alvorens daartoe over te gaan, wat men uit de bloote ondervinding geput, en als middelen om het verhevene daar te stellen, of wel (met eene andere uitdrukking) als foorten van verhevenheid, op heeft gegeven.

Deze opgave, indien zy wel wordt beschouwd, is inderdaad meer ontkennend, dan stellig. Longijn spreekt van *koudheid*, *kleinheid*, *kinderlijkheid* (*); anderen, van *oneigenheid* en *gemaaktheid*, als tegen het verhevene in de rede overstaande; en het is meer, door ons tegen deze verkeerdheden te waarschouwen, dan door ons den rechten weg naar zijn voorwerp op te leiden, dat hy ons onderwijst. Hy voert echter vijf bronnen van verhevenheid

aan,

(*) Ψυχρόν, παιδαριώδες, μετρηκλιώδες, μικροχαρές.
Sect. III, IV, *cat.*

aan, als waartit men het te scheppen zou hebben (*). Ik zeg vijf bronnen; wier aders 't juist niet noodig is dat tot eenen doorbruischenden stroom samenvloeien, om door haat vereenigde kracht, de ziel op verschillende wijze tevens te ontzetten, ja tot de verbijstering toe te schokken, of in eene kalme verheffing op te beuren, en, als ware het, te verhemelien; maar uit ieder van welke afzonderlijk dat heerlijk genot (dus laat hy het voorkomen) rein en zuiver te putten is. En de eerste van die welke hy de voornaamste noemt (*κράτις*), is eene gelukkige verheffing van geest ten aanzien der gedachte, aan welke altijd een gelukkige uitstorting verknocht is; de tweede is hartstochtelijkheid die als meêlsleept; en de derde, het gebruik der Rhetorische kunstfiguren. Waarby hy, als vierde, de verheffing of adeldom der uitdrukking voegt, welke in eene zekere waardigheid van de bewoording bestaat; en die (als van een vijfde) van den hoogdr-

(*) *Πηγάς γονιμότητας*, zegt hy. *Recht welige bronnen*. Anderen noemen dit *τόποι*, *plaatsen* (als zei men, bergplaatsen waar zy te vinden zijn); van welke benaming de *Topica* der Rhetoren, zoo men ze heet.

dravenden en wel gesteren toonklank verzeld moet gaan.

Het is (wat de eerste hier zoogezegde bronnen betreft) zeker, dat de gelukkige *verheffing van geest* die den dichter of spreker natuurlijk is aangeboren, wel door de Kunst onderfelt worden mag, maar niet zelve tot de Kunst behoort. Men mag en men moet in Gezichtkunst of Spraakkunst, het helder en welgevormd oog of de welgevormde en buigzame tong onderstellen; maar men zou het oog of de tong zeer verkeerdelijk tot de kunstgronden brengen. Men mag ze als *postulaten*, dat is als *vereischten* zonder welke de wetenschappelijke of kunstleer vervallen zou, vorderen, maar niet als grondstellingen waaruit eenig bepaald gedeelte der kunst afgeleid wordt. Het is waar en hoogst zeker, dat gelijk de blinde geen schildery voortbrengen zal, zoo ook hy, die geente aandoenlijkheid voor verheffing heeft, de verheffing in 't hart van den hoorder even gebrekkig uitstorten zal, als de ongevoelig koude Redenaar 't medelijden inboezemen met een ongeluk dat hem niet aandoet.

Het *hartssochtelijke*, indien ik het met Botta, die *pathetique* zegt, dus vertalen mag, volgt

volgt als tweede. Longijn zegt eigenlijker; het *driftige*, en het geen men *geestdrijvende* zout mogen vertolken. (*) Dit behoort zekerlijk even zoo tot des Dichters innige eigenschappen als de zielsverhevenheid, en is zelfs daar eenigzins meê verbonden. Het hartstochtelijke in den algemeenen of gewonen zin, is zoo algemeen, als het verhevene zeldzaam is. De *Rhetorische kunstfiguren* zijn, mogelijk, nog algemeener. En wat *zwellung van stijl* in bewoording of klanken betreft, waartoe zijne overige bronnen te brengen zijn, ook dezen zijn nooit gemeener dan juist in den tijd als de vatbaarheid voor het verhevene meest verloren gegaan, en deze wondergift meest miskend en vergeten is. — Geen van die alle is derhalve een bron van verhevenheid, en Longinus leerstelsel is van grond en waarheid ontbloot. 't Is alleenlijk waar, dat het *verhevene* in een gedachte (of gevoel) die men meêdeelt, bestaan kan; en dat het ook onafhankelijk van deze in de kunstvorm van voordracht, bewoording, en

(*) Τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος. *Sect. VIII.*
 Mischten zei men al zoo wel: *kracht en overkroeping van aandoening.*

en klank, kan berusten. Maar het is ook dit, en niets anders, wat men stellen mag door Longinus in zijne verdeeling van bronnen beoogd te zijn. Zelfs drukt hy dit eenigermate uit, zoo het echter van hem-zelven, en geen invoegfel van later hand is, als hy na het hoemen der twee eerste bronnen laat volgen: „Deze twee zijn hoofdzakelijk aangeboren hoedanigheden; maar de overige zijn ook uit „de kunst.” (*)

Inderdaad, by aldien *verheven* dat gené is, wat ons door middel van geheel het verstandelijk gevoel (waartoe geheel de spraak en het spraakbeleid, of de rede, behoort,) en de samenstemming van het innige zelfgevoel; in onszelven verheft, zoo moet alles waarin men eene grootheid of waardigheid met welke onze ziel samen kan stemmen, ontwaart, VERHEVEN zijn; het zij die verhevenheid aan het *voorwerp*; het zij ze aan het voorgesteld *denkbeeld* van het voorwerp, het zij ze aan het *gevoel* van den spreker, het zij ze aan zijne *verheffing van*
ver-

(*) 'Αλλ' αἱ μὲν δύο αὐται τοῦ ὕψους κατὰ τὸ πλεόν ἀσθητικῆς συστάσεις, αἱ λοιπαὶ δ' ἤδη καὶ διὰ τέχνης. *Ibid.*

II. DEEL.

C

verbeelding (de grond der Rhetorische figuren), het zij ze aan zijne wijze van zeggen, uitdrukking of toonklank, zij toe te schrijven. Daar is, namelijk, eene verhevenheid van voorwerp die buiten den spreker is; daar is er eene van bevatting in 't denkbeeld des sprekers; daar is er eene in de werking die 't voorwerp of denkbeeld op zijn hart doet; daar is er eene in de wijze waarop hy het ons toedient; daar is er eene in 't gebruik van de taal, en dit, zoo ten aanzien van het verstandelijke der taal in de toepassing van woorden en wijzen van te kennen geven, als ten opzichte van hare vorme en toonklank. En alle deze zijn afzonderlijk te beschouwen, gelijk zy afzonderlijk bestaan, en de eene plaats hebben kan zonder de andere.

Indien men deze verscheidenheid wel begrepen, of zelfs zoo men iets, hoe gering ook, daarvan vermoed had, men had over een zeer bekende plaats van Longijn niet kunnen twisten of er eene wezendlijke verhevenheid in lag, dan niet? (*) Boileau heeft dit echter, al hoe-

(*) Men verstaat zekerlijk, dat ik spreek van zijn oordeel over de plaats van Mozes: *God zeide, daar zij licht,*

hoewel te duister, om het recht te verklaren, toch genoegzaam gevoeld om (aleer zelfs dit geschil nog ontstond) op te merken „dat het „geen een *verheven stijl* wordt genoemd, niet „verward moet worden met de verhevenheid, „die ook met de grootste eenvoudigheid fa- „men kan gaan en somtijds zelfs aan deze een- „voudigheid-zelve verknocht is (**).” Eene misvatting waartegen hy waarschuwt, die somtijds, dus drukt hy zich uit: „in 't verhevene- „zelf naar 't verhevene heeft doen zoeken, (†)”
en

licht, en daar was licht. Welke plaats men sedert aan Longijn heeft beginnen te betwisten. Het is licht te bemerken, waarom? Maar die de algemeene uitbreiding der Joden en tevens der Christenen in den tijd van Longijn, en dit vooral in Syrie, en zelfs den opgang dien Joden- en Christendom alstoen maakten; en die aller aandacht trof, wel in aanmerking neemt, kan niet vreemd vinden, dat dezen Heiden eens hier of daar (al ware 't by aanhaling in eenig geschrift) een plaats uit de Kosmogonie van Mozes was voorgekomen; die hem getroffen had.

(**) *Reflex. Critiq. x.*

(†) *Ils chercheront souvent le sublime dans le sublime, et peut-être se moqueront-ils des exclamations que Longin fait quelquefois sur des passages qui, bien que très-sublimes, ne laissent pas d'être simples et naturels, et qui saisissent l'ame plutôt qu'ils n'éclatent aux yeux.*
Préface du Traité de Longin.

en dit, uit geen anderen hoofde, dan om dat men het *ware* en *natuurlijke* niet kenneude, voor het *kunstverhevene*-alleen gevoel had. —

Wy mogen derhalve, en met volle recht, ook die bronnen van Longinus aannemen, die niet eigenlijk het *voorwerp* betreffen, maar het *voorstel*; niet eigenlijk het voorstel, maar de wijze waarop dit tot ons overgebracht wordt; en dit, zoo ten opzichte van den Voorsteller, als van het middel waardoor het ons voorgesteld wordt. Dit alles kan famenloopen; en 't kan op zich-zelfen afzonderlijk werken om het gevoel van verhevenheid in den hoorder voort te brengen. Wy zullen dit als met een enkel woord aantoonen; alleen hier herhalende, dat wy, van *het verhevene* van iets sprekende, niets anders verstaan willen hebben, dan het verwekken van het gevoel van verhevenheid in ons-zelfen. Weinig doet het, of het voorstel ons als iets groots, als boven den gewonen kring voorkomt: maar, dat wy ons-zelfen by het ontfangen van dat voorstel, en door zijnen indruk op ons, grooter, verhevener gevoelen dan wy ons bewust waren, dit is het, waarin de verhevenheid (zoo zy in de voorwer-

werpen of voordracht gesteld wordt) te erkennen is.

Het misverstand hieromtrent heeft de zaak met duisterheden omneveld, waaruit de belemmeringen ontspruiten, die deze stof onderhevig is. Men heeft zelfs het tegendeel voor oorzaak, of bron, of bewijs en uitwerksel, van 't verhevene willen doen doorgaan, en een soort van *verpletting* der ziel by het onbegrijpelijke, daartoe gebracht. — Had men onrecht hierin? — In de zaak-zelve niet, mijne Hoorders, maar in de opvatting der zaak. Die de mengeling van het aangename en onaangename in de menschelijke aandoeningen (*) kent; die in het lichaaamljke weet, hoe na zich de spanning en de overspanning verwant zijn en aan elkander palen; hoe alle te sterk voortgezette kitteling, van vermaak tot smart wordt, zal, zoo hy in 't lichaam den geest, in 't lichaaamljke den spiegel van 't geestelijke heeft leeren beschouwen, dit raadfel gemakkelijk oplossen. — Ja, het verplettende by een in zich-zelf en ten
aan-

(*) Men leze hierover Moses Mendelssohns geschrift *Ueber die Empfindungen*.

aanzien van ons, al te verheven voorwerp, by een voorwerp ons te hoog, te onomvatbaar, gevoeld, is verzeld van het gevoel der verhevenheid daarmee gemengeld. Maar het verplettende-zelf, of 't gevoel dier verplettening, is de verhevenheid of 't gevoel dier verhevenheid niet. — Het is als de pijn, die te sterk eene lichtschittering in onze oogen verwekt, een uitwerksel van 't gevoel onzer onmacht om het te kunnen verdragen, maar niet met het *zien* (de gewaarwording van licht als licht door het oog, als oog,) te verwarren. Deze laatste gewaarwording, 't gezicht, eigent zich de ontfangen lichtstralen, en het is dus, dat het ze geniet; het ontfangen licht wordt, in ons, gevoel; wordt tot hoedanigheid van het oog, en het oog voelt zich-zelf daarin. Even zoo is het, dat de ziel in 't omhelzen van het voorgestelde verhevenc, zich daarmee vercéenigt, en het voorwerp niet als voorwerp, maar in zich-zelve gevoelt. Zy erkent *schoon* en *verheven* in zich, en het wordt op dat oogenblik als zy er van doordrongen wordt, tot hare oogenblikkelijke eigenschap, waarin zy zich toejuicht. En voor zoo verre zy in deze poging ter erkenenis zich onmachtig gevoelt, en haar opgeven moet, is 't befef dezer onmacht het gevoel eener

eener wezendlijke verkrachting, een waarachtig bezwijken in onmacht, pijnlijk en wanhopig in zich-zelf, maar dat echter met eenige aanne-
ming van het voorwerp verbonden is, en dus,
even als de lichaamlijke onmacht (en zelfs alle
gevoel van vermociing) een mengfel van genoeg-
lijke gewaarwording met die van het pijnlijk
zelfverlies waar het meê samensmelt, voort-
brengt.

Wy hebben ten grond gelegd de harmonie
tusfchen de verschillende vermogens des men-
fchen, door welke de eene vatbaarheid met de
andere famenstemt, door de andere opgewekt
wordt, en het gevoel van beide, van alle, in één
vloeit, en geheel den mensch doet genieten.
Deze harmonie doet in alles zich op. In de
bloote zintuigen die wy uiterlijke noemen, is
zy het, die door willekeurige of voorbedachte
klanken de aandoeningen des gezichts, by voor-
beeld, in ons werkt; en niet bloot de verbeel-
ding, en door deze, onze driften en hartstoch-
ten, in beweging brengt, maar ook op eene
onmiddelijke wijze de fcheuring der pijn, de
kitteling des vermaaks, en de prikkeling der
ongerustheid, met de zalving der hoop over-
stort. De gcheele lichaamlijke mensch is één

wonderbaar zangtuig, waarin de zoo weeke ze-
nuw de plaats van gespannen snaren bekleedt,
en het onbegrijpelijk licht dat ze doordringt,
dat fijn en ontzachlijk middeling tusfchen geest
en lichaam, het onverklaarbaar *vehikel* is, waar
door al het geen men gewaarwording noemt,
van het een tot het ander overgaat. Maar ook
tusfchen de verschillende vatbaarheden, die men
niet dan als onlichaamlijk kan aanmerken, is dat
zelfde verband. De Verftandelijke mensch ziet
waarheid, de Zedelijke gevoelt *goedheid*; maar
het hart deelt in het genot des waarheidge-
voels als een goed; het verftand, in de zaligheid
van het innige heilgenot als een waarheid; en
het is dus, dat door het gelijklijk getroffen
worden van beide, dat wonderzinnig gevoel
ontftaat, dat wy *fchoon* noemen. Ook 't zin-
nelijk of werktuigelijk dierlijke in ons, wordt
aangedaan door dat *zien*, dat *gevoelen* van
waarheid en goed. Hy voelt zich ook
lichamelijk wel, die eene waarheid, een
zedelijk goed, geniet. Ja, het zinlijke li-
chaamsgevoel ftemt in wijziging meê met
den aart van het verftandelijk of zedelijk voor-
werp. Lichaaamljke kracht en gftevenheid is
by de erkentenis, by 't gevoel, van al wat
ver-

verheven is; kalmte, by dat van matiging en bescheidenheid, en zoo wijders; en by tegenstelling, wekt het lage en verachtelijke ons een nederflchtig gevoel, vol van walging en onrust, in geheel het lichaamlijk gestel. En geen goed- of afkeuring wordt in de ziel opgewekt, of het algheele werktuig met vezelen zenuw- en vochtgestel deelt in de aandøening waarin zy bestaat, door een vrijer en moediger werking of eene (als ware 't) alles inkrimpende belemmering. Met één woord, gelijk het gevoel van het lichaam tot de ziel op een zekere wijs overgaat, zoo gaat ook het zielgevoel over op 't lichaam; en wy menschen, indien slechts de samenstemming in ons volkomen is, genieten geheel en volkomen, naar mate wy in ziel en in lichaam gezonder, dat is, volkomener zijn.

Het is in het lichaamlijke even zoo. Het *gezicht* eener ronde of hoekige gedaante wekt tevens het gevoel van betasting dier gedaante op. *Reuk* en *smaak* vloeien op gelijke wijze op elkander over, en men riekt niet volstrekt zonder te proeven, noch proeft zonder dat de reuk er in deelt. Volkomen het zelfde is 't met *gezicht* en *gehoor*. Men wordt nooit on-

verwacht door eenig geluid aangedaan, of men vormt zich een vertooning voor 't oog. Schrijve men dit der verbeelding toe: die verbeelding bewijst ons het nauwe verwantschap der zintuigen, en het is door dit verwantschap dat het eene zintuig het ander te hulp komt. Moeilijk zou het zijn, ten uiterste moeilijk, aan den gene wiens opmerking dit ontgaan ware, hier een denkbeeld van te geven; doch de vereeniging aller zintuigen in ééne algemeene klier maakt het *a priori* begripbaar, hoe na alle die gewaarwordingen in haren aart éézelvig zijn en noodwendig saam moeten stemmen; en by de ondervinding bevestigt zich dit, alleropmerkelijkst, in byzondere onderwerpen, en door 't geen men (inzonderheid in de Kunstspraak der Geneeskunst, doch ook zelfs algemeen) *sympathie* noemt. Maar voor de gestadige waarneming des oplettenden toont en bewijst het zich dagelijks en in alles.

Men beseft uit het voorgedragene, van hoe veel belang overzulks de vatbaarheid, de juiste, de zekere en tevens vlugge vatbaarheid voor schoon en verheven voor den mensch wezen moet! Hoe de invloed daarvan hem veredelen, vergeestelijken, verzedelijken, en (om eene zeer
on-

oneigen uitdrukking, maar waar ik geene andere voor in de plaats weet te stellen die nadrukkelijk genoeg zijn zou) als vergoddlijken en volmaken moet! En welke is dan niet de weldadigheid, welke de verdienste der ons tot een hooger en kring verheffende Poëzy!

Ziet daar dan, naar ons inzien, eene algemeene verklaring en grondslag voor de Theorie des verhevenen gelegd! Deze Theorie uit te werken, is hier geenzins ons oogmerk; en zy zou om haren volkomenen eisch te hebben, ja zelfs om slechts eeniger mate tot een overzicht harer deelen en onderscheiden voorwerpen gebracht te worden, geen kortstondige voordracht, maar geheel eenen Akademischen *curfus* vordren. Laten wy dus liever nog een oogenblik tot de byzondere bronnen des verhevenen van onzen Palmyreenschen Wijsgeer en Redenaar te rug keeren.

Wat dan de eerste van die betreft: den naam van bron wettigende of in een oneigenen zin opnemende, zou men deze inderdaad de eenige kunnen noemen. De verhevenheid van geest, zegt Longijn, is een weérklank der groothed van

van ziel, (*) en deze, merkt hy op, doet zich in alles kennen, ja drukt zich somwijlen zelfs in 't *siilzwingen* uit; en hy brengt er het voorbeeld van Ajax voor by in het Doodenrijk (†). Wat Geestelijk en Zedelijk is, behoort tot de hooger wareld waar wy inderdaad toe behooren, doch, door ons vervallen bestaan in dit lichaam en in deze onderwareld, ons-zelven verheffen moeten. Aangedaan te worden door het geen Zedelijk en Geestelijk groot is, en niet dan door dit, heeft iets bovenmenschelijks in zich, en wat aan een hooger rang van wezens, aan een verhevener wareld eigen is; en de uitdrukking van zulk eene zielsgesteltenis moet noodwendig voor zoo verr' zy daar het gevoel van overbrengt, treffen en verheffen. Ik zeg Zedelijk en Geestelijk groot; maar, daar het zoogezegd Natuurlijke (of lichaamlijke) en 'tGeestelijke in ons onafscheidbaar verwant en verbonden zijn en over en weder in één vloeien, en er geen gevoel van het een kan bestaan zonder in het ander iets overeenkomstigs en daaraan beandwoordends voort te brengen,

(*) Τὸ τοιοῦτον ὕψος μεγαλοφροσύνης ἀπήχημα.
Sect. ix. Un image (een beeld, zegt Boileau) de la grandeur d'ame.

(†) *Odyssea*, xi Boek.

gen, zoo is aan 't Fyzike Grootte zelfs eene verhevenheid verknocht. De zoo afgrijslijk groote gestalte der Titans, zonen der aarde, die, onder het blikscmen van den sidderenden Jupiter, bergen op gebergten stapelden om den Hemel te beklauteren en in te nemen, is dus eene verhevene schildering by den Dichter. Maar deze verhevenheid hangt af, van het zedelijke of Geestelijke dat er in ontwikkeld is en zich niet gants duister gevoelen doet. 't Zijn de krachten die zy te werk stellen, en het is vooral het innig gevoel van de Goddelijke macht en grootheid van Jupiter, en de stoutheid van deze te trotsen en aan te tasten, waarin heel de oorsprong dier verhevenheid ligt; en van hier, dat in den gedrochtelijk grooten Polyse-mus, waarby het gevoel van zedelijk en geestelijk groot gants gemist wordt, geen zweem van verhevenheid is, zoo min als in de beschrijving van Atlas reuzengrootte by Aufonius (*). Eene verbeelding, alhoewel niet zonder le-

(*) In zijn *Protrepticon*, aan zijn Neeften gericht, *Eidyll. tv* :

— „ Met dichte pijnboomboschen
Voor lokken, op het hoofd tot klitten saamgewosfen,
Waar bok en geit in weidde en langs zijn oorensprong.*

leven, echter zonder deelneming in te boezemen. Ook noemt men dit groote niet groot, maar *grotesk*, dat is, door onschiklijke grootte belachlijk; het geen hy ook bedoelde, tot een jong speelziek knaapjen sprekende, en de boert met den ernst vermengende. En dit is het inderdaad, om dat men er niet dan een bloot Fyzike aanfchouwing in ontwaart, die slechts tot Fyzike vergelijkingen en opmerking van loutere incongruïteiten aanleiding geeft. Zelfs het bekende beeld van de Tweedracht:

„ Het hoofd steekt ze in de wolk en heeft den voet op de aard, ” (*).

Is niet verheven dan om dat men het figuurlijk opvat. — Even zoo is het schrik inboezemende en het afgrijslijke, in zijne voorstelling verheven; maar niet, als het fyzike geen beeld, geene afspiegeling van zedelijk of geestelijk is.

HE-

(*) Ὀυρανῶ ἐσήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.
Il. IV, vs. 443. VIRGILIUS zegt:

„ Ingrediturque solo et caput inter núbila cõndit. ”

Het geen iets meer dan het oorspronkelijke van HOMERUS treft, omdat het *condere* 't denkbeeld van onzichtbaarheid met zich brengt.

HESIODUS geeft dus in de plaats, by Longijn afgekeurd, eene blootelijk afkeer instortende en walgelijke, geene verheven verbeelding (*); en het is weinig anders met MILTONS zonde, wie 't afzichtelijk gebroedsel het lijf uit en inkruipt als wormen by een lijk. Weinig anders, zeg ik; want dit bydenkbeeld verheft nog eenigermate het beeld door er min of meer het hooger denkbeeld van de verwoesting des ontzielden en, (by tegenstelling,) van de onverderfelijkheid des onzondigen by op te wekken. — Zoo is niet alles voor verschillende personen even veel of weinig verheven; maar het hangt af van de indrukken, en dus van de meer of mindere aandoenelijkheid voor het geestelijke. HOMERUS afbeelding van den sprong der paarden van Juno kan ons niet treffen als in zijn tijd de Grieken; niet alleen om dat voor ons de aarde by 't denkbeeld der Godheid als *niets* is, maar ook om 't gevoel-zelf dat wy van de Godheid hebben, en waaraan het, verre van het op te wekken, te voeden, of te verheffen, oneindig te kort doet.

,, Zoo

(*) Τῆς δ' ἐκ μὲν βινῶν μύξαι βέου. —
Hesiod. Schild van Herkules, vs. 267.

„Zoo uitgestrekt een vlakke, als ge, op een klip gezeten;
„Langs 't golvend waterveld met de oogen rond kunt meten,
„Is 't fiere wagenspan der Goden slechts één sprong.” (*)

Met den omvang der aarde, zegt Longijn, meet hy hunnen sprong af! Welk een sprong derhalve! Maar ons is zelfs de ruime gezicht-einder zoo ontzettend groot niet. Wy zouden het eer voor eene opgeblazen winderigheid die by 't voorwerp dat zy bedoelt, nog te kort schiet, dan voor ware verhevenheid in de afmaling van iets Goddelijks rekenen; en indien men het by voorbeeld, op de vaart van een Engel in uitvoering van 's Hoogsten bevelen toe wilde pasfen, zou het te *klein* zijn. Men zou in dat geval moeten zeggen:

Hoe uitgestrekt een vlakke, als ge, op een klip gezeten,
Langs 't golvend waterveld met de oogen rond kunt meten,
Een enkele vleugelslag ontvoert den Hemelbó
Het oog veel verder, ———

Meer daartegen voldoet ons de plaats van Neptunus, betrekkelijk den slag van zijn driendand. Ook, om dat daarby aan geen Godheid gedacht wordt, maar blootelijk aan onderstelde Wezens van verbeelding, waar wy in berust-

ten,

(*) Ilias, Vde Boek, vs. 770, in het Grieksch.

ten, zoo wel als om dat er waarlijk een zedelijke worsteling in besloten ligt; waar wy deel in nemen:

„ De Vorst des afgronds beeft van ondrein op zijn zetel,
„ En sidrend springt hy op, en geeft een schrikbren gil;
„ Bevreesd dat 's aardrijks schok haar bodem scheuren wil;
„ En mensch en godendom de afschuwlijke oorden toonen,
„ Waar afschrik, duisternis, en vloek, en jammer wonen.” (*)

Het zelfde gevoel is er by Neptunus statiger watertocht:

— „ Daar rijdt hy op de baren,
„ Omhuppeld door den stoet der logge waterscharen
„ Uit diepte en kolken, die zijn' Koning hulde doet,
„ En juichende om zijn koets hem aanstaart uit den vloed,
„ De zee bruischt zelf van vreugd en doet haar golfsjens rollen.” (†)

En zoo desgelijks by zijn zwaren tred, die 't gewicht van de minste aanroering eens Ontferlijken wezens te kennen geeft, ware hy slechts voor ons met het denkbeeld van Godlijke omkleedingsstof over een te brengen:

„ Het

(*) Ilias, xx Boek, vs. 61.

(†) Ilias, xiii Boek, vs. 26.

„Het uitgestrekt gebergt' *buigt* daavrend, met zijn bosch,
„By elken voetstap *in* des wandelenden Gods.” (*)

Het geheele zevende Hoofdstuk van Longijn levert blijken op van het geen wy hier aanmerken, indien men de daar bygebrachte voorbeelden ontwikkelt, het geen ons hier te verr'eiden zou. Alleen zullen wy opteekenen, dat de *beweging*, als zoodanig en in zich-zelve, altijd verheven is, om dat zy geene eigenschap van het lichaam als zoodanig, maar een volstrekt geestelijk besef en werking van geestelijkenacht is, en dat derhalve de *rust* het ook is, wanneer zy als wederstand tegen geweld voorgesteld wordt, maar niet in zich-zelve.

Doch, wanneer wy Longijn wel opvatten, zoo is, zichtbaar, de eerste zijner bronnen (hy kon zich dit niet verbergen) ook by hem eene bloote hoedanigheid in den Dichter of Redenaar; en geene kunstader waaruit hy geput wil hebben. De verhevenheid van ziel in den Dichter en (zoo wy hem in zijne hoogstmogelijke groothed beschouwen) in den Redenaar, is eigenlijk alles, en de grond van al 't geen.

(*) Ilias, XIII Boek, vs. 18.

geen hy voortbrengt. Maar het is even zò met zijne tederhartigheid, ten aanzien van het zogenaa*md*e *aandoenlijke* in zijne voortbrengselen: even zò met zijne kracht en volheid van bevatting, ten aanzien van zijn sterker of zwakker, zijn kálmer of bruischender voordracht en stijl. Men geeft zich-zelfen; stort uit wat men in heeft, en niet, iets geheel onderscheidens of niet overeenkomende met onze eigene zielsgesteldheid en wijze van zijn of werken. Doch wy vragen in de Kunsttheorie niet zò zeer naar den Dichter en zijne kracht (die wordt onderfeld), maar naar de wijze van aanwending van die kracht, en (willen wy dieper gaan,) naar de middelen om die kracht te verkrijgen, te versterken, en te volmaken. By den Griekschén Schrijver schijnt dit niet begrepen te zijn. Immers, niet duidelij*k* gevat want inderdaad, alhoewel niet regelmatig en op zijn plaats, ontbreekt van het geen wy hier vorderen noch het een noch het ander by hem. De aanwending ligt inderdaad in zijne opgave van het vereischte des gevoels in den Dichter- of Redenaar-zelfen besloten, en het is in zijn beklag over het verval der zeden, dat het verkrijgen of niet verkrijgen, of liever

het ontwikkelen of verfmooen, van dat, door hem als oorspronkelijk ingeboren erkende, gevoel niet onduidelijk besloten ligt; zoo als hy ook elders tot het voeden en aankweeken, en als ware 't, meer en meer vervullen van dien geest van verheffing aanmaant (*). Doch wat ook van zijne meening of opvatting te houden zij; uit het geen wy naar onze wijze van inzien bereids voordroegen en in deze Verhandeling ten grond leidden, zal (vertrouw ik) het een en het ander waarachtig blijken te zijn, en ook geene nadere uitlegging behoeven.

Wat het behulp der omstandigheden betreft om iets verheven te maken, en het verbinden van die tot één lichaam, 't geen hy by eene gepaste keuze als een zeker middel (een onfeilbaar *geheim* zegt Boileau,) aanprijst om het groote of verhevene te bereiken, hieromtrent valt al vrij wat aan te merken. Duizendmaal bedriegt men zich in de toepassing van dit middel. En zeker! het verstuukelen (om het dus te noemen) van een voorwerp dat door grootheid

(*) *Sect. ix.* — Τὰς ψυχὰς ἀνατρέφειν πρὸς τὰ μέγιστα, καὶ ὡς περ ὑγκύμονας ἀεὶ ποιεῖν γενναίου παρρησιασμοῦ.

heid moet aandoen, is de rechte weg om 't verhevene of te misfen of, zelfs, te verwoeften. Daar heeft in het geen onze Grieksche Leermeeſter, en anderen na hem, voordroegen, eene misvatting plaats. Rijkheid en volheid van een voorwerp verheft inderdaad den geest, maar alleen dan, wanneer die rijkheid zich in eens doet gevoelen. Het is dus de Eenheid, de *vulle* en *rijke* en als overſtelpende Eenheid, waarvan de aanschouwing ontzet, die deze verhevenheid uitmaakt; even zoo, als de rustende en in de bevatting zoo lieflijke Eenheid het is, die het *schoone* gevoelen doet; waarvan daan de ongelukkige definitie der Filozofen (als of het in *verſcheidenheid* by eenheid beftond, en niet in tegendeel, de eenheid-zelwe ware, onafhankelijk van verſcheidenheid) (*), die zoo veel duifters veroorzaakt, en zoo vele dwaling verspreid heeft. Het is dus de Eenheid die altijd *schoon* is; maar het is de door rijkheid en volheid ontzettende Eenheid, die *verheven* is.

Doch

(*) Reeds in mijne vroege jeugd heb ik dit beftreden. Men zie mijne Bylagen in het VI Deel der Werken van de Maatschappy der Nederl. Letterk. in 1783 uitgegeven.

Doch dit woord van *verheven* wordt veelal zoo ruim en zoo onbestemd gebezigt, dat men er iets geheel anders dan verheven zijn door verstaat. Het is dus met Longinus voorbeeld uit Saffo. — Daar is geen verhevenheid in, dan voor zoo veel het een *uiterste* van aandoening betreft, en wel, van eene aandoening in zich-zelve verheven, omdat zy tot de zedelijke en geestelijke affectien behoort. Niemand ook zal by 't lezen van Boileaus schoone navolging, aan verhevenheid denken, dan by de floetregel:

„ *Un frisson me saisit, je tremble, je me meurs,* ”

die zoo gelukkig en schilderend in klank en uitdrukking is, dat men ze niet uitspreken kan zonder die rilling, die siddering, en dien dood-kil, die ze afbeeldt, te gevoelen, en die ik my zelfs niet aanmatig in ons Nederduitsch over te brengen (*). Doch dit is en blijft eene waar-

(*) Boileau heeft echter zeer vrij vertaald. Het Grieksch zegt:

Καδδ' ἰδρῶς ψυχρὸς χέεται· τρόμος δὲ
Πᾶσαν αἰρεῖ· χλωροτέρη δὲ ποίας
Ἐμὲ τεθῆναι δ' ὀλίγου δέοισα
Φαίνομαι ἄπνοος

Maar

waarheid, dat naauwkeurigheid en juistheid der voorstelling eene *subjective* verhevenheid met zich draagt. Waar zy plaats vindt, deelt zy den geest in wien zy zich overfingt, een gevoel van volkomenheid mee, boven de algemeene en dagelyksche bevatting; en dit heeft Longijn met de verhevenheid van voorwerp en wijze van voorstelling verward.

Het is met de zoogenaamde *Amplificatie* (*) even zoo. Dit woord, algemeenlijk in geheel verschillenden zin opgevat, geeft by den Griekschcn Schryver slechts die vorm van voorstelling te kennen, die in den ruimen en rijken en klimmend uitzettenden bouw van een uitgebreiden volzin bestaat; en in daad en wezen loopt zy met het geen van de voorstelling der omstandigheden gezegd is, in een. Elke volkomenheid, elke deugdelijkheid van een rede of deel van een rede, brengt, voor zoo verre zy ons eenigzins treft, een gevoel met zich van die volkomenheid, die, boven de werkelijke gesteltenis of verwachting des hoorders zijnde, hem

Maar de vraag is, of Boileau het geheele Dichtstuk niet verdraait? Men zie de aanteekening hier achter.

(*) By Longijn *εὐχρησία*, Sect. xi.

hem eenigermate een indruk van meerderheid geeft, waarmede zich zijn zelfgevoel samenmelt en vereenigt, en verheft hem dus. Maar iets anders is dit *subjective*, iets anders de *objective* verhevenheid, die of in het voorwerp der rede, of in een voorstelling die het voorwerp als zoodanig voor doet komen, gelegen is; en van deze handelt men in een Theorie der verhevenheid. Zoo is ook in de Schilderkunst een verhevenheid van voorwerp, en tevens een verhevenheid van het voor te stellen, welke in de keus van houding, zwier, en gestalte, in de teekening-zelve, in de wijze van belichting, in de kleuring, berust, en dit alles behoort tot de Kunst. Maar, waar niets van dit alles plaats heeft, kan de bloote netheid van uitvoering, zelfs in een zeer gemeen voorwerp eenvoudig verbeeld, den geest des besehouwers, by en in de behaaglijkheid van het werk met een hooger denkbeeld van Kunstenaar en van Kunst vervullen, en dus boven zijne gewone bevassing verheffen. Dit kan een stuk van Van Huysum of Potter. Maar Rubens, maar Rafaëls verhevenheid is geheel iets anders, en hangt van eens byzonderen aanschouwers natuurlijke minderheid in geestverheffing niet af.

Het

Het *hartstochtelijke* was de tweede bron die Longijn ons voorstelde. — 't Spreekt van zelfs, dat de aart der hartstochten, waardoor en hoe ook opgewekt, zedelijk is; en hunne verhevenheid is die van een geweldige kracht, een stormwind, waar geheel de kleine wereld van schokt. Het onderscheid tusschen de edele of verheffende zielsbewegingen en de lager of verlagende driften, behoeft hier niet aangewezen. Als zedelijke en ons overmeesterende aandoeningen, zijn zy voorwerpen, ons zelfvermogen verkrachtende en te boven gaande; en van daar ook de perfoonsverbeeldingen, waaronder Ouden en Lateren ze voorstelden. Ontzachverwekkende wêzens en van hooger, van geestelijken rang, zijn zy ons; en daar zy zelfs de lichaamskrachten tot een hoogere spanning uitzetten, brengt dan ook hier de deelnemende, aanschouwing, de zich meêdeelende schokking, eene ontwikkeling van kracht in ons voort, en verheft ons geheel tot een hooger, een ruimer kring. Zie daar de verhevenheid weder!

Het spreekt echter van zelfs, dat waar de hartstocht, het zij uit zijn aart, het zij in zijn werking, niet als overweldigend, immers als worstelend, voorgesteld wordt; die verhe-

D 5

ven-

venheid zeer gering of nietig moet zijn. *Werking* is 't, krachtige *werking*, waarin onze ziel 't groote vindt, dat haar meê sleept, geen flauw of kruipend besluipen. Hiervan is de Nijd (schoon zijn uitwerksels, of liever, zijn voortbrengsels die hy uitbroedt, het mogen zijn,) in zich-zelve voor geene verhevenheid vatbaar. Men geve er persoonlijkheid aan, alle Dichterlijke kracht en kunst strandt op deze klip. En, hoe men ook den geest en verbeeldingskracht van een OVIDIUS in zijne beschrijving van den Nijd bewondere (*); die er verhevenheid in stelt, heeft geen ziel voor verhevenheid vatbaar, of hy raadpleegt zich-zelven niet, maar de koude stelzelzucht zijner Theoristen.

't Is van hier, dat de Allegorien zoo koud zijn. Ik bedoel met dit woord geene Leenspreukige beelden als beelden, maar handelingen in Allegorie, of zelfs handelingen van die beelden. In zich-zelven zijn het die beelden ook, als verbeeldend, en niet als op zich-zelf be-

(*) *Metamorph. Lib. II, vs. 775—782.* Het *livent rubigine dentes* heeft iets van de hier voorgedachte plaats VAN NESTORUS.

bestaande wezens, beschouwd. En zy moeten dit zijn, want zy zijn afgetrokkenheden (*abstractionen*). Alle zijne vatbaarheden te samen maken den mensch uit; en 't gevoel der aanwending van die allen, is de gewaarwording zijner volkomenheid. Geene vatbaarheid -alleen maakt hem gelukkig, ja geeft hem den minsten zweem van het geluk; in tegendeel ontmenscht en misvormt zy hem. Het is honger voldoen onder 't dorst lijden. Men geloove niet, dat zich dit tot het bloote lichaamlijke, in afscheiding van het geestelijke, bepaalt. Het is omgekeerd even zoo. Elk zoo geestelijk als lichamenlijk zintuig wordt opgewekt en ondersteund door alle anderen. Geen zintuiglijk genot is genot, dan voor zoo verre 't geheel den mensch in alle zijne zoogenaamde zintuiglijke of lichaamlijke vatbaarheden vervult; geen geestelijk, dan dat alle zijne geestelijke vatbaarheden ten eenemaal bezig houdt. 't Is alleen het diep verval van den mensch, dat deze volmaakte harmonie en in één smelting van werking verstoord; en valsche Stelsels en Theorien verscheurden en verwoesteden haar langs hoe meer. Van daar, dat thands niets dan het verlies van het eene zintuig het andere, dat van het meest geoeffende het minder geoeffende opwekt

wekt en kennén doet, en de blinde veelal fijner hoort en fijner tastgevoel heeft dan de ziende gewoonlijk; van daar het verlies van zoo vele onschatbare fyzike kennisfen, den mensch als den dieren oorspronkelijk en natuurlijk eigen, en allengs verloren gegaan. Want hoe kon, na het gedurig verwoesten (by voorbeeld) van het zintuig der reuk door scherpe en verwringende tergingen, niet alleen van giftige planten, maar die zelfs door den prikkel van vluchtige drekzouten aangezet zijn, waardoor tevens verhemelte en speekselklieren ontsteld, verkracht, en verhard worden, haar samenstemming met dat van den smaak, of dit zelf in zijn zuiverheid, ter herkenning van venijnige en heilsame planten bewaard blijven? Hoe kon deze zelfde terging, hoe de verdrooging en verschroeiing der tederste deelen van 't smaaktuig met eene onnatuurlijke vatbaarheid voor onderscheidingen, die van teelt tot teelt meer en meer in het menschelijk geslacht te niet ging, bestaan? Ik zwijg van het invoeren van allerverderfelijkste vergiften, aan het levenvoedende brood in de plaats gesteld, waardoor, vóór den tijd, in het menschelijk lichaam ontwikkelingen te weeg gebracht worden, die de Natuur voor een rijper tijdperk bewaarde, en die, de allerkostelijkste voed-

woedfelsappen van groei en kracht wegrooven de, de geslachten op 't jammerlijkst af doen nemen. Ik zwijg van de Zedelijke opvoeding, die, om hoofd en verbeelding vroeg rijp en vruchtbaar te maken, geheel 's menschen natuur verkracht en verbastert, ja tot de allernoodlottigste verzwakking van verstand, oordeel, en denkvermogen steeds meer en meer voorbereidt. Hoe kon in het Geestelijke desgelijks, waar men, uit een valsch begrip van heereen men veritand of reden (*), noemt, het innig waarachtig beginsel van blijkbaarheid onderdrukte, zich-zelf aan geheel de onstoffijke wereld ontscheurde, eenig en alleen verstand wilde zijn, en gevoel met verbeelding verwarde, de mensch anders dan van Dichter, tot Sofist, Prozaïst, en Redenaar worden? Hoe moest deze Sofistery de in het hart gezegelde Poëzy niet verwoesten, en 't bloote en ellëndige zweemfel dat van haar in de verbeelding (en wel, de bedorven verbeelding,) als in een verroefte en bultig verbogen metaal-

(*) Men zie over het misbruik van dit woord *Reden* het geen ik aanmerkte in mijne *Ontwikkeling der gronden van het Natuurrecht, II Vertoog*, geplaatst in het 1X Stuk der *Mnemofyne*.

taalspiegel bleef wemelen, den geboren, maar met het hart naar volmaking trachtenden Dichter, aan wien men het voorhield, misleiden? Ik heb het meermalen gezegd, maar kan ik het genoegzaam herhalen? het afgetrokken verstand is een doodlijk ontledmes voor onze ziel; en deze eischt een leven dat vereenigde werking van alle hare vatbaarheden en van alle hare werktuigen van denk- en gevoelvermogen vordert.

't Is, zeg ik, van daar, dat de Allegorie zoo koud en ondichterlijk zijn, als waarin men ons dwingt op twee beenen te hinken, het beeld en het daardoor beteekende, van het een op het ander te rug ziende. Zeker, men behoeft geen ander bewijs van het verval dezer eeuw ten aanzien van Dichterlijke vatbaarheid; dan dat men aan Homerüs zijne geheele *machine* als eene door hem gekozen Allegorie durft opstrijden. Deze razerny moest wel voor een tijdperk bewaard zijn, waarin alle innig gevoel voor waarheid, voor goed, en voor schoon, door eene God- en menschonteerende Sofistery verzwolgen was.

Passe men intuschen dit gezegde omtrent de
Al-

Allegorien niet verkeerdelijk toe! De IJ- en verdichte Stroomgoden met al hunnen toefstel by Antonides zijn geene allegorien, maar verdichte, maar Dichterlijke wezens van verbeelding, schoon zy eenigzins van allegorische toepassing zijn mogen. Men kan even zoo by het verhaal van een oud Historisch geval op een hedendaagsche gebeurtenis zien; maar dit maakt geen Alexander by voorbeeld, geen Pyrrhus, geen Aristagoras of Perikles tot allegorien. Anders zou elke Fabel allegorie zijn, daar zy slechts een gelijkenis is. Even zoo weinig is ook de $\Lambda\gamma\tau\eta$, de Tweedracht, by Homerus en de Ouden, eene allegorie; even weinig als de Fortuin, de $\tau\acute{\upsilon}\chi\eta$ het was. 't Waren geestelijke wezens van verbeelding; (als waarachtig bestaande onderfeld of niet, doet hier niet toe;) en zelfs is het dus met zijne $\Lambda\iota\tau\alpha$ of Gebeden, en alle dergelijke wezens, die een Dichter zich schept, om aan zijn verbeelding, of 't ware, een lichaam te geven, doch waarvan hy daarom echter juist geen handelende personaadjen maakt.

Van het gebruik der Rhetorische Kunstfiguren (de derde bron van Longinus), ware zeer veel te zeggen, Zy zijn of *vernoemingen*,
of

of *wendingen van gedachten*; want tot deze twee kunnen zy -allen gebracht worden. Wat de eersten betreft, zy behooren tot de Poëzy en, wat meer is, zy behooren tot de Taal -zelve, om dat deze zelve in haar waren aart en oorsprong Poëzy is. Zy hebben uit den aart iets verhevens, omdat de *Vernoeming* een ware *omgripping* is, die meer dan één voorwerp omvat of'schijnt te omvatten, en deze te samen vereenzelvigt. — Zy houdt dus een Gelijkenis in, maar is meer dan een Gelijkenis, want deze stelt twee of meer voorwerpen voor, in 't verband van eenige betrekking van daad of van eigenschap; en de aandacht aldus tusfchen twee of meer voorwerpen verdeelende en van 't een op 't ander doende rusten, brengt zy een grooter, een hooger aan- en inzicht van beide te weeg, waardoor zy ze beide, als uit een verhevener standpunt met één en den zelfden blik overvat; terwijl de *Vernoeming* die voorwerpen onmiddelijk en als door den slag eener tooverroede vereenigt, en vereenigd voorstelt; waardoor de verhevener beschouwing in snelheid van aandoening wint, en dus treffender wordt. — Of het is door de *Vernoeming*, dat eene onderscheidende hoedanigheid in de plaats van de zaak -zelve gesteld, en zy als geheel in die

hoe-

hoedanigheid bestaande, wordt voorgesteld. — Ieder gevoelt hier, wat onderscheid het in heeft, wanneer men van iemand zegt, hy is de *NIJD - zelf*, of hy is een *Nijdig mensch*; Het spreekt echter van zelfs, hoe veel het verschillen moet, of deze hoedanigheid in zich-zelve iets verhevens hebbe dan niet. Weinig doet het er toe, of ik als Dichter den *woldrig* voor 't *lam* zegge, maar veel, als ik met Horatius den *arend* den *bliksemvoerer van Jupiter* noeme:

„ Qualem *ministra*m fulminis alitem,
 „ Cui rex Deorum regnum in aves vagas
 „ Permisit.” —

Het is dus met de eigenlijk gezegde Ver-
 noeming (*Metonymia*); maar, deze benaming
 algemeener opvattende, brengen wy er niet
 slechts alle zoogenaamde overdrachtelijk benoe-
 ming (metaforen), maar ook de *Synecdoche* toe,
 waarin mede de uitbreiding kennelijk is. Van
 het kleine tot het grooter getrokken te wor-
 den, van het deel tot het geheel, verheft de
 bevassing der ziel. En evenzeer is het dus,
 wanneer men het enkelvoudige door eene meer-
 voudige uitdrukking voor 't besef van den
 hoorder als vermenigvuldigt. — Ook is 't op

gelijke wijze, wanneer men somtijds door eene tegengestelde *enallaxis*, het talrijke door een eenig woord uitdrukt. Ik zeg hier, somtijds: want veelal verwoest dit (by een ondichterlijk gebruik) alle verhevenheid; en het moet dit, zoo dikwijls het inderdaad eene bloote verstandelijke aftrekking is. Maar het is dan, dat het zijne uitwerking van verheffing doet, wanneer men in 't woord geen enkelvoudig beeld maar eene veel omvattende uitbreiding ziet. Dus is het, wanneer ik zeg:

Geheel Euroop in vlam, heel de aarde in bloed vertreên.

Dan naamlijk verstaat het eor wel *Euroop* en *aarde*, maar verstand en hart omgriepen ontelbare volken, landen, steden, en menschen in 't denkbeeld dat er door opgewekt wordt, en wy zien als uit hooger licht dit ontzachlijk tooneel in één opslag over, gelijk ons een duister gevoel de Godheid beseffen laat, heel de schepping van uit de ongenaakbaarheid overschouwende en omgrijpende.

Het is op gelijke wijze met de verandering van *personen*. Het eenvoudig *het is* of *daar is*, zegt genoeg voor het koude verstand; het
men

men ziet, roept het zintuig als te hulp; maar *ik zie*, of *gy ziet*, of *zie daar!* stelt spreker en hoorder by 't gene er voorvalt tegenwoordig, en beide verbeelding en gevoel worden aangedaan of wy inderdaad op 't tooneel der gebeurtenis tegenwoordig waren. Dit gevoel, by de daarmede bestaande bewustheid van de plaats waar wy zijn, schept ons niet alleenlijk of 't ware eene onmiddelijke verplaatsing als van een hooger, een boven het lichaam verheven wezen, aan onze bedrieglijke aandoening van een beperking in ruimte onttogen, maar zelfs min of meer een gevoel der alömtegenwoordigheid van het Hoogste wezen, waarvan het beeld eenigermate (hoe flauw dan ook) in ons te erkennen, de alleroppperste aller zaligheid en de hoogste verheffing is. En het is op gelijke wijze wanneer het verhaal door verandering van de tijduitdrukking het *voorleden* te rug roept, of 't *toekomende* (als ware 't) inhaalt, en beide als tegenwoordig voor oogen stelt. Gaarne geeft het hart zich aan deze misleidingen over; maar waarom? Het zijn inderdaad geen misleidingen; het is verheffing boven het lichamelijk zintuig, boven het stoffijk lichamelijke en zijne bedrieglijkheid; en de ziel kent in weêr-

wil der verduistering harer edelste vatbaarheden, by de minste opwekking, zich daar t'huis te behooren, waar de haar te enge, de haar be-
naauwende en beklemmende beperking van tijd
en van ruimte, voor het geen zy zijn, erkend
zullen worden, en in een volstrekt en perke-
loos *tegenwoordig* verdwijnen.

Doch waartoe ons-zelve in alle deze byzon-
derheden te verdiepen? In alles is de verkla-
ring eene en de zelfde. In alles even zeer en
gelijkelijk in de Geestelijke, de verheven, de
boven deze aard uitgaande ziel, die het stof
zich ten dienst, en zich-zelve niet onder 't stof
gebukt weet, gegrond.

Het geen wy daar van de verandering van
persoon en tijd aanvoerden, kan even zeer tot
de wending van gedachten gebracht worden:
want inderdaad is het in deze dat al die ver-
wisselingen bestaan. Het vindt dus zijne toe-
passing ook, wanneer Longijn van de *vragende*
wijze van voorstelling spreekt. De vragende
wijze van uitdrukking treedt in de ziel des
Hoorders; delft op 't geen er in verholen is,
eer hy dit zelf nog bemerkt, en maakt zich
dus meester van hem. 't Is eene overrompe-
ling,

ling, een meesterschap op zijn ziel geoefend, en dus (in zich) iets verhevens. Doch het is geene verheffing in 't voorwerp, en ook geene verhevenheid in den hoorder opgewekt, maar veel eer iets ontzag-inboezemends in den Spreker, en ten aanzien van 't voorwerp, louter bykomstig. Om het dus tot het echte verhevenc te maken, wordt vereischt, dat het eene ontdekking behelze van het geen de hoorder niet in het voorwerp of in zich-zelfen vermoedde, hem een nieuw en hooger inzicht van 't voorwerp geve, of erkentenisfen in hem opdelve, waardoor hy zich meer, waardoor hy zich hooger vatbaarheden, waardoor hy zich hooger wesen gevoelt, dan hy wist of vermoedde, voor 't minst, dan hy werkelijk in dat oogenblik zich bewust was. En deze opmerking wordt in de beschouwing van onze stoffe niet dan te veel uit het oog verloren. Laten wy hier in 't voorbygaan, en al is 't op de eigenlijke plaats niet, eene gewichtige les en grondregel stellen: „Laat elk Lezer die vatbaarheid heeft om uw „werk te verstaan, zich onder en na de lezing „volkomener gevoelen! het zij dan door nieu- „we ontwikkeling zijner vermogens, het zij „door de opwekking daartoe!”

Men benoemt deze vernoemingen en wendingen met den naam van Rhetorische figuren; en deze benaming is zeker in meer dan één opzicht te wettigen. Doch inderdaad behooren zy of tot de Taal-zelve, die geheel en al in eene gedurige vernoeming en wending van gedachten bestaat, of tot de natuurlijke Poëzy. En daar de Welsprekendheid (by eene innige en waarlijk Wijsgeerige beschouwing) eigenlijk niet dan een verwarde en den geest verwarrende mengeling van (het zij dan misbruikte en verwrongen, het zij echte en getrouwe) Reden- of Redeneerkunst en Poëzy, of wel eene nabootsing van die beide is, is dit *a priori* reeds klaar voor den gene die de Taal als den grond aller Logica of Redenkunst, en de Poëzy als uitstorting van gevoel in daarmee verknochte denkbeelden of uitdrukkingen van die, leerde kennen.

Wy komen tot den *hoogdravenden en statigen klank* van de Rede. — De Natuur, die gevoel, en in dat gevoel eene oneindigheid van verscheidenheden geeft, geeft die zelfde verscheidenheid aan den stem- en toonklank die door dat verscheiden gevoel voortgebracht wordt. Deze verscheidenheid bestaat in de onder

deffcheiden geluiden-zelven, in hunne opvoeding, in de snelheid of traagheid, de gelijkmatigheid of verheffing en daling, de doorgaande voortvloeiing of afbreking, de gladheid of ftramheid, de horting of foting of oplofing in elkanderen, de gelijkvormigheid of ongelijkheid der verdeelingen, het wederkeeren of geheel uit één loopen van de zelfde of naar elkander gelijkende klanken, en duizenden van byzonderheden in dat alles, die niet slechts gevoel, maar door het gevoel opgewekte drift, geestverheffing of neêrflchtigheid, krachtwerking of lijdelijke overlating van zich-zelven aan het gene ons meêfleept, te weeg brengen; om niet eens van 't verftandelijk oogmerk te fpreken, dat of bloot bekend maken, of zich eenen ingang openend onderwijs, of op de verbeelding werkende bedreiging, of zachte en onmerkbare befluiping, en dergelijke, bedoelt, en zich ook in toon en geluidvorming het zij onbewimpeld en openlijk, het zij in de omneveling en omhulling der veinzery-zelve kennen doet. Gelijk de verklaring van dit alles aan eene volkomen Taalkennis behoort, die ook tevens 't wel fpreken en wel uitdrukken behelzen moet, en zelve niet anders dan eene dieppeilende Zielkennis is; mogen wy ons daarover hier niet

inlaten; maar wy moeten alleen aanmerken, dat ook het Verhevene zijn byzonderen stijl en klanktaal heeft die er eigen aan is, alhoewel met wat men in 't schrijven verschillende foorten van stijl noemt, gelijklijk bestaabaar.

Wy hebben reeds gelegenheid gehad om dit op te merken. Daar is verhevenheid in de allergrootste eenvoudigheid; en zelfs daarin is zy treffendst. Daar is er in een sierlijken, bloem- en kunstrijken stijl; en deze heeft noodigst, door haar ondersteund te worden. Daar is er in een hartstochtelijke uitstrooming; daar is er by een loszwevende verbeelding, zoo wel als in ecne kalme en, of 't ware, met afgemetene stappen om zich niet te mistreden, geregelde rede, en waar het verstand cenig en alleen het woord schijnt te voeren. Doch wy spreken hier niet van den stijl en de keuze van woorden en wijze van uitdrukking daartoe betrekkelijk, maar van den blooten klank der rede, als klank beschouwd.

By de Grieken, door lichaam en geestgesteltis onder eenen Oosterschen hemel waar hun oorsprong lag en waarvan zy in hun werkelijk

ya-

vaderland den weldadigen invloed bleven behouden; by de Grieken, zeg ik, zangrig van gart, en van de fijnste en tederste vatbaarheden, die geen Noordelijk luchtgestel toeliet te koeften of aan te kweken, was dit een der gewichtigste en voor 't algemeen belangrijkste deel der Rhetorica zoo wel als der Poëzy. By ons in het tegendeel tref men nauwelijks iemand aan, die er meer dan eene zeer flauwe vatbaarheid voor heeft. Van daar het verval onzer Versificatie, toegenomen in evenredigheid met het meer algemeen toeleggen op een zoogenoemde Profodie, waarvan geheel de grond valsch en strijdig met alle beginsel van Taal en Zang is, en waarmee die zich tot leermeesters van het algemeen opwerpen, telkens in hunne aanmerkingen pronken. Maar ook van daar inzonderheid, dat men in 't Prozet en aanzien van maat en van klank, op het bloot geval af, schrijft en spreekt, zonder aan het wonderbaar vermogen van deze hoedanigheid der taal te denken, die men echter, byaldien men ze niet a priori wist te bestemmen, echter als op de lippen van hun die uit de Natuur wel en aangenaam, en zelfs onwederstanelijk spreken, kon waarnemen. — Wy zullen derhalve ons niet onverstaaubar maken met op dit

punt Longijn te verklaren, maar 't alleen by ééne algemeene aanmerking laten berusten.

Daar is naamlijk, gelijk een zachtheid, bevalligheid, aangenaamheid, of hoe men het noemen wil, het geen men *schoon* heeten mocht; daar is een verhevenheid van klanken als louter klanken beschouwd; en geen Zanger, of hy zal overtuigd zijn dat het mager en piepend geluid van de *is* met geen vollen en zwellenden klank of den indruk van dezen, bestaan kan. Daar is dus ook ten aanzien der verhevenheid, een keuze van klanken en geluiden te doen. Daar is desgelijks een verhevenheid in de tuschenstanden; in de during en afbreking, verwisfeling en afwisfeling van volzinnen en gedeelten van volzinnen. Met één woord, het stoffelijke van den klank der rede is niet minder in hare werking op den hoorder, dan het verstandelijke, en te vergeefs zou men in 't één het verhevene brengen, zoo het ander daar tegen streefde. Heerlijk zijn ten dezen de woorden van Longijn, waarmee ik dit punt, edoch naar de uitbreiding van Boileau, besluiten zal: Dat de **WELKLANK** (waar ik meer dan wel-luidendheid door versta, zoo dit woord meest gewoonlijk wordt opgevat; maar al wat *wel-*
lui-

luidend zijn heeten mag, tevens met overeenstemming en beweging van klanken, en uitdrukking door klanken, in een volzin of deel van een volzin of samenhang van volzinnen, bevat,) dat zeg ik, „de welklank niet bloot een „bykomstig genoeg is, of door de Natuur in „de menschelijke stem en spraak werd gelegd „om vermaak te doen, en der Taal eenen „zachten en lieflijken weg tot het hart te doen „vinden en eenen behaaglijken indruk na te laten; maar tevens een wonderbaarlijk en ontzettend middel is om de ziel te verheffen, „en door de onbegrijpelijkste aandoeningen tot „een hooger en edeler gevoel van zich-zelve „op te beuren.”

Ὁ ὄχι μόνον ἐστὶ πειθοῦς καὶ ἡδονῆς ἢ ἀρμονία Φυσικὴν ἀνθρώποις ἐνέργημα, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐλευθερίας καὶ πάθους θαυμαστὸν τι ὄργανον (*).

(*) Sect. xxxix.

AAN-

AANTEEKENINGEN OF BYVOEGSELS.

Bladz. 17.

Niets belachlijker, dan de verklaring van Heineke, die zich ook eene vertaling van Longijn vermat. „Door het woord *verheren* „verstaat men in 't gemeen *de hoogste volkomenheid welke men by eene zaak aantrest,*” enz. Het zij men door dit *aantreffen* versta: *waar zy vatbaar voor is, of, die men er werkelijk in ontmoet en opmerkt*; het is even dwars en verkeerd. Of *verstaat men* er dat by zijne Duitschers *in 't gemeen* door, zoo verstaat men 't daar in 't gemeen kwalijk, en dat gebeurt by de spoedig opgekomen wijsheid van dien Landaart wel meer.

Om

Om eene zaak te kennen, moet zy of in zichzelve of door hare hoedanigheden kenbaar zijn, en hare Bepaling (*definitie*) moet dus uit haar aart van bestaan of wording-zelve, of wel uit eenige merkbare eigenschap, die haar en haaralléén, eigen is, genomen worden. Het eerste noemt men een *zaakdefinitie*; het tweede een *naam- of woorddefinitie*. Het is klaar, dat het eerste eigenlijk is waarin de kennis der zaak opgesloten ligt, daar het andere meer eene bestemde aanduiding van het voorwerp is 't welk men met de benaming op 't oog heeft, en dus ook niet meer dan kennis van eene of andere eigenschap der zaak behelst of behoeft te behelzen. Waar geen van die beide mogelijk is, blijft de zaak zekerlijk aan 't verstand onbekend. Men moet dan zijn toevlucht wel nemen tot een bekend en algemeen uitwerksel der zaak, en dit als eene eigenschap aanmerkende, daar de definitie uit nemen; schoon in het verwarren of besluiten van dat uitwerksel met of tot de werking, en van daar wederom met of tot het werkende, zekerlijk een en anderen sprong wordt gemaakt, dien men meestal niet opmerkt, of opzettelijk voorby ziet. — Zoo doet men wanneer men het Licht bepaakt als dat gene dat

dat de vóorwerpen zichtbaar maakt. Zoo, als men de ziel zegt dat gene te zijn dat in ons denkt. Bepaling die veroorzaakt heeft dat men de ziel en het denken als éézelvig hield; ook, dat men alle gevoel tot een soort of wijze van denken, maakte. — Maar schoon zoodanige definitien de zaak niet doen kennen, zy doen ten minste ons haar aanzijn erkennen, en dit is dan ook al wat gevergd kan worden.

Dan, men verwisfelt somwijlen het geen men *groot* noemt, met het *verhevene*. Het is echter geheel iets anders. Onderscheiden wy dit wel! — Men zegt, en niets is gemeener dan deze uitdrukking, een *grootte daad*, een *groot karakter*, een *groot man*. *Groot* wordt als dan overdrachtig verstaan, dewijl 't in een zedelijken of verstandelijken zin wordt genomen, daar het eigenlijk alleen aan de lichaamlijke uitbreiding behoort; en dit bevat ieder een. Maar waar het in dezen op aankoomt, is dat de *grootheid* een hoedanigheid is die men in de zaak-zelve stelt. Zy gaat dus dikwijls met het *verhevene* gepaard, maar niet doorgaande. Het *KLEINE* kan niet verheven zijn, maar het *GROOTE* is het niet altijd, noch is 't
in

In zich-zelf. — *Groot* in volstrekten zin is 't gene door niets beperkt of bepaald is: in 't aanschouwelijke is 't het gene ons zulk eene bevatting geeft. God is dus volstrekt groot; het *Heetal* is groot in den tweeden zin. — Alle geschapen voorwerpen zijn het slechts betrekkelijk. — Grootte nu is zintuiglijk of verstandelijk (*intellectueel*), en het is met de laatste alleen dat wy ons hier ophouden. — Alles wat wy kennen of ontwaar worden, is beperkt door doel en door middelen buiten zich. Deze beperkingen weggenomen, ontstaat het groote. Een daad die haar doel in zich-zelve heeft is dus *groot*: en een daad zonder middelen uitgevoerd, is desgelijks *groot*. Zoo is God, en dus is de Schepping *groot*. En in 't menschelijke is hy een *groot* man, die zich-zelven genoeg is, in wiens daad geen toefstel van middelen of maatregelen plaats grijpt, maar het uitzicht op eens en onmiddelijk, en dus onmisbaar, vervuld wordt. — Het is groot, als de Romeinsche Veldheer zijn last by Antiochus afleggende, een kring om hem trekt, en zijn antwoord eischt en verkrijgt eer hy uit dien kring stapt. — Maar stelle men, dat hy vooraf den koning door gewapenden had laten omzetten, en zich dus in staat gesteld om hem

te

te dwingen; zoo is er geen grootheid ter wereld in. Doch de daad zoo zy is, of in de geschiedenis voorkomt te zijn, moge groot zijn; zy is niet *verheven*: alhoewel de stoutheid waarmee zy in eens gedacht en uitgevoerd wordt, iets verhevens ten aanzien van den dader heeft. — Groot is het, dat Antigone zonder Kreons macht te ontzien, haren broeder den lijkplicht bewijst en de straf te gemoet treedt. Doe haar de Wacht omkopen, of het lichaam met een bende soldaten vervoeren; weg is de grootheid. — Groot boven verbeelding is Herkules, als hy den onafmatbaren Antéus in de lucht met zijne armen te pletteren drukt; maar hy is 't niet, wanneer hy de wonden der Hydra met de vlam van een fakkel verschroeit. — Groot is het, dat Marcus Curtius zich in de gapende poel werpt; dat Curius het goud der Sannieten versmaadt; maar geef Curtius roemen zelfzucht ten doel, hy staat met Luciaans Peregrinus gelijk, die uit Filozofen-hoogmoed zich in den brandenden houtstapel werpt; en doe Curius uit regcer- en staatszuchtige oogmerken handelen, ten einde zijn gezag binnen Rome nog beter te vestigen, en geheel zijne grootheid verdwijnt. — Zoo is de Stoïsche *ἀντάρχεια* in zich-zelve afgetrokken (*geabstracteerd*)

heerd) groot, maar, in samenhang met dat stelsel van Wijsgeerte beschouwd, bloot middel zijnde, heeft zy geenerlei grootheid meer. — „Hoe zou ik zulk een kwaad *kunnen* doen (zegt Jozef) van tegen God te zondigen?” En, gelijk het verheven is, is het groot. „Hoe zou ik het *durven* wegens Potifars wraak?” zou ook wel braaf en verstandig zijn, maar het is van alle grootheid ontbloot. — Wat zouden er de menschen van zeggen, is 't geen de voorzichtige bedenkt. Maar, wat raakt my het zeggen der menschen, zegt hy, die alleen zijn God en zijn hart raadpleegt, en dit is groot. —

Maar is de Voorzichtigheid dan ook geen deugd? — Ja, en de overweging der gevolgen van een bedrijf, en het wel beramen van middelen, zoo wel als het goede dat men er meê wenscht te bereiken, benemen niets aan de Zedelijke waarde der daad. Doch alle DEUGD is niet *groot*; en zelfs ook zijn het ondeugden somwijlen. De GROOTHEID berust in het aanschouwelijke denkbeeld; de VERHEVENHEID in het verheffend gevoel dat het voorwerp by die voorstelling in ons verwekt. GROOT doet het *verstand*, VERHEVENHEID het

II. DEEL. F hart

hart aan, en die tweederlei hoedanigheden vloeien niet noodwendig, en dus niet altijd in één. —

Bladz. 46.

Eigenlijk echter mag men zeggen, dat Homerus in het beeld van de Tweedracht geen lichaamlijke grootte, dat is, *groot zijn*, maar *grootwording*, dat is *beweging*, heeft willen uitdrukken, die zeer vatbaar voor 't verhevene is. Dus heeft zoo wel 's Gravenweert als Vofs het ook overgebracht. De laatste:

„ — Die rastlos lechzende Zwietracht,
„ Sie; des mordenden Ares verbündets Freundin und
„ Schwester:
„ Die erst klein von Gestalt einher schleicht; aber in
„ kurzem
„ Hebet sie hoch an den Himmel das Haupt, und geht
„ auf der Erde.“

De eerste:

„ — Tweedracht, woest van aart,
„ Die zuster van den Krijg, de selfte plaag der Volken,
„ Die, in den oorsprong klein, welras tot in de wolken
„ 't Onkwetsbaar hoofd verheft, terwijl zy de aard betreedt.“

Bladz.

Bladz. 50.

Het Grieksch heeft eigenlijk *beven*, *τρέμειν*. Doch het spreekt van zelfs, dat dit beven of trillen van den grond onder den voetstap, *inbuigen* is, en het doet hier voor mijn oogmerk iets tot de kracht der voorstelling, dit wel uit te drukken. — Anders zou ik de plaats van het XIV Boek vs. 285 verstaan, waar 't beven van schrik is, en om plaats te maken:

Βήτην ἀκροτάτη δι ποδῶν ὑπεσελετο ὕλη,

't geen ik uitdrukken zou door

En 't woud trok onder hen zijn toppen bevende in.

Eigenlijk echter heeft de Heer Van 's Gravenweert het aangevoerde vers van het XIII Boek naauwkeuriger:

„En ieder stap des Gods doet bosch en rötten BEVEN.”

De plaats van het XIV schijnt men anders te verstaan dan ik ze opvatte, die ze niet op Juno en den Slaap, maar op de Titans doe slaan.

Bladz. 50.

Ons woord **RUST** bevat door zijn klank en vorming een duister denkbeeld van het doen stilstaan der beweging; en dit zou iemand lichtelijk kunnen misleiden. Ajax stilzwijgen, reeds vroeger gemeld, kan als verheven of niet verheven aangemerkt worden, naar dat men 't eene oorzaak toeschrijft. — **STILTE** is, als eene bestendigheid, strijdig met de eindelooze afwisselingen die wy in alles ontwaren, en als door die ongestoord, maar niet als een *negative* staat, verheven. Eene verhevene stilte, die my steeds boven alles getroffen heeft, is die in Joannes Openbaring Hoofdstuk VIII, 1. — Maar het is met die soort van verhevenheid als met uitgebreidheid. De benoeming van groot en klein hangen af van het gene daar het mée vergeleken wordt. En, waar een denkbeeld *negatief* is, hangt zijne verhevenheid af van het denkbeeld dat er in ontkend of afgewezen wordt. In de zelfde mate derhalve als de verwachting en 't uitzicht naar 't einde eener handeling grooter is, moet het afbreken meer treffen; en naar mate zy sterker voortgezet wordt, desgelijks. Het eene vindt zijn grond in den hoorder,

het

het andere in de voorwerpen. Doch die voorwerpen moeten groot en verheven zijn, zal het uitsluiten of afbreken 't zijn kunnen. Het *piquante*, gelijk men het noemt, heeft niets van het verhevenc.

Dit *relative* heeft in meer zaken plaats. Alexanders andwoord aan Parmenio is verheven; (het zij zoo!) want Parmenio was een held wien wy achting toedragen. Maar legge men een' gemeenen Hofnar Parmenioos woorden in den mond: „Zoo ik Alexander was, ik zou „'t voorstel aannemen.” Nu heeft 's Vorsten andwoord daarop niets verhevens, maar doet lachen: „Ik ook, zoo ik een Hofnar was „(als gy zijt).” Waar blijft dan nu die verhevenheid? of liever, waar zat zy, toen wy ze erkenden? — Zy zat in 't begrip, dat wy ons van Parmenio vormden; en daar kwam veelal een geheime te rug keer op zich-zelven by, in dien gene die een duister of duidelijk gevoel had, dat hy-zelf 't aanbod aangenomen en niet geweigerd zou hebben.

Een kind van nog geen zeven jaar, wien het zeggen van Parmenio, *ik zou het aannemen*, verhaald werd, andwoordde dadelijk:

En ik niet. Voor dit vurig knaapjen lag er geen verhevenheid in 's Vorsten antwoord, maar alleen verachting voor Parmenio. En waarom? omdat hy zich in Alexanders plaats stellende, het weigeren braaf en natuurlijk, en het aannemen verachtelijk vond, terwijl hy bovendien met Parmenio geene kennis, en dus geene vooringenomenheid met hem hebben kon.

Het ware te wenschen, dat dit punt by elk voorbeeld van verhevenheid recht in acht wierd genomen. De oordeelen zouden juist worden, en het napraten minder. — In alles (laten wy 't groote woord uitspreken!) in alles is oneindig veel dat men als stellig beschouwt, maar, of geheel of ten grooten deele, bloot betrekkelijk is.

Maar nog iets, te dezer gelegenheid. *Niets is er GROOT*, zegt Longijn (Sect. VII) *waarvan de verachting GROOT* gerekend wordt; en hy brengt tot voorbeeld by: *rijkdommen, aanzien, gezag, koningschap en staatswaardigheden*; en *al zoodanige dingen*, zegt hy, *die door een ijdel vertoon uitsteken*. Geheel valsche stelling! want het verachtelijke te ver-
ach-

achten heeft niets in zich, maar alleen de verachting van 't GROOTE kan groot zijn, weshalve men de zaak volstrekt om moet keeren, en vasthouden, dat DAT groot zij, waarvan de verachting iets groots is. — De oorsprong der misvatting is dat men 't *betrekkelijke* in groot en klein niet in acht neemt. Daar is een *betrekkelijk*, dat is, met de betrekkingen der menschen overeenstemmend *groot*. En, indien de volstreckte grootheid in geenen aardfchen staat of bezitting gesteld mag worden (als zeker is,) en deze derhalve geen DOEL mogen zijn of by den Wijze zijn kunnen, daar ligt (in de menschelijke samenleving) die betrekkelijke grootheid in, welke ze als MIDDELEN, wier kracht onbetwistbaar van geheel de wareld erkend wordt, begeerlijk maakt. Alle *middel* naamlijk is *groot* naar mate het vermogender en onwederftanelijker is. En het is hierom groot, het te kunnen verachten. — En zoo is 't met het Leven-zelf, waarvan wel eens nader! want ook dit is een middel, en heeft dus geen waarde dan door het doel waartoe het strekken moet; en dus is het ook verachtelijk,

— *propter vitam vivendi perdere causas;*

en GROOT, het den plicht op te offeren.

F 4

Bladz.

Bladz. 54.

Boileau heeft in zijne waarlijk innemende navolging het oorspronkelijk, naar mijn inzien, geheel gemist. — Het kwijnende dat hy er door zijne foort van versmaat en wijze van uitdrukking in gebracht heeft, streelt en sleept mede, maar is strijdig met de snelheid (de concitatie) en 't vuur van het Grieksche, zoo wel als met den val van dit zangtjen. Maar ook ten aanzien van geheel den inhoud kooft hy my voor, ten eenenmale misgetast te hebben. Hy heeft hier de uitwerkwels van de nadering der Geliefde op den beminnende willen schilderen; die zoe- te ontroering, telker reize als deze haar we- derziet:

„ *Je sens de veine en veine une subtile flamme*
 „ *Courir par tout mon corps sitôt que je te vois;*
 „ *Et dans les doux transports où s'égare mon ame,*
 „ *Je ne saurois trouver de langue ni de voix.*

Doch niets vind ik in Saffo van die *doux trans- ports*, en die *douces langueurs*, die in zich- zelve zeer goed zijn, maar hier met de hevigheid van het bruischend gevoel der Dichteresse niet overeenkomen. Saffo maalt eene gants andere gesteldheid af dan die zachte kwijning en tede-
 re

re verrukking, door den Franschman beoogd. Neen, zy heeft in hare Ode de teekens eener verteerende liefdekwaal uitgedrukt, die (zonder bevrediging) werkelijk in de dood eindigen moet. En de ondervinding heeft my in meer dan één maagdelijk slachtoffer doen zien dat zy deze teekens juist, alhoewel niet volledig, geschetst heeft.

Het Ὡς ἴδον σε, is niet *wanneer* of *zoodra*, of *zoo dikwijls ik u zie* (sitôt que je vous vois), maar het is, *Ex quo, Van toen af, dat ik u zag*: en met deze opvatting stemt de vorming der hier gebruikte werkwoorden in het voorledene; als: ἦκει, ἔαγε, waarvan Tollius en Barnesius' zeer t'onrecht, en niet dan uit een bloot opgeraapt vooroordeel, het eerste benevens dat ἴδον, in ἴδω en εἶκει hebben willen veranderen; en vooral ook

Αὐτίκα χρῶ πῦρ ὑποδεδρόμακεν,

het geen alles afdoet.

Voor 't overige is er niets *zoets* in, maar alles is hevig, ontzettend, vreeslijk; en het is ook dit hevige, dat σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος

F 5

van

van Longinus, en geene *douceur* of *tendresse*,
waarom hy het bybrengt. — Ik zou het in dezen
zin overbrengen, alhoewel niets van de statigheid
der maat en de korthed der uitdrukking daar-
meê bewarende :

Hy, dunkt my, heeft een Godenleven,
Die immer aan uw zij' mag kleven,
En op uw lippen 't woord verrast ;
Het lachjen om uw mond ziet zweven,
En op uw minste lonkjens past.

Maar my, my heeft dat zoet der oogen
Het hart ten boezem uitgetogen,
Mijn tong en aders doen verdroogen. —
Van d'eersten aanblik van uw schoon,
Doorzweeft een vluchtig vuur mijne aären,
'k Zie niets dan nevels om my waren,
En hoor in 't zuizend oor geen menschelijken toon.

Een ijskil zweet gudst langs mijn leden ;
Mijn kniën wagglen onder 't treden ;
Een sidring grijpt my aan, die hand en arm ontwricht
En 't bloed in d'aderflag doet beven ;
'k Ben uitgebleekt als 't gras gevallen voor de zicht ;
'k Gevoel 't my naadrend uur van sneven ;
Mijn borst gaat d' ademtocht begeven,
Mijn oog het licht.

En hierop volgt dan het verlorene dat met de
woorden begon :

Doch

Doch alles mag men zich verflouten ,
Als 't uiterst van de nooddrift prangt.

Bladz. 62.

Men houdt het veelal daarvoor, dat het ééne zintuig volkomener wordt door de onderdrukking of verwoesting van het andere. Deze dwaling is oud; maar inderdaad is het, dat de berooving van een der ons meest aantrekkende zintuigen, ons aanleiding geeft om het geen de naaste plaats daaraan in onze gehechtheid bekleedt, meer, en met minder verdeelde oplettendheid, te oefenen en te volmaken. En dit gaat zoo verr', dat een zintuig voor ons meer aantreklijk, by de verwoesting van 't gene dit minder is, niets verbetert. Het Gehoor wordt scherper en fijner by den blinde, maar het Gezicht niet by den doofgewordene. Ook reuk en tastgevoel winnen by blindheid; maar fijnheid van den Smaak niet. Want, schoon minder dan het gehoor, ook Reuk en Gevoel worden by den blinde veelal aangewend ter gewaarwording van 't aanzijn van voorwerpen, anders door het oog herkend; maar de smaak nooit.

Men heeft twee verzen van den Engelschen
Poëet

Poëet DODWELL, waarvan Pope zegt dat zy van al wat hy ooit gefchreven heeft de eenige zijn, welke niet in *non-sense* bestaan:

*You know, when one sense is supprest,
It but retires into the rest.*

[Gy weet, verwoest men d'eenen zin,
Zoo tijft hy zich den andren in.]

Doch mag het geen *non-sens* zijn, waarheid is het toch ook niet.

Bladz. 63.

De plaats van de *Astra*, by Homerus, is in het IX Boek der Ilias, vers 498 en volgende, en komt hier op neêr, gelijk ik haar eens vrij overbracht:

Gebeden zijn een kroost van 't Opper-Godendom;
Scheelzichtig, half ontheupt, van nek en kniën krom.
Zy kruipen zorglijk voort, waar 't Leed met stoute stappen
Vooruit snelt over de aard tot moorden en vertrappen.
Zy echter zalven 't wee en heelen 't naderhand,
By die haar afkomst eert, den hemel na-verwant.

Naauwkeurig heeft het de Heer Van 's Gravenweert, die ook hier, by de overige nazangers van den Griekfchen Dichtvorst, de kroon spant:

„ De

„De kreuple Beden toch, die zoo demoedig zijn,
„Met rimpels in 't gelaat, zijn telgen van Jupijn:
„Zy volgen op den Hoon om zijn vergrijp te boeten;
„De Hoon stapt driftig voort met onvermoelbre voeten,
„En kruist tot's menschen ramp geheel de wereld door," enz.

Vofs:

„Denn die reuigen Bitten sind Zeus des almachtigen töchter,
„Lahm, und runzelich sie, und seitwärts irrendes auges,
„Die auch hinter der Schuld sich mit sorg' anstrengen zu wan-
„deln.
„Aber die Schuld is frisch und hurtig zu fufs; denn vor allen
„Weithin lauff sie voraus, und zuvor in jegliches land auch
„Komt sie, schädend den menschen; doch jen' als heilende
„folgen."

In een geestige Duitfche Satyre las ik eenmaal
deze Verzen:

*Wie? dies Kauderwälsch wäre „der Deutsche Homer? Ha,
auf Ehre!
Griechischer, voss, als dein vers „klingt kaum der grund-
text Homers.*

Zeker, men mag in tegendeel wel zeggen, dat
niets op de wereld minder Grieksch klinken
kon. Doch de meening was goed:

Wat wil men, dat dietaal voor Hoogduitsch door zal gaan?
Een Duitfcher zou het Grieksch nog ruim zoo goed verstaan.

En

En echter is Vofs te gelijk een waarlijk groot taalkundige en groot versificator. Maar het hapert aan Vofs niet; het kwaad schort by de nieuwe invoering van Klopstoks hexameters en verwrongen constructien, die men zich eerst voor fraai en Dichterlijk opgedrongen en dus van langzamerhand aangewend heeft.

Bladz. 74.

Men beproeve, hoe het klinkt en welk eene uitwerking het doet, wanneer men in een deftig en zwellend verhaal deze plaats invlecht: *Ik zie hier niet dan vernielen en bloedvergieten, en vliedende dienstlieden of vrienden; die in de diepte van 't zielsverdriet, met gewiekte hielen ontliepen, maar 't dierste en lieffste dien Dieven en Fielen ten buit lieten.* — Het is mogelijk, het oor (des noods) aan alles te gewinnen en te verwennen, en zekerlijk ook, geheel zijn gevoel in eene aanmerkelijke maat te verstompen; doch de uitwerking kan echter nooit tegenstrijdig met den aart der zaak zijn. Men kan uit dit voorbeeld met één begrijpen, hoe de verzen van Homerus met het *Itacismus* der Engelschen klinken! —

An-

Andere vokalen of difthongen zijn nog vatbaar voor eene zekere verscheidenheid in de uitspraak; maar de *ie* piept altijd en eveneens. Velen meenen wel dat het alles aan de wijze van uitgalming hangt; maar zy bedriegen zich jammerlijk. Geene galming van uitspraak verandert den aart en natuurlijke werking van een klank.

o Nood! de groote Moor van 't flovend Oost is dood,

zal nooit treurig klinken; en

Hy trapt met zwaren tred den vasten grond van één,

zal, op den klank af, van een loggen Olifant, maar van geen rennend ros in een wedloop verstaan worden; en even weinig van een huppenden sprinkhaan, of kleppenden ooievaars vlucht. — Zet voor *trapt*, STAMPT, en voor *zwaren*, LOGGEN, of zelfs FORSCHEN of STOUTEN tred, en het zal nog meer sleepen. —

Doch de zwaarmoedigheid van het Hoogduitsch is waarlijk in dit stuk zeer belemmerend. Heerlijk schildert het den tragen voortgang van een stoet logge osfen:

Er

*Er treibt den trägen Schwarm von schwerbelebten Kühen,
Mit freudigem Gebrull, durch den bethauten Steg;
Sie irren langsam um, wo klee und Mutten blühen,
Und mähn das zarte Gras mit scharfen Zungen weg.*

Beter kan het inderdaad niet: men voelt het in al zijn leden. Maar snelheid, vaardigheid, luchtigheid, ijlen?

Die schnellen Schwingen der Gedancken

zingt Haller. — Maar hy heeft het verstand, om ze terstond te doen *ermüden*. Hy doet wel; maar ik geeuw alreeds van vermoeyenis eer de regel nog vol is. — Het is dan ook waarlijk den Duitscheren niet kwalijk af te nemen dat zy voor de onlijdelijke stroefheid en doffe eentonigheid hunner Alexandrijnsche verzen, naar een nieuwe versvorm omzagen, en dus op die zoogenaamde Hexameters vervielen, die trochéën met dactylen en spondéën door één haspelende, de een wat korter of langer van duur dan de ander, om eene Duitfche uitdrukking te gebruiken, *sich wie ein Gießbach über Stock und Staude fortwälzen, und sich durch keinen Damm von prosodischen Regeln aufhalten lassen.*

Dit

Dit weinige zij hier genoeg! Doch men herinnert zich misfchien, wat ik elders ten aanzien van de volstrekte onvatbaarheid voor Dichterlijken toon by die Natie dte men thands by ons tot model en leermeesteresse schijnt gekozen te hebben, en met wie na te baauwen en na te bootfen men op het punt is van zich geheel en al in domheid te verbeestelijken, gezegd heb. Het is, zoo ik 't wel hebbe, in mijne Najaarsbladen; laat ik er te dezer gelegenheid eene veel nieuwer proef byvoegen. Als zeer geestrijk en gelukkig roemt de *Algemeine Literatur-Zeitung* van het afgeloopen jaar (1819) bladz. 135, 't volgende (hoe zal ik het noemen?) drinkliedtjen, of dronkenmans oprisping:

„ Auf! wer's als freund
„ Meint,
„ Schenke mir Wein
„ Ein!
„ Immer noch ein Fafs
„ Nafs,” u. f. w.

Men kan dit geheele *Lustspiel und Reimspiel*, gelijk de Recensie het noemt, in *Fredr. Weisfers sämtliche* (zekerlijk, uit dit staaltjen te oordeelen, niet *sammetliche* of flüweelen) *Werke*, I Deel, vinden.

Ja, men kan met eene enkele sylbe op de vorige rijmen, en ik-zelf heb daar, voor vele jaren, een proef van gegeven in mijn stukjen:

„ Minerve vond de veldfluit
„ Uit.”

Men zie het Vierde Deel mijner Mengelingen, bladz. 82 — 85. Doch, dan moet de eerste sylbe, waar het klinkende rijm op slaat, toonloos zijn; en zoo wordt het dan ook de ware Poëtische Echo, die anders altijd mislukt, om dat de Taal geene twee scherpe tonen, tegen elkander stotende, dulden kan. — Mocht men toch eens weér gehoor voor de ware melodie en kracht der verzen bekomen, als by de gekuischte ooren, van Vondel tot aan de valsche Theorien onzes tijds plaats had!

HET

H E T N A Ï V E .

Het woord NAÏF is zeer oud in de Fransche taal, maar by de andere Natien in de hare niet overgenomen, dan na dat het tot een soort van Kunstterm en in zijne aanduiding met eene zekere bybetekenis *genüanceerd* was geworden, door geen ander woord uit te drukken. In zijn oorsprong en aart beteekent het niets anders dan *natuurlijk*, en dus werd het na reeds lang over het geheel verouderd te zijn, nog op bloemen en dergelijke natuurvoortbrengselen, en dit altijd in een goeden of aangename zin, toegepast. Dus zei men by voorbeeld:

La rose avait perdu sa naïve fraîcheur ;

G 2

maar

maar men sprak van geene *natve ferocité* of dergelijke, als in de vroegere taal. *Un charme naïf* geeft dus eene natuurlijke tooverkracht van de bevalligheid te verstaan, maar geen eigenlijk tooververmogen. Het is in den grond niet anders dan een oud dialektverschil van *natif*, het Latijnsche *nativus*, waarvan de beteekenis mede iets eigenschappelijks bevat, het geen *naturalis* niet met zich brengt. Zoo heeft *color natus*, *nativa forma*, enz. iets beteekeuisvoller (*significantius quid*) dan *naturalis*.

„ *Littora nativis pellucet picta lapillis* .”

zegt Propertius; dat is: niet blootelijk daar geboren, maar die 't eigen is, dat daar geboren worden.

Dus is 't krachtiger en ongelijk meer uitdrukkende in de volgende zich door nadruk en zwier onderscheidende vertaling van Pindarus, dan 't oorspronkelijke *συγγενής* :

*NATIVA jactant robora nobiles,
Fulgente avita sidere gloria:
Qui vero quæsitum labore
Nomen habet, misera vel arte,*

P

*Is saepe peccans, ambiguo gradu
Vacillat anceps, magnaue deserit
Incœpta, felicem petitis
Nescius imposuisse finem.*

[Het edel kroost heeft VAN NATUUR,
Een EIGEN kracht en vlammend vuur,
En schittert van aalouden luister;
Maar die door kunst of taaië vlijt
Op 't stelle pad der glorie schrijdt,
Hinkt steeds van d'afgeschudden kluisfer.
Hy waggelt, glibbert op zijn baan,
En, schijnt zijn voer ook vast te staan,
Hy zal in 't grootsch ontwerp bezwijken:
Al vest hy de oog en op den top,
Hy geeft in 't eind de poging op,
Om roem- en machtloos af te wijken.]

De plaats van den Grieksch en Dichter luidt
dus:

*Συγγενεῖ δὲ τις
Εὐδοξία μέγα βράθει.
Ὅς δὲ διδακτὸ ἔχει, ψεφιδὸς ἀνὴρ,
Ἄλλα τ' ἄλλα πνέων, ὑποστ' ἀτρεκέϊ
Κατέβα ποδὶ μῦριαν
Δ' ἀρετῶν ἀτελεῖ νόφ γεύεται.*

[Door d'aangeboren Heldengloed
Van 't adeloud en roemrijk bloed
Wordt Vaderlijke deugd gesteven;

Doch wilde en aangeleerde moed
Van die door de afkomst niet verheven,
Maar in zijn lager kring omschreven,
De baan der eer meent op te streven,
Treedt nimmer dan met wanklen voet:
Nu hier dan derwaart heen gedreven,
Na duizend kunsten door te zweven,
Is 't eindelijk slechts in 't stof gewroet.]

Nativus is dus, aan- of ingeboren; maar het zegt meer dan *innatus* of *connatus*, of *ingenitus*. Want het drukt geen bloot in- of aangeboren, of zelfs *ingeschapen* (dat by ons sterker is) uit; maar tevens eene onafscheidelijkheid die tot den aart van het wezen der zaak behoort, (waarin het ook met ons *aartig* en *eigenaartig* overeenstemt,) en zelfs hare echtheid, niet slechts bewijst, als het woord *genuinus* insluit, maar ook dadelijk erkennen doet.

NAÏF drukt derhalve *natuurlijk eigen* uit, als eigenschappelijk uit den aart der zaak volgende, en dit is de grond ook van die beteekenis, die het sedert de heerschappy der Fransche *bellettristery* zich vestigde, in dit vak als Kunstwoord heeft aangenomen. In het Spaansch noemt men ook een ruwen of ongeslepen diamant, *naife*.

Het

Het woord is van *natre*, waarvan 't participium *nai*, tegenwoordig *né*. Dit participium neemt den uitgang *if* aan, 't welk de Latijnsche *ivus* is. *Natif* is 't verbasterd Latijnsche *nativus*, van *natus*; *naïf*, 't eigenlijk Fransche. 't Echte *nai*, *naie*, zoo men plach te schrijven, nu *né*, *née*, maakt *naïf*, gelijk *crain*t, *crainte*, *crain*tif; *plaint*, *plainte*, *plaint*if; *faut*e, *faut*if; *rét* (dat is *rest*, van *restare*), *rét*if. Even zoo komt van *hâte* (ons *haast*), *hât*if; van *maste*, mengeling, uit *master*, mengelen, waarvan ons *masteling*, *mastelij*n, *masteluin*; ook de naam van een hondensoort, *mâs*if (dog), dat is eigenlijk, *gemengeld*, (*race mêlée*,) zoo als men ook *mâtin*, dat is *ma-*
stijn, zegt. Zoo zijn er nog eenige enkele woorden in de Fransche taal over, maar de meeste verouderd, terwijl er de Latijnsche, als *lascif*, *natif*, *tardif*, *vindicatif*, *motif*, *passif*, *chetif* (van *cadivus*, als Huydecoper aanmerkt) en honderden meer, bewaard zijn gebleven en overvloeien.

Om de hier aangegeven Kunstbeteekenis des woords wel te vestigen, moet men het natuurlijke, het in- en aangeborene, in tegenstelling met Kunst, met beschaving, met oppronking,

en alle *acquisit*, gelijk men gewoon is te spreken, met alles in één woord, wat niet uit de Natuur is, beschouwen. En dus is het, dat men eigenlijk geene *definitie* van het naïf geven kan, dan met een ontkennend denkbeeld daar by te hulp nemen. — Het is eene uitdrukking, houding, enz. uit den natuurlijken aart voortkomende en dezen oogenblikkelijk doende erkennen; maar die geheel buiten alle Kunst is, en die de beschaving, de wereldkennis, de voorzichtigheid, onderdrukt of verborgen zouden hebben, ja behoord hadden bedekt te houden. Of, om dit alles eenigermate in kortere woorden te omvatten, het is iets waardoor 't aangeborene of eigenaartig natuurlijke zich in eenen spreker of bedrijver **VERRAADT**,

Ik zeg, zich verraadt; want dit is eigenlijk het *piquante*, het treffende dat in het *naïve* berust; dat het zonder opzet, dat het ten aanzien van den spreker of handelende onwillig of tegen 't oogmerk, dat het onbedacht en by verrassing, en even zoo ten opzichte van den hoorder of aanschouwer, tegen verwachting, en als met verrassing ook van dezen, ontslipt.

Eene uitdrukking of houding, zeiden wy.
Het

Het eerste-alléén was genoeg : want de houding drukt ook uit, en maakt even als de klanktaal een spraak; maar men verstaat door het woord gewoonlijk eene uitdrukking door middel van woorden, en de zaak waar wy van spreken, is algemeener. Dat houding en stand, beweging en bedrijf, voor 't naïve vatbaar zijn, kan niemands opmerking ontglipt wezen, en het is de groote waarneming der Tooneelspelers in Blijspelen en Kluchten. Maar ook in de Teekenkunst plach het woord in mijn jeugd zeer gebruikt te worden voor iets natuurlijks, iets geestigs in een beeldtjen; en *naïve* TOETSEN behoorde (toen ten minste, want thands ken ik de aangenomen terminologie niet zoo wel meer, daar ik ze gedurende mijn leeftijd ook al in verscheiden punten heb zien veranderen,) inzonderheid tot de geliefkoosde uitdrukking, en gaf by de stoutheid een als ware 't kunstelloozen en alléén door 't gevoel van den Teekenaar verwekten tik of aanstreek te kennen.

Zoo schijnt *naïf* met aangeboren oorspronkelijkheid over een te komen. Evenwel Oom Tobias in Tristram Shandy is niet naïf, of, zoo hy het is, het is niet dan zeer enkel;

G 5 en

en echter is hy altijd, wat men noemt, *origineel*, en dit is hem aangeboren. Ook geheel des Schrijvers wonderlijke schrijfrant is *origineel*; maar niet *naïf*. Want wie zal het, om iets te noemen, tot *naïviteit* brengen, wanneer hy uit het by mal-kander zitten van eenige zijner personaadjen, waarby zy hem niet veel stofs opleveren, gelegenheid vindt om zijne Voorrede te schrijven? Of dat hy den zweepslag met een penkrabbeling beteekent, en honderd dergelijke vreemdheden meer?

Het is, dat *origineel* in de opvatting die er in zoodanige toepassing aan gegeven wordt, niet *oorspronkelijk* beteekent, maar *zonderling*. 't *Zonderlinge* in zich-zelve is niet *naïf*, want dit laatste ligt in de natuur, en het *zonderlinge* is buiten de natuur. Ten minste is het niet *uit* de natuur, schoon het er al in vallen mocht. En het is dus, dat het *ORIGINEELE naïf* KAN zijn, en 't *NAÏVE origineel*, maar echter 't één zeer verscheiden van 't ander, ja in den grond met elkander strijdig. Alſchoon men erkennen moet, dat de valsche beschaving waarin wy leven, ons tot zoo verre van de natuur verwijderd en verwend heeft, dat ons het *natuurlijke* al vrij dikwijls
als

als *zonderling* voor kan komen; en dat aan den anderen kant, 't *zonderlinge* in iemand tot karakter geworden, als hem natuurlijk aange-merkt worden kan; het geen van alle acquisit gelden mag. — Doch *zonderling* kan men ook opzettelijk zijn, men kan 't uit gewoonte zijn, en het kan dus tot een verkregen hoedanigheid overgaan. *Zonderling* heeft ook geene verrassing in, en wanneer deze er by is, het is dan toevallig, en behoort tot het wezen niet. Het kan gepaard gaan met *ostentatie*, men kan er meê pralen, onderscheiding in zoeken, en dergelijken. Maar niets van dat alles heeft plaats in 't naïve. — En wat *oorspronkelijk* betreft in onzen Hollandschen zin van het woord, men ziet van zelfs hoe dit laatste mede wel met het naïve bestaan kan, maar van zijne bepaling als bepaling of definitie, zich echter uitfluit.

Men mag hier niet te min opmerken, dat by de Franschen, onder wier Landaart de denkbeelden altijd dobberen, en de woorden dien- volgende ook nooit in eene volstandig vaste bereekenis aangewend worden, het woord *naïf* dat wy hier als kunstterm bepalen, dagelijks anders en zeer verschillend gebruikt wordt, zoo dat het nu eens voor bloot *natuurlijk* geldt,

geldt, dan weér voor het bloote *eenvoudige*, en dan eens voor *stekelig*. — Zy doen zoo met alle woorden, inzonderheid kunstwoorden, als die eens *en vogue* geraken; en het is deze verwarring ten aanzien van allerlei vakken, die gedurig gelegenheid geeft tot de verregaandste misvattingen en duizenden van Sofismen, waar- meê zy alle waarheden verduisteren en alle zedelijkheid omkeeren, en hun taal het *verhikel* aller dwaasheden en wanbegrippen ge- worden is.

Onze Voorouders wien dit Fransche woord vreemd was, noemden het *naïve*, AARTIG, en dit is er inderdaad (als wy zagen) de vertolkende benaming van, en ook de eigenaartige, die den grond des naïven uitdrukt: Men duidde daar van ouds ook het *venustus* der Ouden meê aan, als een *schoon* van een niet verheven foort en dat iets aantrekkelijks had. Doch thands is dit woord van aartig bepaald tot het geen de Franschen *drôle* noemen, de Engelschen *odd*, dat is, 't geen door het zonderlinge vermaakt; en het omvat dus het denkbeeld van naïf niet meer, maar wat onder dien naam valt is veelal buiten het naïve. Daar is naamlijk een GEESTIG aartig, een EENVOUDIG

Die *aartig*, en een *DOM aartig*. Het middelste van die paalt naast aan het naïve, en wy willen de *actio finium regundorum* hier liever niet instellen; maar dit verschil hangende laten; vooral daar de zaak wellicht met een vergelijk te vinden zou zijn. Immers het *naïve* is eene *eenvoudigheid*, eene *onnoozelheid*, die tegen het overleg strijdt. Indien deze tegen of buiten 't oogmerk aan den spreker ontglipt, zal 't naïviteit zijn,

Maar die *eenvoudigheid*, die *onnoozelheid*, kan bestaan met verstand, met doorslepenheid zelfs. Zy is dikwijls de vrucht van gebrek aan wereldkennis. Die (zoo men het noemt) niet weet waar hy spreken of zwijgen moet, is zeer dikwijls naïf, zelfs als hy zeer verstandig meent te spreken of handelen; en ook dan somtijds als hy, inderdaad (de zaak op zichzelf beschouwd) verstandig en met kennis en inzicht spreekt. Polyfemus dankbewijs aan Ulyses is naïf: „Ik zal u 't laatst van allen „opëten.” Dit hield hy inderdaad voor eene ongemene gunst, en hy waande eene uitstekende vriendelijkheid te zeggen. Ja het was die wezendijk, in zijn karakter, in den samenhang zijner denkbeelden, in zijne wereld, waar hy

hy in leefde. Zijn gefchenk van twee jongé-beertjens is 't ook. Hy verraaft door het een en ander zijne aangeboren wreedheid zonder het te willen, ja in meening van het tegendeel te bewijzen. — Doch men noemt dit niet naïf, zal iemand zeggen. — Het is zoo, maar men zou het dus noemen, en daarvoor gereedelijk erkennen (want inderdaad is het dit,) ware het niet dat 't gevoel van die wreedheid te zeer treft, en dat het hart ons ingeeft, dat zy te zeer tegen de menfchelijke natuur strijdt, om, als eenvoudig, of als natuurlijk van ons aangenomen te worden. Onze ziel verzet er zich tegen.

Is de aartigheid belachlijk, en wel, belachlijk tot uitjouwens toe, zoo noemen wy het *koddig*, naar het Spaanfche woord *coda*, den elleboog, in het Fransch *coude*. Men plach naamlijk de mine van 't uitjouwen met het toonen en bewegen der elbogen te maken; en inzonderheid was het voorheen by het kaartfpel gebruikelijk, en eene Spaanfche gewoonte, den genen die in zekeren gunftigen ftaat van 't fpel, 't echter kwijt raakte, met het ftaan van de ellebogen op de tafel te befpothen, waaruit ook de naam van *codille* gefproten is.

Men

Men noemde dit in mijn jonkheid tot onzent nog (by verbastering van het woord *coda*) met den kunstterm van *de KAT op de tafel*. Ook de spreekwijze, *de zaak codille kwijt zijn*, hiervan ontleend, was in mijn leeftijd lang in gebruik, en beduidde een allervolkomenst mislukken.

Bestaat de aartigheid in *een greep*; dat is, heeft zy iets listigs, zoo dat men er eenigzins door verschalkt wordt; zy heet eigenlijk *grap-pig*, dat is *grepig*. *Grappe* is de Fransche uitspraak van ons *grepe*, van waar *une grappe de raisins* voor druiftrös. *Grijpen* is vangen, vatten, beet nemen: *betrappen* zegt men ook, van het Fransche *trape* of *trappe* (een *val* of *klem*), dat van 't Nederduitsche *trappen* is, en *atrapper* maakt. In minder graad zegt men een *kneep*, van *knippen*, 't geen een fijner *grijpen*, naamlijk, slechts met twee vingeren, is, en met *knip* verwant.

By het koddige denkt men aan *posfig*, als daar na aan verwant. Doch dit is, zoo wel als het meer in Duitschland gebruikelijke *posfierlijk*, by ons op geene rede of uitdrukking roepasfelijk, maar wordt eeniglijk van een uiter-

terlijken toefstel of uiterlijke manieren gezegd. (Men zie de Aanteekeningen).

Onze Voorouders hadden nog een woord, *aveluinig*, by mijne kindsheid nog niet verouderd, het geen mede tot deze stof behoort. Het is eigenlijk *avelauwig*; *ave* is *af* (negativum,) en 't zelfde met *on*. Dus in *afzigtelijk*, dat is *onzigtelijk*; *averechts*, dat is *onrechts*; *avewijs*, *onwijs*. *Avescher hand*, is *met de onrechte* (de flinke) *hand*. Op deze wijze is *avelauwig*, *onwettig*, zonder wet, wet- of regelloos. Het kooft in beteekenis over een met het geen de Franschen thands door hun *bizarre* verstaan, dat echter inderdaad van het Spaansche *pisar* (het *wijntreden*) is, en van daar eigenlijk op eene *belachlijke wijze bemorst* beteekent. Hoe na dit *ave* met ons *evel* (*euvél*), kwaad, verwant zij, behoort hier niet t'huis.

Wat de *geestige aartigheid* betreft, ieder gevoelt, dat deze in eene scherpte van opmerking bestaat, die iets ongemeens in zich heeft. Of mischien zei ik beter, *hebben moest*, nu de geestigheid zoo algemeen is geworden, dat het
on-

ongemeene, daarin ten uiterste schaarsch is. De *domme aartigheid* zou men eene *onaartigheid* kunnen noemen, indien het niet was, dat ook *carricaturen* vermaak doen; want eigenlijk is zy eene overladen maat van domheid, en gemeen genoeg om voor natuurlijk door te mogen gaan. Ja, mischien is zy, onder alle standen en betrekkingen, wel de meest voorkomende, alhoewel veelal onopgemerkt, of voor geestigheid opgenomen.

Niets is gemeener dan het *naïve*, en het moet het noodwendig zijn, sints de staat der mensche-lijke maatschappij en samenleving met zich brengt, dat ieder een rol speelt en voordoet wat hy niet is. De omgehangen mantel waait by elk windvlaagjen, of slaat by de minste ongewone of onwillekeurige beweging, met een slipjen op, en toont het natuurlijke en kenbare kleed dat er onder zit. By wezens van allerlei rang en staat laat het zich daaglijks waarnemen; doch het is niet altijd aesthetisch. Het naïve dat als eene schoonheid verdient opgemerkt te worden, en tot onderwerp eener Theorie van Fraaie kunsten verstrekt, is niet te min vrij beperkt, en tot deze twee soorten te brengen.

Voor eerst, kinderlijk annoozele, of goedhartige;

Ten andere, onbedreven en zich-zelve beschamende naïviteit;

in welk laatste of plompheid, of list en bedrieglijkheid (of welke vijandelijkheid ook) van aart of karakter, zich voordoet.

Men spreekt van een stekelig naïf, dat als een derde soort voortkoomt. Doch dit is inderdaad geen naïf, maar een bloot voordoen, of eene aanwending daarvan, om onder dien schijn of door dit, als middel, opzetlijk te grieven. En wy spreken er overzulks niet van. Zoo kan er diepe ernst in de aanwending der boert zijn. Wanneer de stekeligheid buiten opzet is, en in de zaak-zelve ligt, maakt zy hier geen voortverschil.

Reeds bemerkten wy, dat naïviteit in woorden of daden besiaan kan. Wy voegen er hier by, dat de oorsprong waaruit zy begaan wordt, zeer dikwijls, en ten aanzien der tweede soort altijd, in eene onvoorzichtigheid te zoeken is, die het zij aan eene argeloze oprechtheid, het zij aan een zucht om zich wet voor te doen, het zij aan een drift die iemand zich-

zich-zelven vergeten doet, het zij eindelijk aan een misverftand toe te fchrijven is. En naar mate van deze oorzaken, voor zoo verre zy blijkbaar en in 't oog loopende zijn, maar vooral naar den aart van het geen zy zoo ongezocht en onachtzaam ontdekken, verwekt het naïve in ons zeer verſcheidenerlei aandoeningen, als van deelneming, van een zacht mededogen, van toegenegenheid, hartelijkheid, ja zelfs tot aanbidding toe; van vrolijke en onſchuldige ſpotzucht, van ernſtige verontwaardiging en afkeerigheid. Waarom dan ook het *naïve* niet zoo zeer als iets op zich-zelf beftaande, en tegen over het verhevene, het hartſtochtelijke, het ernſtige, of het boertige, overftaande, aangemerkt behoorde te worden, als wel, als een bykomſtig iets, dat zich met alle die foorten vereenigt en ſamenſmelt. Uit den aart ook der zaak-zelve vloeit dit voort. Want als ik verheven zeg, of hartſtochtelijk, ſtout, teder, belachlijk, boertig, en dergelijke, verftaat ieder de gefteldheid van ziel, die 't be-doeld wordt te verwekken; maar naïf geeft ons niets beftemds, niets bepaalds op, dan alleen 't onverwachte eener werking op ons, die er in ligt.

Herhale ik (klaarheids halve) dit mijn zeggen, met andere, - en in de wetenschappelijke Kunstspraak bekende en aangenomen woorden! Het *naïve* is geen *genre*, maar een *modificatie der genres*, niets meer. En het is alleen wanneer zich die modificatie als heerschend voordoet, dat het den aart van een *genre* schijnt aan te nemen, en, het zij uit misvatting, het zij *docendi causa*, als zoodanig onderfeld pleegt te worden.

Wy zullen dit niet verder uithalen, noch ons inlaten met voorbeelden van allerlei soort van naïf, die toch rijkelijk voorhanden en overal by de schrijvers van Theorien te vinden zijn; maar ons oogmerk is hier alleen de aandacht op een éénig punt te vestigen; dat het (naamlijk) zeer dikwijls onder het verhevenc, of het geen daarvoor gehouden wordt, doorloopt. Het antwoord van Alexander aan Parmenio is wездelijk naïf; het ontdekt zijn geheele ziel by verrassing, en zonder oogmerk. Maar daar die ziel in onze aanschouwing, daar zy in den indruk dier aanschouwing, verhevenheid bewijst, is dat antwoord verheven. En het is dan, dat het verhevenc meest treft, als het tevens naïf is; of, om juistcr te spreken, als het naïf

naïf voortgebracht, en naïf uitgedrukt wordt.

Het zeggen van Cezar: „Vreest niet, gy hebt Cezar en zijn gelukgeest aan boord,” is even zeer naïf als het verheven is. Ja, 't verhevene daarvan hangt aan het naïve. Want stel, dat hy dit slechts gezegd had om den Zee-lieden in de benaauwdheid des onweêrs moed, of zich-zelven aanzien by hen te geven, zoo vervalt het verhevene, en het wordt een aanstootelijke hoogmoed of walgelijke snorkery.

Het overal bekende *Qu'il mourût* van den ouden Horatius by Corneille is al mede naïf. Het opent zijn hart in eens en by verrassing, en van daar die geweldige indruk, dien 't doet. Indruk, die ons hart, midden in de verheffing die 't meëbrengt, te gelijk als te rug stoot van den vader die 't uit; maar die 't ook niet uiten kan, of zijn hart (als ware 't zich bezinnende,) moet het als half herroepen door eene verzachting, die het met zich-zelf, en tevens ons die hem hooren met hem, bevredigt:

„ Ou qu'un beau desespoir alors le secourût.

Verzachting, zonder welke hy een monster zou zijn, en die door opgeworpen Kunstrechters echter gewraakt werd, en dan ook hun ten gevalle door onzen Stamhorst in zijne vertaling, tot algeheele verwoesting van al het belang dat deze personaadje inboezemt, wegge laten is!

. De stoute bede van Ajax by Homerus, altijd zoo verheven gerekend:

„Breek, Vader Jupiter, dit duister waar we in stikken,
„Geef ons in heldre lucht met de oogen rond te blikken,
„En dan, verdelt ons by het daglicht!” — (*)

treft eigenlijk door een bloote naïviteit. Want hy is geen Capaneus, ook de Lokrier niet, wiens Godentrotseering en heiligschennis hem de wraak van Pallas op den hals haalde, maar de zoon van Telamon. Hy wil hier, noch tegen Jupiter vechten, noch omkomen, noch zegt dit om hem te tergen: het *Vader Jupiter*

(*) Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἡέρος υἱοῦς Ἀχαιῶν,
Πείησον δ' αἶθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι.
Ἔν δὲ φάει καὶ ἄλεσσον.

H. xvii, vs. 645.

pisier-alléén toons reeds het tegendeel. Maar hy wil Licht, hy vraagt Licht, niets anders: En hy vraagt het uit zucht om dood te staan, niet om dood geslagen te worden; maar hy vraagt het met ijver en drift, al moet hy dan ook omkomen. Doch de uitdrukking heeft een roekeloosheid in, en verraadt die minachting van 't leven, die altijd een indruk van verhevenheid doet, en dan meest als zy niet opzettelijk te kennen gegeven wordt. Zoo de held gezegd had: „Ik wil liever al vechtende van uw hand sterven, dan in deze stikdonkere nacht werkeloos blijven,” men mocht het een heldhaftig gevoelen achten; maar het zou zoo niet treffen. Het roeklooze der uitboezeming is het, dat, zonder dat hy 't zelf bedenkt, zijne ziel ontbloot, en hier de uitwerking doet. — By Longinus echter wordt die uitwerking sterker dan by Homerus-zelven, door de weglating van het halve vers, dat den zin sluit.

De Dichter doet hem zeggen:

„En dan, verdelg ons by het daglicht, is 't uw wil.” (*)

Dit

(*) Εὐ δὲ φάει καὶ βλεπσθῆν, ἔπει νύ τοι ἔυαδεν ὄυπας.

H 4

Dit byvoegfel verandert geheel de uitdrukking. Het zegt inderdaad: *zoo* (of *dewijl*) *het anders niet wezen kan*. En het wordt dus een berusting in de noodzakelijkheid, en geen eigenlijk braveeren van de dood, waarin het ontzettende van het *ὑψος* bestaan zou.

In den Pyrrhus van Crebillon ontdekt en biedt de Hoofdpersonaadje zich zijnen vijand aan, zoo dra hy van dezen verstaat, dat hy hem de dood bestemt. Pyrrhus daad is verheven; en te grooter ziel toont zy, naar mate dit met meer kalmte en bedaardheid geschiedt, en geene bloote oogenblikkelijke opwelling van tergende verontwaardiging is. Intusfchen men vindt algemeen, dat de uitwerking dier groote daad verflaauwt, en haar indruk op lezer of aanbouwer niet aan het geen die zijn moest beantwoordt, om dat hy deze ontdekking met zoo veel verzen ('t zijn er slechts zes, maar zy hebben iets sleepends) voorbereidt; en dan eerst zegt:

„Stoot toe, zie Pyrrhus hier!” —

Men heeft recht. Maar waarom? — Indien
heg

het geen beredeneerde daad, maar eene oogenbliklijke en onwillige (dat is, met andere woorden gezegd, eene *naïviteit*) was, waar het hart zich zonder opzet, en by verrasfing in toonde, zoo zou het den indruk van het naïve aan het verhevene byzetten, en (fchoon dit er by overdenking iets door lijden zou) sterker treffen.

Dagelijks ook kunnen wy 't zelfde waarnemen. Een kind valt in 't water. Laat iemand die er bystaat, in koele overweging zeggen: „Ik kan, ik mag dat kind zoo niet laten verdrinken; ik zal er my derhalve aan wagen;” 't zal wel zijn, indien hy er dien ten gevolge by springt en 't redt. Maar stellen wy, dat hy op 't oogenblik toefchiet, en zich in den vloed stort, als door het hart onwederstaanlijk en byna werktuiglijk gedreven, hoe geheel anders zal men hem aanschouwen en toefjuichen, en welk een hooger indruk geeft hy dan! Het eerste is waarlijk wijsgeeriger; maar het laatste is menfchelijker. Dat is, het eerste is, door het verftand beftuurd worden en naar verftandelijke befeffen handelen; het laatste, door het gevoel bewogen en onmiddelijk bepaald

H 5 wor-

worden, en dit is mensch zijn (*). Maar het is het naïve, waarin wy het eigenaartige van den mensch, vrij van redeneering of verstandelijke omhulling, erkennen. „Hoe zou ik zoo „groot een kwaad doen?” zegt Jozef. Zie daar het naïve van een hart, dat zich de misdaad onmogelijk gevoelt, en hoe *verheven!*

Het is hierom, dat een enkel woord of enkele uitdrukking meer vermag, dan een breeder rede of volzin. Het *moi* van Corneilles Medea is (als Boileau te recht aanvoert) verheven: maar dat zy er op laat volgen:

„*Moi, dis-je, et c'est assez.*”

verzwakt, om dat dit het naïve verduistert. By Seneca, waar de Fransche Dichter het uitgenomen heeft, is die byvoeging niet. Dus spreekt daar de voedster:

„*Abiere Colchi; conjugis nulla est fides;
„Nihilque superest opibus e tantis tibi.*”

En

(*) Mochten zy dat begrijpen, die de Godsdienst van 't hart naar 't verstand verplaatsen, en geheel verstand willen zijn! Doch men zie de breeder Aanteekeningen.

En zy antwoordt:

„ Medea superest !”

Dit *Medea* komt uit het innigst zelfgevoel voort, en sluit alles en meer in, dan een bladzijde vatten kan. — En, op gelijke wijs, als de voedster van *vluchten* spreekt:

„ Medea fugiam !” —

Verheven is dit alles; doch 't zou zeker het zelfde verheven gevoel zijn, en meer voor het verstand uitwerken, indien het anders werd uitgedrukt: maar deze uitschieting van één enkel woord, dit naïve, drijft het als een pijlspits door 't hart, en 't verstand (om het dus te noemen) hinkt het slechts achter na. Te recht zegt Plutarchus, dat dikwijls één enkel woord meer dan duizend groote daden uitdrukt (*).

Dit weinige zal genoeg zijn, vertrouw ik.
Maar het verhevene der EENVOUDIGHEID van
uit-

(*) Ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιὰ τις ἐμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνηκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκία πόλεων.

uitdrukking, treffender dan alle opschik, wat is dat anders dan naïviteit? — *Daar zij licht, en daar werd licht* (*). Die dit zegt, toont dat hy daar niets in stelt, maar hoe groot is het Wezen, waarvoor dit niets is; en ook hy die dit *niets zijn* voor dat Wezen zóó bevat, dat hy er in het verhaal zelfs niet op drukt! Dit gevoelt ieder een. Sierlijk heeft de XXXIII. Psalm: „Hy spreekt, en het is er; hy geeft, en het staat er;” en fraai is het in onze berijming uitgedrukt:

„Geen ding geschiedt er ooit gewiser,
„Dan 't hoog bevel van 's HEEREN mond:
„Zijn Godlijke Almacht spreekt en 't is er,
„Zijn wil gebiedt en 't wordt terstond.”

Dit vervult met eerbied en verwondering, met aanbidding-zelve; maar het enkele: *God zeide, daar zij licht en het werd*, stelt het als oogenblikkelijk voor oogen, scheidt het inderdaad voor onzen geest en vervult met het ontzag van ontzetting. En hoe grooter de zaak, hoe meer voet gevende tot Rhetorischen ophef zy is, hoe treffender het verhevene dier Eenvou-
digheid.

Schoon

(*) יְהִי אֵר וְיִבְרָא אֵר

Schoon is dus het Graffchrift der gevallenen
in de Thermopylen:

Ω' ξεν', ἀπάγγελον Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε
Κείμεθα, τοῖς κείνων πειθόμενοι νόμιμοις.

[Meld, vreemde, aan Spartes volk, dat hier zijn krijgshoop ligt,
Den oorlogsdood getroost voor vaderland en plicht.]

Alleen zal ik hier thands nog aanmerken, dat het
aandoenlijke desgelijks door 't naïf zijn zeer ver-
hoogd en versterkt wordt. Een Armenbezorger
zegt aan eene eenvoudige en kommerlijke weduwe
in hare noodlijdendheid: Gy moet dien hond
wegdoen, dien ge immers toch maar te voeden
hebt zonder eenig nut. „En wie (andwoordt
„zy met een vlietende traan in het oog); *wie*
„*op de wereld zal my dan nog liefhebben,*
„als dit beest van my is?” — Zie daar eene
naïviteit die een hart uitdrukt, dat liefde ge-
voelt te behoeven, en die ik my nooit dan
met ontroering herinneren kan! Wie, ik durf
het vragen! wie (zoo hy mensch is) zou de-
ze vrouw kunnen laten gebrek verduren?

Wy gewaagden zoo dadelijk van Jozefs ver-
heven antwoord. Even naïf is het zeggen van
den

den nog onbedorven jongeling by Terentius in zijne Adelphi: „Hisce opera ut data sit, quæ non data fit! Non potest fieri.” (*) Het is hier niet verheven, maar aandoenlijk. Lieve jongen, zegt Lessing daarop, (en dit zelfs is naïf en aandoenlijk,) gy draagt uw tuchtmeester by u (†).

Dat het zich met het boertige en belachlijk (of liever het gelachverwekkende) eigenaartig verbindt, valt van zelf in het oog.

Ik moet hier herinneren, dat er, gelijk wy opmerkten dat in het verhevene onderscheid moet gemaakt worden tusschen de verhevenheid van het voorwerp, in zich-zelf aangemerkt; die van de voorstelling of wijze van uitdrukking, als zoodanig; en (want dit mag ik er nog byvoegen) die van den spreker of voorsteller-zelven; het even zoo met het naïve is. 't Geen er voorgesteld wordt kan een naïviteit zijn; de voorstelling-zelve kan in zich naïf zijn; en, er kan iets naïfs in dien gene zijn die het verhaalt of voorstelt, 't geen in ons besef met de

(*) Adelph. Act. IV, Scen. 1, vs. 14-

(†) Dramaturgie, II Deel.

de voorstelling of 't voorgestelde famenvloet. Verheven is de Schepping der. wereld; verheven is Mozes verhaal van dat verheven voorwerp; en hy-zelf is een der verhevenste mannen die ooit bestonden. Dit alles werkt, als wy hem lezen en ons het zij klarer of duisterer voorstellen, wonderbaarlijk samen. Het is dus ook in een meerder of minder graad, waar een spreker wordt ingevoerd. Het ontzag- en eerbiedinboezemende van Nestors wijze grijsheid, van Hektors braafheid, en van Achilles allesoverschrijdende heldendapperheid leent aan hunne woorden verhevenheid boven 't geen het voorwerp of de wijze van uitdrukking hunner gesprekken met zich brengt. In Sternes sentimenteele Reis vindt men zoodanig een famenloop of famenwerking ten aanzien van het naïve, op ettelijke plaatsen. Maar zeldzaam echter verbindt zich dit met elkander, en veelal is het een van deze drie punten waarby zich 't verhevene of naïve bepaalt. Het laatste dezer drie zitplaatsen (zoo ik het dus noemen mag) van het naïve laat zich duidelijk begrijpen uit het zeer bekende voorbeeld der vrouw, die een juist niet al te loffelijk geval dat zy in de derde persoon verhaalde, besloot met de woorden: *Denkt eens hoe ontfeld ik wast*
 Het

Het voorwerp van haar verhaal moge een naïviteit geweest zijn of niet, haar manier van 't verhalen der zaak moge in zich naïf zijn geweest of niet; onafhankelijk van de zaak en van haar verhalen, was zy naïf door zich by en onder dit verhaal te ontdekken, en dit werkt te rug op geheel het verhaalde. By Holberg vindt men verscheiden zulke voorbeelden in zijn Blijspelen. De houding of gedaante, de stem of toon van den spreker kan dus 't geen hy zegt meer of minder naïf maken; en ook 't innig naïve-zelf van het geen hy uitbrengt, verwoesten. Mischien echter zou men die derde *sedes* of *locus* over 't algemeen onder de tweede kunnen begrijpen, en stellen, dat de persoon en de indruk dien zy maakte zich zoodanig met den indruk van haar verhalen vereenigt, dat men hier niet behoeft te onderscheiden: en het geen ik thands zeggen wil, vereischt die onderscheiding ook niet volstrekt.

Doch, om by de wijze van voorstellen te blijven, wat is des Dichters of Redenaars *Enallage* van persoon, tijd, of getal, en wat des meer is; wat, zeg ik, is die anders dan eene naïviteit van hem? Soms, en dit is de

oor-

oorsprong der figuur, vergeet de spreker in de drift, waarvan hy bezielid is, in de aandoening des gevoels, in de schokking der hartstochten, zich-zelven en wat om hem is tot zoo verr', dat hy de persoon of personen tegen wie hy spreekt, of dat hy de tijd of plaats waar hy in staat te spreken, miskent. Dan zegt hy: *zie* — of *gy ziet* — of *wy zien* enz. tegen den Toehoorder, even of die nevens hem aanschouwer was, en het geen hy verhaalt of voorstelt bywoonde. Dan spreekt hy of het lang voorledene, werkelijk daar en terwijl hy spreekt, gebeurde; het toekomstige dat hy voorzegt, werkelijk daar ware. Dan vermenigvuldigen zich de voorwerpen voor zijne verbeelding en hy drukt die verbeelding als eene wezendlijkheid uit. En is het, dat hy inderdaad zich niet tot zoo verr' vergete, hy dringt het zich op, of doet het dus voor. Maar wát ligt er nu in die uitdrukking van zoodanig eene bedwelming besloten; wat is zy wel anders dan eene naïviteit? Het is iets, den Dichter, den enthousiastischen Redenaar, natuurlijk en eigen, voor zulke bedwelmingen vatbaar te zijn; en zy waren (ontwifelbaar) oudtijds by sterker aandoeningen en gevoel en bevattingskrachten (die onze beschaving zoo geweldig verlamd en verwaarloosd

II. DEEL.

I

heeft)

terwijl (als Longinus aanmerkt (*)) al die vaders, broeders, en zoons, op den eenigen Edipus slaan in betrekking op 't vrouw en moederschap van Jokaste. Het geen echter zoo volstrekt niet toe te stemmen is; want hy begrijpt er ook zijne huwelijkspruiten onder. (†)

't Is naïf, wanneer het verhalende tot een voorstelling van de perfoon-zelve overgaat, als 't volgende by Homerus:

„ Maar

Ἀνεῖτε τ' αὐτὸν σπέρμα, κ' ἀπεδείξατε
Πατέρας, ἀδελφούς, παῖδας, αἰμ' ἐμφύλιον,
Νύμφας, γυναικας, μητέρας τε, κ' ὄπισθε
Αἴσχισ' ἐν ἀνθρώποισιν ἔργα γίνεσθαι.

Oedip. tyr. vs. 1417.

(*) Sect. xxiii.

(†) Het is als men 't op zich-zelfen beschouwt, niet anders dan die gezwollenheid, die ὄγκος, als Aristoteles 't noemt, wanneer hy het λιμένας εἰς Ἀρχαίμοδος afkeurt als er slechts één haven is; Rhetor III. cap. 6. Maar hier ter plaatse is het de overstelping van het gevoel, waardoor Edipus gedreven wordt, en waarin alles zich voor hem vermenigvuldigt, die er ons in verrast, en dit is het naïve.

„Maar Hektors donderstem drijft hen vervaarlijk aan,
 „Te dringen naar de vloot, van 't plondren af te staan:
 „Want wien der krijgreh ik zijn rijen zie verfloopen,
 „Dien straffe ik met de dood. (*)

Even zoo is 't, als de Sulamith in Salomons heerlijk Minnedicht (waarvan de Goddelijkheid, voor het hart dat innig gevoelt, niet te ontkennen is) in 't verhaal van haar droom deze zelfde overhaasting van 't innigst belang toont:
 „My vonden de wachters die door den Stad
 „omgaan: Hebt gy hem niet gezien die mijne
 „ziel lief heeft?” Onze oude overzetters voegen er, duidelijkshalve, het gewoon *ik zeide* by, doch bederven daarmede al die innigheid, die in dit geheele Dichtstuk zoo aandoenlijk is; en die de Heer Van der Palm in zijne heerlijke vertaling zeer wel gevoeld heeft. — Beter bewaarden zy de eenvoudigheid en nadruk van den text Hoofdst. II, 11, met de beteek-

(*) Εἴπωρ δὲ Τρώεσσιν ἐκέκλετο, μακρὸν αὔσας,
 Νηυσὶν ἐπισσεύεσθαι, ἔᾶν δ' ἔναρα βροτόεντα·
 Οὐ δ' ἂν ἐγὼν ἀπάνευθε νεῶν ἐτέρωθι νοήσω,
 Αὐτοῦ οἱ θάνατου μητίσσομαι.

II. xv. vs. 346.

kenisvolle herhaling: *De plasregen is over, hy is overgegaan.*

Doch, als gezegd is, met grond kan men dit op meer Rhetorische figuren toepassen, die haren oorsprong in de hartstochtelijke overmeestering hebben. Men heeft ze niet geveinsd, niet voorgedaan, niet nagebootst, dan na daar den indruk van gezien, beproefd, en waargenomen te hebben; en, tot er een Kunststelsel van gemaakt wierd, waren zy enkel natuur die zichzelf verried. Zy zijn derhalve als nog, indien men ze echt Wijsgeerig, dat is grondig en zielkundig verklaren zal, uit het naïve te verklaren, en tot dit te rug te brengen.

Men heeft deze bedwelming somwijlen zoo verr' gedreven, dat men in 't Blijspel den speler in een hevigheid van aandoening heeft doen vergeten dat hy speler was, en de personaadje met den speler door één geward. Zoo doet Moliere in zijnen *Avare*, en laat den gierigaart aan de toefchouwers vragen of ook iemand hunner zijn koffertjen geroofd heeft. Onze Hooft in zijn *Warenar met de pot*, en anderen in verschillende Stukken, waren hem voorgedaan en zijn hem gevolgd. Het voorbeeld

was ook reeds by de Ouden gegeven, want én Hooft en Moliere namen 't uit Plautus over(*). En hoe zeer alle kunstrechtters, en kunstleeraars, en theoristen, mijns wetens, zich daar altijd tegen verzet hebben, en het Tooneelstuk daar, met de verftoring van alle *illusie*, als door verwoest wordt, het doet, als een *naïviteit*, altijd werking op den Schouwburg.

Doch over dat herfenspook van *illusie* 't geen men thands altijd in den mond heeft, wel eens nader! Mocht het verbannen worden voor het denkbeeld van *overeenstemming en samenhang met de aangenomen onderstelling* die ten grond gelegd wordt, en waaraan Dichter en Tooneelist getrouw moeten blijven.

Daar is dus in het zoogenaamde *naïve* een kracht, die meer algemeen werkt dan men zich verbeeldt, en die in heel de Rhetorica wijd verspreid is. En het ware te wenschen dat dit oogpunt by de zoogenoemde *Aesthetici* en *Transcendentale* of andere Filozofen in behoorlijke aanmerking genomen, en eene geregelde
me-

(*) *Amuloria, Act. IV, Scen. IX, vs. 4-9*. Men vergelijkte Hoofts geestige en recht naïve vertaling van die plaats, *Warenar, IV Bedr. IV Toon*.

methodieke beschouwing der Rede- en Dicht-
kunst op dien voet ingesteld en bewerkt
wierde.

Ik sluit met een zeer misplaatste naïviteit (en
die belachelijk is) van een oud Redenaar aan
te wijzen, doch die men daar niet voor er-
kent. De plaats is door Longijn aangevoerd,
die haar koud noemt, en (te recht) hooglijk
afkeurt. (*) Ik bedoel die van Timéus, wel-
ke om Alexanders lof wel uit te meten, met
een toon van ophef in 't midden brengt, „dat
„deze overwinnaar geheel Azie in minder tijds
„veroverde, dan waarin Izokrates zijne Lof-
„rede over de Perziaansche oorlog opstelde.” —
Hoe komt de man aan zulk eene vergelijking,
vraagt ieder die 't leest. Het antwoord is gereed.
Timéus was een Redenaar, en als zoodanig, van
de alles te bovengaande voortreffelijkheid der
Kunst van welsprekendheid zoo doordrongen (en
hy had dit met de oude Rhetoren van beroep en
aanzien gemeen,) dat hy niets ter wereld zoo
hoog en zoo wonderbaarlijk schatte, en zijn hoofd
en hart daar geheel van opgevuld was. Izokrates
Panegyricon nu was het beroemdste en meest
be-

(*) Longinus, *Sect. IV.*

bewonderde Stuk van welsprekendheid, dat toen bestond, en werd als iets bovenmenschelijks vereerd; en hy kende dus in zijn samenhang van denkbeelden niets uitstekender in 't Heelal. Men zou dit thands een *Pedanterie* noemen; en die Pedanterie valt in vele, anders bekrompene, doch in hun vak uitmuntende Geesten. Zoodanige lieden brengen hun geliefkoosd beroep of liefhebbery overal by te pas, en kunnen dit niet nalaten, om dat die met alle hunne denkbeelden verknocht zijn en daarin heerfchen. Dit bedwingt men fomwijlen uit fchaamte of uit een gevoel van onvoeglijkheid, maar dès ondanks, koomt het telkens, en vooral by eenige verhitting of opbruifching van gevoel, voor den dag; en dit was hier het geval van Timéus. Het is dus een naïviteit van schoolvosfery en niets anders, die 's mans belachlijke zijde ontbloot. Een Amsterdammer zou op gelijke wijze, in mijn jongen tijd gezegd hebben: „In minder tijd dan „er over het Stadhuis gebouwd is.” Een my bekende kleêrmaker roemde een Karton van Rafaël dat hy ergens zag, met de woorden: „'t Is of men een teekening van een rok ziet, „zoo net en zoo zuiver zijn de trekken.” —

Zoo

Zoo goed als de Bank, doet den Amsterdamschen koopman nog kennen; en onze ouderwetfche huismoeders vergeleken de blozende wangen van een jong meisjen altijd by *profetijens*.

Zulk eene foort van *naif* valt eeniger mate in het geen onze Naburen den naam van *niais* geven. Een woord, in den grond, van geene andere beteekenis dan het walgelijk door de neus praten van het laagste en plompste landvolk by hen, doch waaraan zy de beteekenis van een meer of min belachbare en onbeschaafde naïviteit uit domme bekrompenheid van geest ontstaande, verbinden.

Zoodanige naïviteiten, als die van Timéus (en hy was daar vol van (*)) zijn er meer,
en

(*) Zie Longijn ter aangehaalde plaatse; waar hy genoemd wordt: *ἀνὴρ τὰ μὲν ἄλλα ἰκανὸς, καὶ πρὸς λόγων ἐπίστευτος μέγεθος οὐκ ἄφορος, πολυῖστωρ, ἐπινοητικὸς, πλὴν ἀλλεστρίων μὲν ἐλεγκτικώτατος ἀμαρτημάτων, ἀνεπαίσθητος δὲ ἰδίων ὑπὸ δὲ ἔρωτος τοῦ ξένου νόησεις ἀεὶ κινεῖν, πολλάκις ἐκπίπτων εἰς τὸ παιδαριωδέστατον.* [Een anders bekwaam man, en somtijds niet ontbloot van verhevenheid, geleerd en zinrijk; doch

en deze in de schriften van Dichters en Redenaars op te merken en wel te onderscheiden, zou al mede van groote nuttigheid zijn.

doch even zoo blind voor zijne eigen misflagen als gestreng berisper van die van anderen, en uit zucht van met nieuwe gedachten voor den dag te komen, dikwijls in 't kinderachtigste vervallende.]

AAN-

AANTEKENINGEN OF BYVOEGSELS.

Bladz. 105.

Van *naïviteit* in *bedrijf* ontmoet men dagelijks voorbeelden in 't gemeene leven. De *Parvenu*, die in gedachten verdiept zijnde, achter op zijn eigen koets sprong, is er eene van 't belachlijke soort. — De ontschuldiging van de Boerin, die op de klacht over de karnemelk die zy gebracht had aan hare klante ter verfooning antwoordde: „Wat zou ik doen! „wy hadden geen varkens,” is niet alleen een naïf zeggen, maar de daad-zelve, van karnemelk die aan de varkens gegeven had moeten worden, in de stad te gaan afleveren, behelst een *naïviteit*. —

Eene

Eene naïviteit (en wel, eene aandoenlijke) is het dat, Handel. XII, 14, de dienstmaagd in hare verrassing van blijdschap, Petrus niet open doet, maar naar achteren loopt, om eerst te vertellen: *Hy is het!*

Naïviteit van onnoozelheid is het, als (by vader Cats) Elst, om te weten wat haar maagdom is, toevlucht tot Ritfaart wil nemen. (In zijne *Zinne. en Minnebeelden.*)

Duizende van dien aart, verhaald wordende, gaan voor een *naïf verhaal* door, schoon het inderdaad, als men juist spreken zal, een verhaal van eene *naïviteit in bedrijf* is. — Op gelijke wijze zegt men een *treurig* of een *grappig verhaal*, voor verhaal van een treurig of grappig voorval. Dit is een aangenome wijze van spreken; maar men moet zich daar niet meê laten bedriegen, zoo men juist denken wil.

Aartig of *aardig* is by ons van *aart*, natuurlijke gesteltenis eener zaak, en dus, *natuurlijk*, den natuurlijken geest kenteekenende.

Zoo is het toepasfelijk op alle zaken, de ernstigste, treurigste, en aandoenlijkste, niet uit-
ge

gezonderd; doch thands blijft die toepassing bepaald by het geen men geestig, of, vermaaklijk door eenige geestigheid acht! Dit verloop van beteekenis wel op te merken is zeer noodzakelijk als men onze vroegere schrijvers leest, die, zonder dit, oneindig verliezen, ja platheden schijnen te zeggen. Want, ongelukkig! als men eenige zotheid of *platitude* by een Uitlander leest, meent onze goede Hollander dat het aan hem hapert en aan zijn verstaan of opvatten, en hy plooit het; maar als hy een Oud Nederlander leest, moet deze al de botheden van onwetendheid die zijn lezer meëbrengt, misgelden.

Hooft zegt ergens: „Het oog is de AAR-
„DIGSTE parel die onder de kleinodiën der
„schoonheid praat.” Verstaat men dit, als of
aardig 't Hoogduitsche *niedlich* of 't Fransche
joli ware, zoo is het zeer weinig gezegd en
een bloote *pointe*. Maar men moet het op-
vatten, als *eigenaartig* of *eigenlijk*, en zóó
is het schoon en verheven. De hoogste en
opperste luister der menschlijke schoonheid
berust in het oog. De eigenlijkste en haar
meest kenteekenende uitmuntendheid (dit be-
tee-

teekende parel by onze Vaders) der schoonheid, bestaat in het oog.

Edoch daar is nog een ander *aartig*. Ein *artiger* man is in Duitschland, en *beleefd*, *beschaafd* mensch; en dit *aartig* is niet van *aart*, indoles, maar van *aert*, *kunst*, wetenschap, verkregen kennis, en eigenlijk het Latijnsche *ars*. Zoo zei men oudtijds by ons, de *zeven aerten*, voor de dus genoemde *zeven vrije kunsten*, de *artes*. Dus in ons uittreksel uit den *Leeken-spiegel* op bladz. 150:

*Hy moet een goet Gramarijn wesen,
En ten minsten connen sijn paerten;
Dat es dbegin van alle AERTEN;*

is AERTEN, konsten. De Grammatica, natuurlijk, is de eerste der zeven vrije konsten. — *Paerten* (dat ik dit in het voorbygaan opmerke) zijn de PARTES *orationis*. Anders is de beteekenis van dit woord *paert* in de uitdrukking; *iemand een part spelen*, doch, in den grond, het zelfde woord; het Latijnsche PARS namelijk en het Fransche *partie*, voor *rol* in een Tooneelspel genomen.

Aartig is in dien zin, *beschaafd door kennis-*
sen;

sen; en zoo gebruikt men ook nog by ons het woord *aartig* wel eens voor het geen men beter *kunstelijk* of *kunstig* noemt.

Bladz. III.

De oorsprong des woords is in *pots*, dat is het Fransche woord *poché*, van 't Nederduitsehe *pak*, of *pok* (buidel) waarvan 't Engelsche *pocket*. Even als *rots* het Fransche *roche* is, dat van *rok*, by de Franschen ook *roc*, is, van 't welk zy ook oudtijds *roque* schreven, en nog *rocaille* hebben; en even als ons *toorts* 'tfransche *torche* is, het zij dan van ons *torsen*, dragen, het zij van 't Latijnsche *torreo*.

Dit *pots* maakt het adjectivum *potfig*, en het werkwoord *potfen*, en hiervan het verbale *potfier*, dat is die *potst*. (Men zie mijne Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden.)

Die overgang van *k*, de oude uitspraak de Franschen voor *ch* (gelijk nog der Italianen), in de sissende *ts*, moet niet vreemd voorkomen. Zy is algemeen. Zoo schreef men by ons TSARELS voor 't Fransche *Charles*, TSALONS voor *Chalons*, RITSAERT voor *Richard*, en dit volstandig; ook TSERAERT voor 't Fransche *Gerard*. Naderhand, met de
ver-

verandering van de Fransche uitspraak, voerde men voor de lispende *ch* der Franschen de *sj* in, en dus schreef onze oude Tooneelist en Tooneeldichter zich *Karel van Sjermes* voor *van Charmes*, want de *e* voor de *r* was toen in de uitspraak te Amsterdam *a*. — Doch in ons Friesch-zelf houdt de *tz* (nu meestal *tj*) veelvuldig de plaats voor de *k*, als in *Tziercka*, nu *Tjerke*, ons *kerk*; *Tjerne*, ons *karn*; *Tjerl*, ons *Karel*; *leeltj*, ons *leelijk* (*leel'k*); en zoo is 't ook wel met de *g*, als in *tjoed*, en ook *sise*, *lise*, voor *goed*, *zeggen*, *liggen*, dat uit *sitse*, *litje*, (*sitse*, *litse*,) ontstaan is.

Dit potsen beteekent in 't algemeen niet anders dan *zakken*, en van daar zegt men, *iets wegpotsen* voor *wegmoffelen*, *versteken*. Men weet toch dat *mof*, *mouw* is, in alle betekenissen van het woord. Zie mijne Aanteekeningen op Perius Hekeldichten.) Maar in eene bepaalder beteekenis duidt beide *potfieren* en *potfen*, uit den zak spelen, aan, dat is *goochelen*, het geen de Hoogduitschers, *tas* voor *zak* stellende, dit dan ook met het woord van *taschenspielen* uitdrukken. Daar nu die Goochelaars van beroep, op de kermisfen en elders hunne kunstenaryen yertooneude, zich door
een

een zeer in 't oog stekende en belachlijke kleeding en opschik onderscheidden, werd een wonderlijke en gelachverwekkende dracht en toefstel *potfierlijk* en *potfig* genoemd, en dit zelfde ook van hunne kunstgrepen gezegd, en voorts op al wat men belachte toegepast.

In 't bedorven Latijn van de middeléeuwen waar deze Agyrten meê pronkten zonder het eenigzins te verstaan, noemden zy dat zak- of taspelen, *jocus pocus* (in plaatse van *jocus poci*), want *pocus* was *pok* (nu *potse*), dat is *zak*; en van daar de uitdrukking van *hocus pocus*, en de goochelaars formel, in mijne kindsheid nog gehoord, van *Hocus pocus est paratus*, waar de kunstvertooningen meê begonnen, 't geen op het gereed zijn van den heimelijken toefstel zag, waarmeê de Hansworse zijn meester ondersteunen en in de hand werken moest. — Deze verwarring van de *j* met de *h* in den aanvang der woorden was van ouds zeer gemeen. — Zoo is ons *hunkereren* (eigenlijker *honkereren*) van ouds *jonkereren*, dat is, *den jonker* (den vrijer) *spelen* en dus, *vrijen of naloopen* (assectari, ambire): Zoo is *huichelen* niets dan 't Latijnsche *joculari*, schoon *jocus* ons *jok* is; zoo is ons *ham*, 't Fransche *jambe* en Italiaansche *gamba*. Zoo zei men by ons ook

II. DEEL.

K

hui.

juilen en *juilen*, welke laatste nu *joelen* is; terwijl men voor 't eerste ook *oelen* (d. i. *hoelen*) zei, waarvan de uitroep van verachtende afwijzing, *Oelen!* dat is *plorare* (scilicet, *te jubeo*), eene Italiaansche constructie.

Omgekeerd is *Joffrouw* verbasterd van *Hofvrouw*, en *Joffer* van *Hof-ver* (ook *Hofvrouw*) dat is *Dame de cour* of *Dame d'honneur*. Eer-tytel dien men aanzienlijken Edelvrouwen gaf, en thands kwalijk met *Jonkvrouw* verwart, het geen *Edel-dochter* (*Infante*) beteekende, zoo als *Jonkhaer*, *Infant*, welk een en ander aan Gravenkinderen behoorde.

Ons *goochelen* zelf is *joculari*, dat is *spel maken*, zoo wel als ('t geen wy opmerkten,) *huichelen*.

In het algemeen verwarde men de harde mee- de zachte blazing, en sprak de laatste by ons veelvuldig met de *j* uit. Ons Gemeen zegt hiervan nog *Jerasmus*, dat ik te Rotterdam-zelf wel eens in *Jan Rasmus* heb hooren verbas- teren. Zoo is ons *Jasper*, en 't meer Spaan- sche *Gaspar*, de naam *Aspar*, in 't later Griek- sche keizerrijk bekend; zoo is *Julfus*, *Hulfus*,

of *Ulf*, anders ook *Wolf*; en *Jeffroen* is *Ebroin* of het Latijnsche *Apronius*. 't Engelsche *Jesfrey* daartegen is *Geoffroy*, *Godefried*.

Hoe en in hoeverre *pochen* (bogen, roemen) en *possen* met het grondwoord *pok* samenhangen, zou ons te verr' leiden.

Bladz. 112.

Men zou *aveluinig* zoo wel van *af* en *luim* (Hoogd. *laune*) als van *af* en *law* kunnen afleiden. Maar men gebruikte 't in mijn tijd niet zoo zeer voor *wanluimig* of *knorrig*, maar voor regelloos. Dit echter kan als een verloop in de toepassing van het woord aanmerkt worden.

Het Spaansche *pisar* is 't Latijnsche *pisare*. „*Pistores*, tantum ii nominati qui far *pisebant*,” lees ik by Plinius in zijne Hist. Natur. Ook *pisum* en *pisillum* (stamper) behooren hiertoe; en *pinsere* hangt er meê samen als *figere* met *figere*, *pangere* met het oude *pago*, verwant met ons *paaien*, en al soortgelijken. Men zie de Scholae Valckenarianae, door den geleerden

den Wasfenberg uitgegeven, en nooit genoeg te doorlezen en te beoefenen. —

Bladz. 114.

Stekelig kan het *naïf* in zich-zelf niet zijn, maar alleen door de omftandigheid waarin het gezegd wordt: want niets ftrijdt zoo zeer tegen de eenvoudigheid, als een *stekelig oogmerk*. Maar het onnoozelste zeggen kan een toevallige toepafing vinden, die zich-zelve aanbiedt, in 't oog loopt, en *stekelig* is. Een *Verhaal van een naïviteit* kan ook met een oogmerk van te kwetsen bygebracht, en dus *stekelig* worden; en het is door de verwarring van een *naïf zeggen* of *bedrijf* met het verhaal daarvan, dat men aan 't naïve *stekeligheid* toefchrijft. Men zie voorts de aantekening tot bladz. 105 betrekkelijk.

Een zeer eenvoudig Predikant, (innig en in het gemoed, gelijk in zijn wandel en gedrag, braaf; en wien ik het my niet tot oneer rekene tot mijne maagfchap behoord te hebben;) wanneer eens eene oude vrome vrouw zich by hem beklagde niet in de kerk te kunnen gaan, door dien

dien zy té behoefstig was om de plaatsbewaart-
sters telkens een dubbeltjen in de hand te
stoppen, zonder 't welk zy achter af moest
blijven waar zy niets hooren kon, bood haar
aan, ten zijnen koste, zoo dikwijls als hy
preékte, een goede plaats voor haar open te
houden. *Ja, maar Dominé,* antwoordde zy,
als men in de kerk gaat, hoort men gaarne
een goed preéker. — Dit was eene onschul-
dige naïviteit by de vrouw; ook vatte hy
't als zoodanig op, en hernam eenvoudig:
Wel nu dan, ik zal u in één der kerken,
welke gy wilt, een vaste plaats doen geven;
dan kunt gy alle de Predikanten hooren.
Echter werd dit voorvalletjen ter] bespottung
van den goeden man (die inderdaad een slecht
preéker was) als iets stekeligs rond ver-
teld.

Even zoo eenvoudig was het, en argeloos,
wanneer hy in de trekschuit door iemand ge-
vraagd, of hy Predikant te Amsterdam was,
dit nederig en zedig beandwoordde met te zeg-
gen: *Ja, vriend, ik ben de minste der Broede-*
ren, en de vrager daarop dadelijk hernam;
„Zoo, dan is mijnheer Dominé Coop van
„Groen!” 't Geen hy-zelf wel eens lachend

verhaalde; zoo als het ook toen 't voorviel de medereizigers lachen deed. — Intuschen was er niets stekeligs meê bedoeld; maar die het zei, alle de Predikanten van Amsterdam kennde behalven dezen éénigen, besloot eenvoudig uit zijn *ja*, op de vraag of hy ook Predikant te Amsterdam was, dat hy dan deze moest zijn, zonder 's mans zedige uitdrukking en wat die inhield in aanmerking te nemen.

In het algemeen, en zonder uitzondering, is er geen *naïf* uit opzet of oogmerk. Hierom houdt het *naïve* ook op, *naïf* te zijn als het nagebootst wordt, want nabootsing is opzet. Het bekende zeggen van Lodewijk den XII toon hy Koning wierd: *Un Roi de France ne venge point les injures d'un Duc d'Orleans*, treft door naïviteit, om dat het toont dat de nieuwe Koning zoo geheel van zijne nieuwe waardigheid vervuld was dat hy zijne persoonlijkheid uitschudde, en zich-zelven vergat. Het geen, in zich-zelf beschouwd, tevens een zekere grootheid, of ten minste den schijn daarvan heeft, die velen (en dikwijls den Vorst-zelven) bedriegt. Doch het vergeten van persoonlijke beleedigingen zij altijd en zonder uitzondering

zoo groot, zoo verheven als men wil, het zreeft hier niet zoo zeer door de grootmoedigheid die er in liggen mag, als door het naïve: ja, het is zoodanig *naif* dat het eenigzins doet meesmuilen. Maar wanneer Holberg zijnen zoogenoemden staatkundigen Tinnegieter, in verbeelding Burgemeester geworden zijnde, dit zelfde by nabootsing in den mond legt: Een Burgemeester trekt zich 't *leed van een Tinnegieter niet aan*, zoo is het geene naïviteit meer, maar eene belachelijke *pedanterie* die hy schildert. Of (wil men 't dus) de naïviteit ligt niet meer in het geen de woorden uitdrukken, maar in de daad van die woorden op zich toe te passen, waar door deze kwast zijn hoogmoed ver-raadt.

Doch wanneer men het oogmerk om te grieven onder het masker van eenvoudigheid verbergt, dan ontstaat eigenlijk dat gene dat men *stekelig naif* zou mogen noemen. Inderdaad echter is het dan slechts of een *schijnbaar* naïf, of (als wy 't in den text uitdrukken) eene *aanwending* van het naïve. Herhalen wy 't hier! Gelijk *boert* ernstig aangewend worden kan, kan men *eenvoud* en *onnoozelheid* listig en vijandelijk aanwenden; en het boertige dient

K 4 dan

dan tot bitterheid, het onnoozele tot kwetfing en grieving; doch dit verandert de zaken in zich-zelve niet.

Van dien aart is, als de Priester, by 't trouwen van een laffen melkmuil met een jong meisje, vroeg: *Wie van tweeën is hier de Bruid?*

Zoo bedient men zich ook van dubbelzinnigheden die een zeer eenvoudig voorkomen hebben, maar tevens een stekelige opvatting uitleveren. De naam van naïf pleegt daarop toegepast te worden; maar oneigenlijk. Men neemt dan het eenvoudige masker voor 't grijzend gelaat dat er achter schuilt niet weg, maar wil zich door 't oplichten des te beter doen opmerken.

Een Engelschman in den Schouwburg, aan iemand die te gelijk een Treur- en een Blijspel had uitgegeven, na 't afloopen van de vertooring zijn *compliment* makende, vroeg hem, of dit nu eigenlijk zijn Treur- of zijn Blijspel was.

„ *Pray do me the favour, Sir, to inform me:*

„ *is*

„ is this your Tragedy of your Comedy?“ (*)
Was dit eenvoudigheid of bespotting?

De vermaarde *Acteur* La Rive trad in een winkel, waar de vrouw hem met een foort van verftomming aanzag, en eindelijk naar zijn naam vroeg. Dien hoorende week zy, die hem den Orosman had zien spelen, met een zichtbaren affchrik te rug, en riep uit: „ *Ah! c'est vous, malheureux, qui avez as-
sassiné cette pauvre Zaïre!*“ De onnoozele vrouw, die nooit meer in 't *spectacle* geweest was, verwarde den Speler met zijne Rol; en 't was een naïviteit. Maar wanneer ik eens een ander Tooneelist by iemand aanduidde of inleidde met de zelfde woorden: „ 't Is Mijn heer, die gisteren avond Zaïre vermoordde,“ nam men 't anders op. — Waarom? Men verstond door *Zaïre* de personaadje noch die haar speelde, maar het Treurspel dat door het kwalijk uitvoeren van den rol van Orosman gants mislukt was.

Het is in 't geheel niet vreemd, dat op zooda-

(*) Popes Lettres (Works, Vol. VII, p. 105.)

danige wijs het geen ter goeder trouw als lofspraak gezegd wordt, eene allerfijnste *satirè* insluit, en den verstandige doet meesmuilen. Toen de gezochte gemaaktheidvolle stijl van Balzac in den smaak was, zei één zijner Lofdichteren :

Il n'est point de mortel qui parle comme lui ;

en gelijk men dit thands niet lezen of aanhooren kan zonder te lachen, heeft het meer dan eens gediend om zijn *pedanterie* en *affèterie* te bespotten. — Zoo heeft men aan CHRISTOPHER WREN, den Bouwmeester van den Pauluskerk te Londen, in dat gebouw-zelf tot grafschrift gegeven :

Lector, si monumentum requiris, circumspice.

[Verlangt ge een grafgebouw; zie rond.]

De domme Engelschman, en zoo ook de laffe bewonderaar van al wat Engelsch is, die aan de aantrekkingskracht als aan een beginfel geloofst, en aan zijn eigen ziel niet gelooven durft om dat Locke twijfelt of het lichaam ook niet wel zou kunnen denken, vindt dit zeer fraai en grootsch; zoo als hy ook niet

niet zou durven wagen dat roemstuk van Engelsche Smaak en Bouwkunst anders dan (met hunne uitdrukking,) *divine* en *beautiful* te vinden. Maar die dat gedrochtelijk samenstelsel van *heterogene* brokken, met de plompe en uiterlijken bouwpraal verbosgen schoorsteenkogel in plaats van Gewelf, of Dôme, daarop, uit eigen oog gezien heeft, kan in dat holle donkere gat dit opschrift niet lezen of zich herinneren, of hy vindt er den zeer eigenaartigen zin in (en deze dringt zich hem op) dat het geheele Gebouw een bloot grafhol en niets meer of anders is, schoon men het voor weinig jaren met eenige witte standbeelden heeft opgeluisterd die er thands het akelige nog al vrij wat van verminderen. By alle de verontwaardiging die dit wijd en zijd opgehemelde nest van zoogenaamde Architectuur hem noodwendig moet inboezemen, grimlacht hy derhalve zijns ondanks over de grilligheid van het geval (als de Franschman het noemen zou); dat de waarheid dikwijls doet uitbrengen in het geen ter harer verbergung dienen moest. En hy zegt dan, of luid, of by zich-zelven: *Dar's naïf*. Om dat het, naamlijk, het geen het verbergen wilde, VERRAADT. Men zie bladz. 104.

Wat

.. Wat de toepassing van den naam van *naïf* op het blootelijk *eenvoudige* betreft; het bloot eenvoudige door de omstandigheden ons een soortgelijke aandoening als het naïve kunnende geven, waardoor wy verrast worden, zoo is deze misvatting in zulke gevallen natuurlijk. Dit heeft plaats wanneer in ons hart opwelt:
„ Gy zoudt dit niet zeggen, gy zoudt dit niet doen, zoo gy meer wist.” Zoo is het, by voorbeeld, met de vraag van den jeugdigen Izaäk als hy aan zijns vaders hand, met het hout op den hals geladen, den berg beklimt:
„ Vader, nu hebben wy hier hout en vuur, maar waar is het offer?” Allereenvoudigste is deze vraag, en die er eenige schalkachtigheid in vinden wil, als of hy bedektelijk zijn vader verweet, het voornaamste vergeten te hebben, bedriegt zich en doet het hart van den jongeling onrecht. Maar ons weten dat hy-zelf tot dit offer bestemd is, maakt het treffende uit van die vraag, waar ons 't harte by breekt.

Even zoo zou het ook zijn met de vraag van Racines Ifigenia in eene soortgelijke gesteltenis: Zal ik ook by de offerand mogen zijn?
Het zou dit, zeg ik, indien hare vraag eenvoudig

dig voorgesteld ware. Maar eensdeels de opschik van stijl, waar meê zy ingekleed is, en anderdeels 't geen er in dit gesprek vooraf gaat, beletten of verzwakken dat uitwerksel. Het eerste, om dat zelfs de minste omwikkeling dat treffende wegnemen moet; het laatste, om dat men by dit gesprek ruim zoo veel deel neemt in den dwang en 't geweld dat op Agamemmons vaderlijk hart geschiedt, als in 't maagdelijk slachtoffer, hem afgeperst, zelve; waarvoor de Dichter ons ook inderdaad geen genoegzaam tedet belang heeft weten in te boezemen, in 't welke hy hier by Euripides vers' achter staat. Jeftaas dochter, haar maagdom beweenende, is ongelijk aandoenlijker, dan Racines Ifigenia, zoo kunstig en kunstelijk als hy haar karakteriseert.

Op gelijke wijze en in dezen zin kan men het straks bygebrachte antwoord aan den Predikant *naïf* noemen. Het treft naamlijk niet, om dat het een gedachte of gevoelen in den spreker verraadt, dat hy had willen of moeten verbergen, maar eenvoudig om dat men er by denkt: Gy hadt oplettend en beschaafd genoeg moeten zijn om geene aanleiding te geven,

ven, tot het opvatten van zulk een denkbeeld, als die woorden verwekken.

Hiertoe behoort ook het volgende voorval. Een Poëet verwondert zich dat niemand die met hem sprak, niet wist dat hy reeds eenige jaren geleden een Dichtbondel in 't licht had gegeven; en hy zegt eenigzins gemelijk: „*Het boek is echter genoeg verspreid*,” de omstanders aanzienste als of die het bevestigen konden. Een van dezen (het was in een koffyhuys) vat het woord op, en zegt; „Ik heb er in deze maand nog wel tien Exemplaren van gellesten.” Met een vriendelijken lach en een triomfante houding, wendt de Dichter het woord straks tot hem, en vraagt: „*Zoo is mijnheer Boekverkooper?*” Maar de man antwoordt: „Vergeef my, mijnheer, *ik ben Kruidenier!*” — Men merke op, dat deze man (eigenlijk een zeer welvarende winkelier in kommenijswaren) zeer eenvoudig en tevens zeer leesgraag was, en zijne Poëzykennis geheel uit zijn winkelpapier geput had.

Meer algemeen zouden wy de zaak kunnen uitdrukken, en zeggen: Voor *naïf* gaat het over-

ver-

verwachte wanneer het eenvoudig uitgedrukt wordt. De Landsregeering van Hanover deed zeer onlangs aanschrijving aan de Stad Emden om te vernemen, of de hooge rechten haren Koophandel ook te zeer drukten. Het antwoord was, „ Dat de hooge rechten niet drukten, om dat er geen handel meer was.” Dit antwoord treft door het onverwachte; want de vraag ondersteunt handel, en wordt dus belachelijk. Echter 't antwoord is bloot eenvoudig en hoogst natuurlijk (*).

Bladz. 117.

La Rive schijnt dit wel begrepen te hebben, als hy in zijnen *Cours de Declamation* opmerkt, dat het uitwerksel van dat *Qu'il mourût* afhangt van de wijze waarop de vraag uitgesproken wordt:

Que vouliez-vous qu'il fit contre trois?

„ Indien deze vraag (zegt hy) langzaam en,
„ als

(*) Zie 's Graven Van Hogendorp Bydragen tot de Huishoud. van Staat, V Deel, bladz. 213.

„ als fomtijds geschiedt, met drieërlei toon uit-
 „ gesproken wordt, zoo is het onmogelijk dat
 „ het antwoord niet geheel en al mislukt.”
 Het is zoo; en de reden is, dat men by een
 langzaam vragen niet *verrast* wordt, maar tijd
 heeft zijn antwoord te overleggen. Het and-
 woord houdt dan op, *naif* te zijn.

Bladz. 118.

De Heer Van 's Gravenweert heeft dit zeer
 wel gevoeld in zijne uitdrukking :

„ Klaar gy die nacht dan op, Jupijn, die 't leed verwekt!
 „ Verhelder ons de lucht, en *haakt gy naar mijn sneven*,
 „ Beroof my dan by 't licht van 't *onbehoudbaar* leven!”

Het epitheton van *onbehoudbaar* zegt hier at-
 les, en is ten uiterste gelukkig.

Bladz. 120.

De daad van Pyrrhus is dus meer *groot* dan
verheven. Men zie onze aanmerking over het
 Verhevene op bladz. 78. — Maar wat is *groot*
 (mag men vragen,) in deze tegenstelling? —
 Grootheid (zagen wy) is eene hoedanigheid die
 men

men in de zaak-zelve stelt, en gaat dus dikwijls met het *verhevene* gepaard, maar niet noodzakelijk hangt het eene aan het andere. Uit het bygebrachte volgt, dat een daad en karakter groot kan zijn, maar geen *zeggen* of voorstelling van een *gevoelen*. Dit kan alleenlijk verheven zijn, om dat het, in zich-zelven beschouwd, niet dan een teeken of uitdrukking is, waarvan alle waarde in de werking op den hoorder bestaat. Iets anders toch is *groot*, iets anders, een *teeken van grootheid te zijn*.

Bladz. 122.

„ Geen Kolchos meer voor u, gemaal, noch huwelijkstrouw.
„ Niets dat u overbleef, van elk verlaten vrouw!

MEDEA.

„ Medea bleef my nog.

Zekerlijk heeft dit *Medea* meer in, en is grooter en verhevener door zijn volheid van denkbeeld dan het *moi* van Corneille; doch dit *moi* treft meer. En waarom? Om dat het meer *naïf* is. In de derde perfoon van zich-zelven te spreken, toont overleg.

II. DEEL.

L

Al-

Aldaar (in de Nota).

Mochten ook zy dat begrijpen, die met allerlei fijne uitpluizingen en verstandsbegrippen, den Criticus, den Oordeelkundige, den wijsgeerigen Denker uithangen om alle Dichterlijke schoonheden te verwoesten, en in 't kunstig spelend uurwerk zijn radertjens, spilletjens, en tandrolletjens uit malkander nemen om te bewijzen dat de hamertjens op de klokjens geen muziek voortbrengen, en dat men dwaas is, elkander zulks wijs te maken. *ô* Domme en niet Filozofische, maar recht Filosofische tijd dien wy beleven! Gelijk Muretus het uitdrukte: (*Poëmat. II, 44.*)

Non mihi Philosophus sed Philosomphus eris.

Zeker, een waarachtig Dichter moet zich de lof schamen, die hy by zulk eene eeuw en by die er zich den rechterstoel in aanmatigen, behalen mag, ten zij hy ze in weêrwil en tot spijt van die ze hem toebrenge, weet af te perfen; en dan mag hy by de gunstige Recensie ook wel aan het Epigramma van Boileau denken:

*Il me semble en lui voir le Diable,
Que Dieu force à louer les Saints.*

Bladz.

Bladz. 123.

Wanneer Medea op het verheven *moi*, het *moi*, *dis-je*, *et c'est assez*, volgen laat, is het voor ons, of zy-zelve bemerkt, iets schoons, iets ongemeens gezegd te hebben, en zy daaraan hecht. En dit strijdt met de *naïviteit* die altijd, en uit den aart, zich-zelve onbewust is. — Horatius, in tegendeel, berust niet, met het geen hy aan zijn driftig zeggen byvoegt, noch vindt daar iets schoons in; maar in tegendeel treft het hem iets roekeloos gezegd te hebben waarzijn hart tegen opkooft. En van daar het onderscheid dezer twee byvoegfelen. Medea zegt ons in haar byvoegfel: Ja, zoo groot ben ik! Horatius daar tegen: Ik weet in de aandoening niet wat ik zeg.

Bladz. 124.

Het geen hier van de Eenvoudigheid des verhevenen in de plaats van Mozes opgemerkt wordt, is zoo sterk, dat die het leest al de kracht wegneemt wanneer hy door stemtoon of nadruk op de werkwoorden *sprak* en *werd*, eenig gevoel voor dit wonder toont. De onnoozelfte zal het by de lezing het best uitbrengen; en schier elke Redenaar, de uitwerking verstoren. En dus is het met het geheele verhaal.

Ten aanzien der overbrenging van den Psalm merk ik in 't voorbygaan aan, de verrassende kracht van het schoone maar zeer ongewoone rijm, *het is er*; het geen ter inboezeming van de freelende ontzetting heerlijk medewerkt. — Ach! dat men ieder woord onzer onvergelykelijke taal, elken klank, elken toonval, elke wijze van ademing wel wist te waardeeren! Met dit te verliezen heeft men zijne ziel verloren en zich tot het uitvaagfel des menschs gemaakt, dat zelfs niet meer denken durft, maar het stof in de voetschappen des vreemden lekt. — En dan rammelt men nog van vrijheid en waarde van den mensch, terwijl men zijn oogen zelfs tot God niet durft 'opheffen en zich tot beneden de beestelykste domheid en onderwerping verlaagt!

Bladz. 125.

Men kan dit Spartaansche gedenkschrift niet goed overbrengen. Zeg voor *Oorlogsdood*, *Heldendood*, 't geen zich-zelven aanbiedt; zeg voor *krijgshoop*, *bloem*, *jeugd*, of wat gy wilt, dat iets sierlijks, iets belangwekkends met zich brengt; het wordt dadelijk geheel iets anders. Zelfs heeft het woord *getroost*, iets te veel van

van een foort van beroeming wegens de offering. *Gehoorzaam* ware in dit opzicht vrij beter, maar is niet zonder eenigen zweem van beklag in te boezemen. Mischien zou de beste uitdrukking als uitdrukking zijn:

*Breng, Vreemde, in Spartes wal, 't bericht,
Dat hier, voor Vaderland en plicht,
Haar Jonglingschap verslagen ligt.*

Doch deze maat is van dat deftige ontbloot, dat hier de zaak ondersteunen moest.

Schooner nog mischien is het eenvoudige opschrift der Zwitsers, ten gevolge der geweldige neêrslag van Karel den Stoute, in de lijkkapel der verslagen Burgondiers, 't zoogenaamde Murtenfche *Beinhaus*:

DEO OPT. MAX.
CAROLI INCLYTI FORTISSIMI DVCIS
BVRGVNDLÆ
EXERCITVS
MVRATVM OBSIDENS
AB HELVETIIS CAESVS
HOC SVI MONVMENTVM RELIQVIT.

Geen gewag vindt men hier van hun eigen
L 3 dap-

dapperheid; van de afgrijslijke slachting waarin tusſchen de twintig en zes en twintig duizend vijanden bleven, van de talrijkheid en geweldige toerusting van 's Hertogs leger, van zijn onrechtvaardigen aanval, van hunne gerechte zaak en dergelijke. Ja, men mag twijfelen of het Karel of hun ter eere geſteld zij.

Immers, men meent er de eenvoudige Landlieden in te erkennen, die het kostelijkſt edelgeſteente dat Europa bezit en ooit bezat, voor weinige ſtuivers verkochten, en ook hunne eigene verdienſten-zelve niet gevoelden. En het is hierom, dat ons hart dit zedige gedenkſtuk meer aandoet dan zy met de grootſte praalzuchtigheid hadden kunnen zeggen.

Poëtisch zou men het miſſchien aldus eeniger mate kunnen overbrengen:

D'ALGOEDEN GROOTEN GOD GEWIJD,
BESLISSER VAN DEN OORLOGSSTRIJD,

DES DAPPREN HERTOG KARELS HEIR,
BELEGERAARS VAN MURTENS WALLEN,
LIGT, DOOR 'T HELVETISCH ZWAARD GEVALLEN,
HIER NEÉR.

Ech-

Echter het RELIQUIT heeft iets nadrukkelijker. — Doch in het sierlijke en kunstige kan men in de navolging met zijn oorspronkelijk worstelen; in het eenvoudige niet. Een goede welgemaakte en welgeoefende Tooneelspeelster zal Venus op haar praalwagen in eene met rozen en myrthranken omslingerden dosch zeer wel voorstellen, maar Venus uit de zee opstijgende zal zy niet licht nabootsen, al had zy ook al de onbeschaamdheid van een Fransche *Godes der Reden* daartoe.

Bladz. 128

De drieledige onderscheiding, die wy aanvoeren, is echter juist, en Aristoteles legt haar tot grond (in zijne Rhetorica, I. c. 2,) ten aanzien der overreding: *Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου πορισσάμενων πείσεων τρία εἶδη εἰσὶν· αἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος· αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πως· αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύουσι ἢ φαίνεσθαι δεικνύουσι.* [De overreding uit de voordracht spruitende, is van drieërlei soort. Of zy is gelegen in 't vertrouwen dat de spreker-zelf inboezemt, of in de gesteltenis van den hoorder, of in 't bewijs dat de rede-zelve geeft of schijnt te geven.] Den hoorder, in wien wy hier eene

algemeene vatbaarheid onderstellen, daar latende, zou de tweede plaats ingenomen mogen worden, door innerlijke geloofwaardigheid of waarschijnlijkheid van de zaak. Doch inderdaad komt dit op het zelfde neer. Want dit zegt niet anders dan de overéénstemming der zaak met de neiging des hoorders om te gelooven; en even zoo is 't in 't verhevene en in 't naïve de overéénstemming des voorwerps met des hoorders werkelijke vatbaarheid daarvoor.

Bladz. 132.

Zoo wel de Heer Van 's Gravenweert als Vofs verlaten hier dien overgang van Homerus, en doen Hektors bevel geheel en al uit zijn mond vloeien. — Het is ook zeker, dat by zulk eene ondichterlijke eeuw als de onze is, de uitdrukking van Homerus voor eene bloote onachtzaamheid des Dichters aangezien zou worden, en niemands berisping ontslippen. En zoo is het met meer Dichterlijke schoonheden; ja, ik mocht byna zeggen, met alle, voor zoo verre de gewoonte ze niet tot ondichterlijkheid en bloote Rhetorica heeft gemaakt.

Be-

Behoef ik wel aan te merken dat het even zoo is met de *enallage* van tijd. Als ik, by voorbeeld, *in het voorledene* verhaale en dan eensklaps by een voorwerp van schrik of dat snelle begeerte opwekt, in het tegenwoordige valle:

Dus riep hy weenende uit, en meerder wou hy spreken,
Wanneer hy 't schubbig hoofd ten golven uit *zag* steken
Eens monsters, dat hen bet met open kaak *begrimt!*

„Begrimt? Dit hangt niet samen met *riep*,
„*wou*, en *zag*;" zal de stijve en koude wijsneus zeggen. Maar dit juist toont den Dichter, die, vol van zijn onderwerp, daar hy in zijn verhaal aan de verschijning van het monster kooft, zóó getroffen wordt dat de zaak hem vóór oogen staat.

Wat is valsch vernuft? vroeg een geleerde Maatschappy; en het antwoord dat zy bekwaam hield een samenweeffel in van berispingen, meestal steunende op een afscheiding en wegwerping van des Dichters gevoel dat hy, snel en levendig geroerd, even snel en levendig uitstort, en in plaats waarvan men hem gebieden wil, ieder woord en denkbeeld, en gedachte

en uitdrukking, niet zoo zy aan zijn toestand eigen zijn, maar naar een regelmaat in te richten die daar strijdig tegen is. En dit moet dan *Critica*, dit *Oordeelkunde*, dit *Logica* heeten! Het is of de Italiaan in het Hoogduitsch geen sluitende of harde consonanten wilde. Die ze niet dulden wil, hou zich by het Italiaansch, en die geen Poëetisch gevoel lijden mag, blijve by *Filozofie* of *Redenaartijl*, maar vermete zich niet in zijn domme onvatbaarheid Dichters te oordeelen. In ééne Dichterlijke uitdrukking ligt dikwijls meer besloten, en wordt eindeloos meer uitgestort en medegedeeld dan tien van die wijshoofden bevatten kunnen; en van daar zoo veel scheve en allen smaak verwoestende oordeelen over de schoonste plaatsen der beste Poëeten. Oordeelen, die een aankomeling met een blinden eerbied leert aannemen en waarnaar hy zich richt, met geen ander uitwerksel, dan dat hy aan den voet van Parnas een struisvogel blijft, die wel loopen leert, maar zich nooit van den grond heffen kan. — Menschken- nis, gy *Filozofen*, mensch-, dat is zielkennis, bestaat in het leidige hoofd niet, het hart behoort daar nog by. Want in dit schuilt de bronader der Dichtkunst.

Wist

Wist men 't geen ik van dat getroffen worden des Dichters onder 't verhalen aanmerkte, wel toe te passen, men zou ook aan de algemeene zotte bedilling van Therámenes verhaal in Racines Fedra zoo niet vasthouden, en in het over te brengen zich zoo niet ontvallen, als men doet. — Hoe wenschte ik het algemeen maken van een goede Antikritiek tegen al die Antipoëeten, die federt byna een eeuw zoo stout doordraven, *teniendo*, gelijk d'Er-cilla zegt:

*Teniendo por tan cierta su locura,
Como nos la Evangélica Escritura.*

[Terwijl zy even vast op hun misleiden waan,
Als wy op 't Evangelie staan.]

Men kent den tijd als onze goede Voorvaders geen onderscheid tusschen Poëzy en Rhetorica wisten. Dit was het gevolg van de valsche Monnikengeleerdheid en het onderwijs dat deze verspreidde. Van daar onze RHETORIKKAMERS, die eigenlijk Poëzy meenden te oefenen. Roemer Visfcher, wien David en Orfeus Rhetorijkers waren, weet niet hoe hy 't daar meê maken zal. Van de Dichtkunst sprekende, zegt hy:

— Ha-

— *Haren rechten naem en weet ick niet ;
D'een seyt datse Rhetorica, d'ander Poëtis hiet.
Maer hierom willen wy ons soo seer niet quellen :
Soudt ghy de Liefste die met jonst op u siet,
Laten varen om den naem van Nel of Tiet ?
Beantwoords dit eerst , ghy goede ghesellen.*

Maar het kooft op de zaak aan, en op geen
bloten naam, aan de zaak te geven.

Neen, als ik eens mijn meer dan aardfche Bruid,
Aan wie mijn ziel, mijn heil en adem hangen,
In Echten band aan 't brandend hart mag prangen,
Dan stort die ziel zich op HAAR boezem uit ;
Dan duldt mijn hart, ten hemel opgetogen,
De omhelzing niet der opgepronkte Logen.
De roozy, zie daar in wie ik smelt !
Vermaak, wien 't lust, zich met haar bastaartzuster,
(Verworgingspook voor wien heur arm omknelt,)
De Lelie my, geen fletsche Haagliguster,
Noch valsche Heul van 't overmoedig veld !

Inderdaad, mijn brave Oudoom, de Ridder
Rodenburg, mede een der Rhetoricijnen van
de Amsterdamfche kamer, *In liefde bloeiende*,
mag. (zijn schim houde 't my ten goede !) met
al zijne vennoots op het *troetelen* van deze zij-
ne *vrouwe, goddin, lievert*, of zoo hy ze hee-
ten wil, roemen, my bekoort zy niet. En
waarlijk, zijn geest en waarachtig Poëtisch ge-
voel, waar hy 't bot vierde, was verr' boven
dat.

Nog

Nog ééne aanmerking, en dan sluit ik.

Men heeft wel te recht gezegd, dat ieder hartstocht zijn bril heeft, waardoor zich de voorwerpen in valsche kleuren en gedaanten vertoonen. Maar het verstand, derwijze toegerust, als men het met aangenomen denkbeelden en onderstellingen opschikt en verrijkt, ziet door een niet minder bedrieglijken bril, wanneer het eenmaal een systeem heeft opgevat, en daarin de zelfliefde en hoogmoed belang doen stellen. En het kan door dien bril niet oordeelen hoe het gevoel ziet. Doch in de Poëzy kooft het niet aan op het geen het verstand denkt, maar op 't geen het hart gevoelt. En, zie men dan beter of verder door het verstand, men ziet niet, wat men eigenlijk moest, om den Poëet te vonnisen. Niet on-aartig zegt Lope de Vega in zijne *Hermosura di Angelica*, en het is hier toepasfelijk:

*O caducos juezes con antojos ,
Quereis medir un rostro , un tierno pecho ,
Medis el ayre de unos bellos ojos ,
Y medireys del cielo al suelo el trecho , &c.*

En ik zing hem, op mijne wijs, na:

Ramp-

Rampzaalge rechters met hun brillen,
Die sproetjens zien op 't schoonst gelaat,
En trek voor trek verbinden willen
Aan ingebeelde regelmaat!
Met recht is 't, dat zy *neuswijs* heeten,
Wier neus hun schemeroogen draagt,
Om niets van 't ware schoon te weten
Dat elk natuurlijk oog behaagt.
Hoe veel een lonkend oogjen nijpen,
De lach het mondtjen oopen mag,
Gevoelen moet hy 't, niet begrijpen,
Die hart voor lonkjens heeft of lach:

Mishaagt dit iemand op zijn ingebeelden Rech-
terstoel, ik eindig gelijk ik mijn vorig Deel be-
gon, met den goeden Maerlant:

**Vergehet mi / Viddic / Iiebe Iiede /
Dattic die waerheide bediede.**

OVER HET
NATUURLIJK SPELEN
OP HET
T O O N E E L.

OVER HET
NATUURLIJK SPELEN
OP HET
T O O N E E L.

In onze Gedachten over het *Naiye* gewaagden wy van de zoogenoemde en thands zoo geroemde *illusie* op het Tooneel (*). Een onding inderdaad, als reeds elders genoegzaam, zoo ik meene, getoond is (†), en waar men inzonderheid het (ook zoogenoemde) *natuurlijk spelen* meê verbindt, het geen echter inderdaad allerstrijdigst daarmede moet zijn en er onvereenigbaar mede blijkt. Ook daarover heb ik my op eene andere plaats (§) eenigzins uitgelaten, en het

(*) Bladz. 134 hier voor.

(†) By mijne *Verhandeling over het Letterchrift*, in de Aanteekeningen. Bladz. 165.

(§) In de Aanteekeningen op *Perzius Hekeldichten*, bladz. 63.

II. DEEL.

M

het is mijn oogmerk niet, in deze stof diep te treden, doch alleen wensch ik hier te doen opmerken, het geen men tot dit natuurlijk spelen betreft, de gewoonte, de les, en de aanbeveling, (byna had ik het zoogewilde vereischte gezegd,) dat de Tooneelspeler zich in de plaats van zijn personaadje stelle, en de hartstochten, driften, en aandoeningen van zijn Rol wezendlijk aanneme.

Niets is gemeener, niets algemeener als axioma en grondregel aangenomen, dan het zeggen van Horatius:

—— *Si vis me flere, dolendum est
Primum ipse tibi.*

[Zoo gy my tranen wilt doen storten, schrek zelf eerst. (*)]

Maar is het in alle toepassing waar? — De Dichter heeft zeker gelijk, daar hy van de Poëzy spreekt, welke in louter uitstorting des gevoels bestaat, en ten wier aanzien de Kunst zoo zy geene bloote nabootsing van Poëzy is (als niet dan al te dikwijls gebeurt), eigenlijk niets anders behoort of vermag te zijn dan eene
by-

(*) *De Arte Poët.* vs. 102.

bykomende leiding van die uitstorting, waardoor zy tot eene volstrekte en ook het verstand gants bevredigende schoonheid, even zoo zeer als tot eenen het medegevoel opwekkenden prikkel wordt. Maar is het in Kunsten van navolging even zoo? — Men heeft het zich verbeeld, men heeft het dus aangenomen en zich opgedrongen, om dat men het in de Poëzy wezendlijk, onwedersprekelijk, en boven allen twijfel, zoo vond; en daar men by Aristoteles, wiens meeningen voor orakels golden, het wezen en beginfel der Poëzy in de Navolging gesteld vond, of gesteld meende te vinden, paste men 't geen van den Dichter gold en van hem waarachtig is, op de Kunsten van Navolging in het algemeen, en op ieder van die in 't byzonder toe; ook weet men, hoe verre Batteux en anderen dit beginfel gedreven hebben, en alle de Fraaie Kunsten daar onder schikten, bestemden, en regelden. Doch bezien wy de zaak in zich-zelve van nader by.

Het is eene zekere waarheid, duizendmaal opgemerkt, en waarvan de algemeenheid nooit genoeg in acht genomen kan worden, dat de mensch door de aandoeningen van zijn evenmensch getroffen wordt, dat des Naasten aan-

doeningen, hoe ook uitgedrukt, in ons overgaan, en, met één woord gezegd, dat de mensch in het wel of kwalijk zijn, in het genoegen of ongenoegen van zijn evenmensch leeft. Kreet, houding, gebaar, door pijn of door vreugde verwekt, stort ons pijn en vreugd in; en de woorden van *mededoogen* en *deelne-
ming* zijn veel te zwak om dien overgang uit te drukken, welke eene treffende overeenkomst heeft met het geen tusfchen twee gelijktonig gespannen snaren wordt waargenomen als de eene geroerd wordt. —

Dit beginfel dat (het zij den Hemel geklaagd!) al te fchendig onderdrukt en verwaarloosd wordt, is dat van de weldadigheid, van de onderlinge menschlievendheid, en gelijk ik elders getoond heb (*), van geheel onze zedelijkheid, en beide de Zedekunde en het Natuurrecht. — En het is ook de bron van de uitwerking der Poëzy, even als van de ware kracht der Welfprekendheid. — Gelijk de be-
droef-

(* Men zie mijne *Vertogen over de GRONDEN van het Natuurrecht*, by opvolging in de Mnemofyne geplaatst, waar dit beginfel opzettelijk behandeld wordt.

droefde zijn droefenis, de blijde zijn blijdschap in die met hem is overgiet, even zoo boezemt de moedige moed in, de neêrslachtige neêrgeflagenheid, en één Witte van Haamstede is genoeg om geheel 't onderdrukt en wanhopig Holland met geestkracht en dapperheid tot afwerping van het Vlaamsche juk te vervullen; zoo als ook daartegen zeer dikwijls één enkele lafaart genoeg is om geheel eenen kring van geharde lieden by eene onderneming den moed te doen opgeven. Ja in een vergadering waar één man met den nadruk der innige aandoening spreekt, valt alles hem toe, en de strijdige wil van een groot getal buigt of smelt weg voor den zijnen, wanneer die door woorden niet slechts, maar door stem en houding, door oog en gelaat en gebaarden, weet uit te vloeien. Zie daar wat het *si vis me flere, dolendum est*, bevestigt!

Ja voorzeker, dit is niet alleen waar omtrent het hartstochtelijke of aandoenlijke, zoo men 't noemt; maar het heeft ten aanzien van verstandelijke voorwerpen, van waarheden, plaats. Een beschouwende *thesis* met een zichtbaar gevoel van overtuiging geuit, maakt onfeilbaar een indruk, waarvoor het tegenbegrip oogen-

blikkelijk wijkt zoo het niet door den vasten wil die er aan vasthoudt gesteund wordt; en niets is hierom gemaklijker, dan door stoutheid en onbeschaamdheid eene (schoon ook anders denkende) menigte te overblaffen en om te zetten of over te halen. En zelfs is het eindeloos minder door werkelijke overreding, dat is, door verstandelijke bewijzen en daaruit voortgevloeide overtuiging der ziel, dat begrippen en meeningen aangenomen of algemeen worden, dan door zoodanigen indruk; waarvan ook de oude en nieuwe Demagogen zich altijd zoo meesterlijk wisten te bedienen, en waarom zy zoogenaamde volksregeeringen en groote vergaderingen wenschen, waarin zy door deze hun het zij aangeboren natuurgaaf, het zij door toeleg en oefening verkregen bekwaamheid, de onbepaaldste heerschappy mogen oefenen.

Men moet zich dus niet verwonderen, dat zoo dikwijls het er op aankwam, anderen in een zeker gevoel te brengen, dit gevoel geveinsd en voorgedaan werd. Reden en gezond verstand gaf dit in. Maar de vraag is, of het in de Kunsten van Nabootsing meer dan geveinsd en voorgedaan worden, en wezendlijk zijn moet?

Het

Het gaat vast, dat men het tegenwoordig zoo schijnt te begrijpen. Aan meer dan eenen Tooneelspeler heeft de rol van Herodes in het bekende Treurspel van Retrou het leven gekost. En hoe velen, wien in de laatste vijftig jaren het lichaam door de eindelooze schokking der zenuwen jammerlijk verwoest is geworden! Rampzalig beroep inderdaad, hoe men 't toejuiche, dat den gene die 't oefent zoo duur staat! Jonge lieden, die zonder de Kunst te bezitten, een Tooneelstukken onder zich uitvoeren, hebben geen ander middel dan zich zoo veel zy slechts kunnen in die drift te werpen, die zy vertoonen moeten, en zy vallen derhalve natuurlijk in dit begrip. Doen zy dus niet, hun spel vertoont niets, en is slapperig; en een bloot les-opzeggen zonder eenige ziel of leven. Maar in 't geen de kunstelooze doet of verplicht is te doen, ligt voor de Kunst geen bewijs, die niet zelve Natuur is noch met haar verward moet worden, maar die de Natuur nabootsen moet; dat is, de Natuur vertoonen, zonder echter Natuur te zijn. De onkundige boerenjongen, die het eerst op een paard gezet wordt, buigt het lijf voorover en klemt zich met de hand in de manen vast, want hy kan niet anders; maar de echte rijder zit er veel

M 4 ge-

gemakkelijker en zekerder te lood op en klemt het de borst met zijn kniën. De Tooneelspeler is Kunstenaar, zijn Kunst eene even zoo wezendlijke, eene even zoo waardige en verhevene Kunst als de Zang- en Schilderkunst, met wie zy in kracht van uitdrukking worstelt, en daarvoor ook was zy by de Ouden erkend.

Het voorwerp dat de Kunst vertoont, of (om het op eene andere wijs te benoemen) het onderwerp waar de Kunst van Navolging over gaat, is de Navolger-zelf niet. Hy vertoont niet, hy moet niet vertoonen, wat in hem is, maar wat buiten hem, wat hem vreemd is. Corver of Garrick gaf zich-zelven niet *en spectacle*; zy gaven Agamemnon, Achilles, of Hamlet, of Edipus. Dezen in kalmte, in hartstocht, in drift, in allerlei aandoeningen, hunnen aanschouwer voor te stellen is het werk des Tooneelspelers, niet zijn eigen hartstocht. Wat toch is hy, de Tooneelist, wat mag of wat moet hy zijn, dan de Schilder die, niet op doek of paneel door verven of trekken, maar op de kunststellaadje, door stem, door houding en gebaarden, met één woord, door het leven-zelf zijne afbeelding daarstelt. Rampzalige Schilder, die, als de koude en waarlijk on-

onschilderlijke Le Brun, voor den spiegel zich boos tracht te maken, of aan 't schreien valt, en dan zijn eigen vertrokken gezicht aan Pyrrhus of Enéas, aan Kasfandra of Elektra toeigent! 't Individueel van den Schilder moet niet ver- toond; neen, maar het algemeene karakter van toorne of droefheid, van liefde of haat, tot een ideaal, een volkomen ideaal gebracht; en dit ideaal moet in toepassing op het eigen per- soonlijk karakter van den Held dien hy schil- dert, en met dit samengefmolten, voor het oog gesteld worden, en zie daar de Kunst! Die dit doet is Schilder, maar geen van hun is het, die des Franschmans ellendige valsche afbeeldfels (zoo het heet) naäpen en naschilderen; noch ook hy die ze zelf zoodaniger wijze als zy in zijn eigen tronie naar individueel maaksel en gestel voorkomen, afbeeldt. Dit mag (ja!) een' verwarden Franschen kop van den later tijd genoeg zijn, als nimmer juist denkend, en door den aart hunner bedorven taal-zelve ge- wend zich met den zweem van het *ten naasten by* te vreden te stellen, en die daarom ook alles, waarin hy zich tot leermeester opwerpt, bederft: maar het is het juiste tegenbeeld van de Kunst, die zich altijd en in alles tot het

ideaal moet opheffen dat de ware genie zich weet voor te stellen.

Maar aan zoodanigen Franschen Schilder is die Tooneelist gelijk, die zich-zelfen speelt, in de plaats van den Held wien hy spelen moest. Van daar het natuurlijk gevolg, dat hy niet inboezemen kan wat zijn rol moest inboezemen; van daar dat hy in alle toornige, droevige, verliefde rollen, de zelfde, en niet een geheel ander personaadje, vertoont; en het zij hy in de Rhodogune den Seleucus of den Antiochus speelt, één en de zelfde minnaar is, met den zelfden toon, met de zelfde houding, immers voor zoo verre Corneille de zeer onderscheiden nuances van karakter in deze twee rollen gelegd, niet in ieder woord zoo volstrekt kennelijk geteekend heeft, dat zy zich (als of 't ware) dwingend opdringen; en dan nog bewaart hy die nuances niet door het overige van die rollen. Als Antiochus staat hy, gaat hy, heeft hy de stembuiging, het *accent* (als men 't noemt), fronsht hy het voorhoofd, lonkt, grimlacht, en draait of buigt hy den hals, en ontrust, verstoort, en bezadigt zich, en beweegt hand en leden, niet anders dan wanneer hy Seleucus speelt; juist zoo als hy, niet

niet beter geleerd zijnde, in den rol van een Italiaan even zoo wenken zou als in dien van een Nederlander, of in dien van een Turkschen Basfa by een optocht de rechterhand van zijn vertrouwde neemt. Kleeding, hulsel, en uiterlijkheden, neemt men thands zoo zorgvuldig in acht als men kan, en met meer naauwgezetheid zelfs dan noodig of nuttig is, en (ongelukkig!) altijd het uitwerksel heeft van het gebrek van overeenkomst tusfchen de tegenwoordige lichaamsgedaante en die van de Heldeneeuwen des te aanftootelijker te maken; maar de perfo-naadjenzelven, zoo zy voorgesteld worden, zijn blotelijk minnaar, vertrouwde, tyran, vader, verrader, en zoo het den Franschen behaagde de rollen tot klasfen te brengen; en de historische of door den Dichter onderftelde personelijheid, waar 't op aankoomt, verdwijnt. De *Acteur*, als minnaar, is de zelfde minnaar *in genere*. Doch neen, ook zelfs niet in genere, maar hy is zoodanig als de byzondere Acteur zich in de plaats van zijn held stellende en zich inbeeldende verliefd te zijn, zich gevoelt. Dus speelde Pasfé (in zijn tijd een Acteur wien het niet aan bekwaamheid ontbrak, maar geheel in zijnen trant,) zich aan 't ingebeeld gevoelen overgevende, altijd Pasfé, maar nooit den hem op-

opgelegden Rol. — Garrick daartegen speelde zijn Rol, en op het Tooneel (of waar hy een rol op zich nam,) herkende men hem zelfs niet dan door de volkomenheid van zijn spel. — Ik weet wel, dat de Dichters-zelfen dit in de hand werken. Velen, door het gedurig bezoeken van het Tooneel, zoo het in onzen tijd is, tot Tooneeldichters geworden; stellen zich in hun stukken niet dan de zelfde algemeene karakters voor, die op het Tooneel altijd wederkeeren, en waarin weinig of niets *geindividualiseerd* is; en niet zelden, (dus verklaarde Nomsz eens te doen,) richten zy hunne rollen in naar den Acteur of de Actrice die ze spelen moet; en waarlijk, beide Acteur en Dichter winnen er dat by, dat de rollen dan volkomener uitgevoerd worden, en beide by 't Algemeen dat het stuk wel gelukken ziet, roem behalen. Ook is dit zekerlijk een vereischte te achten wanneer men eenig stuk voor het een of ander Feest vervaardigt, waarby 't juist zoo zeer niet aankomt op iets goeds en voortrefflijks voor het Kunstvak, als wel iets behaaglijks voor een Hof of vieringsparty te leveren. Doch ieder gevoelt hoe zeer dit, buiten al zulke byzondere gevallen, niets anders is, dan zich onderling, en het Schouwspellievend
Al-

Algemeen vleien en bederven, en de Dicht. en Tooneelkunst in den grond boren in plaats van volmaken; daar het eenige, waar de waarachtige Kunst aan hangt, 't Ideaal, 't hooge Ideaal is, waar men steeds onveranderlijk naar behoort te reiken, en dat buiten den Speler is, en uit hem niet gehaald worden moet.

Wanneer ook een stuk, hoe goed, hoe voortreffelijk het zijn mag, niet min of meer in die categorie valt van naar de Spelers berekend te zijn, zoo moet het dan ook tegenwoordig, ondanks den besten wil van de Spelers, mislukken. Gelijk het ook hierom is, dat ik altijd het opvoeren mijner Treurspelen (zoo veel van my afhing heb tegengegaan, als zijnde die strijdig met den geest waarin een stuk gedacht en geschreven moet worden, om in den tegenwoordigen trant van spelen, te kunnen behagen. 't Geen er de waarde van uitmaakt, de individualiteit der karakters die in ieder woord gevoeld en uitgedrukt worden moet, de gevoelens aan die karakters hangende, en door die gewijzigd, en op deze wijze van alles wat de tegenwoordige wereld oplevert, door fijne nuances onderscheiden, zonder echter daarmede in treffende tegenstelling te staan, en (boven al.

alles) niet overeenstemmende met den aangenomen Tooneelmanier; deze individualiteit of persoonlijkheid waaraan alles hangt, moet verloren gaan, en het worden, by 't spelen half uitgewischte beelden zonder gelaatstrekken die geenerlei belang kunnen instorten. De twee Treurspelen mijner Egade, *Elfriede* en *Ramiro* zouden uitvoerbaar zijn; maar de mijne zijn het in dezen staat der Tooneelpraktijk niet zonder koud te worden, voor al mede daar men, de kleeding eenigermate uitgezonderd, geen denkbeeld heeft van de zeden en gewoonten ten tijde onzer Graven van 't Hollandsche huis, waarin weinigen meer in ons Vaderland een voorouderlijk belang hebben of nemen kunnen.

Doch wie onzer weet niet, dat waar een Kunst eene op zich zelve bestaande Kunst is, en geen bloot behulp van de Natuur, hoedanige de Statica b. v. by het gemakliker voortrekken van iets, by het gaan, by het dragen, by 't zwemmen, en al dergelijke; het wel en juist beramen en uitvoeren van het geen men te doen heeft, een koel inzien en oordeelen, en dus de bedardheid van geest, noodig is? De verhitte en in drift opgezette Schilder is het niet,

niet, die den dollen Orestes en wanhopenden Nero, de weedende Medea en wroegingvolle Fedra, de verkwijnende Biblis, of den uit Venus arm oprijzenden Mavors in hun hartstochten juist en treffend voor 't oog stelt: even als de koude en onaandoenlijke die zich de gesteltenis eens toornigen, droevigen, of wanhopenden, of van genoeg en wellust verrukten, niet voorstellen kan. Maar hy zal dit, hy-alleen, die met gevoel van deelneming de Natuur beschouwen, waarnemen, en ook zijner verbeelding en geheugenis inprenten en naar willekeur wederom voor zich te rug roepen kan; en uit deze waarnemingen, met zijn eigen gevoel vergeleken, zich het Ideaal weet te vormen, 't geen hy dan naar de gelaatstrekken en lijfsgedaante en naar de oneindige karakters van ziel zoo wel als naar den rang, staat, geboorte, waardigheid, en persoonlijke eigenschappen zijner beelden weet te onderscheiden en (gelijk men het plach uit te drukken) te byzonderen. Geene hartstochten dorhalve in den Speler, geen drift of vervoe-
ring dan die welke louter nabootsing (imitatif) is! Die den dronkaart wel spelen zal, moet niet dronken zijn, schoon men ten aanzien van dit byzondere punt ook al (uit zucht tot het aangenomen beginfel, dat wy hier betwisten)
heeft

heeft ingevoerd, als een hulpmiddel ten dien einde, zich 't hoofd door zeer sterke Spaansche snuif in den neus gestopt, te bedwelmen. Die den slapende spelen zal, moet niet slapen, als de dronken Fuzius te Rome, wanneer hy de Hekuba speelde, en door zijn Medetoonelist Katiënus die als schim van Polydorus opkwam, niet wakker geschreeuwd kon worden; waarop Horatius doelt:

*Cum Iliam edormit, Catiens mille ducentis
MATER TE APPELLO, clamantibus.*

De geheele Schouwburg naamlijk riep Katiënus twintigmalen na: *Mater te appello*, maar het hielp niet:

[Als speler Fuzius, wat al te veel beschonken;
Den rol van Hekuba op 't rustbed nit blijft ronken,
Schoon Polydorus schim, geheeschen uit de kolk,
Ontwaak, mijn Moeder, roept, met heel een schreeuwend volk.]

Alle hartstocht is dronkenschap; en alle hartstocht bedwelmt ook. — Op het oude Amsterdamsche Tooneel heb ik zeer innige Christenen gekend, die, wat hun gebeurde, nooit uit hunne gelijkmoedigheid geraakten, en deze waren de beste der Spelers van hun-

hunnen tijd, door wie men alle hartstochter in de volkomenste uitdrukking vertoonen zag. — Anderen daartegen een byzondere rol lief krijgende, waarin zy zich recht verplaatfen konden, kregen de hebbelijkheid van die verplaatfing derwijze, dat zy zich-zelven op het laatst met die personaadje verwarden; ja, de Graaf van Olsbach in Hofhams voortreffelijk Blijspel, *Al stond er de galg op*, is (ongelukkig genoeg!) geen bloot verdichtfel. En echter waren de zulke somtijds droomige Spelers.

Inderdaad is zoodanig iets vrij natuurlijk. 't Is onmooglijk, dat Acteur of Schilder, en vooral de eerste, niet iets gevoelen zou van het geen hy met belangstelling nabootst of uitbeeldt. Het beginfel van deelneming en van overgang, boven gemeld, brengt dit mede by alle voorfelling die men zich van een lijdende, van een blijmoedige, van een toornige, van een neêrflachtige maakt; en hoe levendiger, en volkomener die voorfelling in onze inbeelding is, des te meer zal men dit beproeven. De Tooneelfpeler beproeft het dus ook. Maar dit is een gevolg, en moet geen beginfel zijn. Dit kan, met verftand aangewend, den verftandigen nabootter te hulp komen en hem zijn Kunst gemak-

II. DEEL. N lij-

lijker maken, maar dit is voor hem, en niet voor den toeschouwer. Niet de aandoening welke de beschouwing van Achilles of Orestes op hem als beschouwer te weeg brengt, maar het geen hy, als Kunstenaar, in die voorwerpen of lever in 't Ideaal daaruit veredeld en door den Dichter aangegeven, beschouwt, moet hy voor den toeschouwer afbeelden. Niet Pasfé of Hillverding, niet Punt, of Corver moet de aanschouwer toornig of verlegen zien, maar Achilles of Agamemnon; en vruchtloos gelooft men zich met die personaadjen te vereenzelvigen, anders dan in de volkomenste KUNSTVERTOONING.

Ondertusfchen men moet bekennen, is de zaak, in dit vak als in duizend andere, in dien stand gebracht, dat er weinig uitzicht op terug keering tot het oude is. De Tooneelist acht thands in zijn Kunst op zich-zelfen te staan, en niet meer het bloote *organe*, het eenvoudige werktuig, het spraak- en gebaartuig des Dichters te zijn. Wat wonder derhalve, zoo hy door zijn eigen geest bewogen en bepaald wordt, en door dien des Dichters niet, dan alleen voor zoo verr' hy dien in den zijnen famensmelt, of liever den zijnen daar eenigzins naar gewijzigd heeft! — 's Dichters geest in te zwel-

zwelgen, is al wat men van hem wenscht; maar dan ook wordt deze geest niet zoo zeer ingezwolgen als verzwolgen, en gaat ten grooten deele te niet. Bloot werktuig des Dichters te zijn, zal men nooit meer van den Speler verkrijgen, ten zij men de volkomen Tooneel-*declamatie* (of, gelijk zy het noemden, *Saltatie*) der Ouden te rug weet te roepen; en dat deze met al hare voortreffelijkheid, ook ware ongemakken had, en in wezendlijke opzichten zelfs voor de onze achter moest staan, is zeer zeker, waarvan mischien wel eens nader!

Dat zy die zich wezendlijk in den hartstocht werpen, dien zy niet dan nabootsend vertoonen moesten, aan zullen doen, en dus, aan een algemeen dat te vrede is met geroerd te worden, t' allen tijde toejuiching en handgeklap zullen afperfen en voor groote Tooneelisten doorgaan, vooral als zy stem en gestalte in hun voordeel hebben, gaat vast. En dat het meerdere of hoogere dat zy in hun Kunst konden bereiken by de groote menigte niet bemerkte, niet gesmaakt zelfs en naauwelijks by zeer enkelen op prijs gesteld zoude worden, die noch kracht, noch lust, noch wil of moed genoeg zouden hebben om in een tijd als zich alles inbeeldt

bevoegde Kunstrechter te zijn, den zoo grooten dommen en waanwijzen hoop te overschreeuwen, dit is al mede onbetwistbaar. En zie daar het gevolg van die zoogenoemde Verlichting, die de menschen niet wijzer of beter, maar hooggevoelender van zich-zelfen, hardnekkiger, en weêrstreviger tegen waarheid en goed maakt. — Gaarne wierp ik hier tegen, dat den waren en waardigen Tooneelkunstenaar even als den Dichter, het *raris juvat auribus placere* (*) dierbaar moest zijn; maar wie bemint de Kunst om de Kunst, wien is de Kunstzelve doel en geen middel, na dat de Filozofie dezer dagen alles (geen deugd en geen Godsdienst uitgezonderd) tot middel gemaakt heeft, en ieder (de een slechts gewilliger, de ander mischien met nog eenige aarzeling) voor de drie samenspannende afgoden der aarde (†) de knie buigt, en wel meent te doen.

De

(*) *Scribat carmina circulis Palaemon;*
Me juvat raris auribus placere.

[Een ander schrijv' voor groote kringen,
My lust voor weinigen te zingen.]

(†) *Nieuwe Uitspruitsels*, bladz. 79.

De honderdste onder de Aanschouwers kent ook de Helden der Oudheid niet, en heeft geenerlei denkbeeld, vooral 't Kunst-ideaal niet, van Helden- of Riddereeuw; en wie in den Schouwburg niet dan een uitspanning of bloot tijdverdrijf zoekt, en niet beter weet, is noodwendig met het geen men hem voorstelt even zoo voldaan, als de oude Duitschers met hun schilderstukken van de Moedermaagd onder het kruis in een Nonnenkleed met de paternoster in de hand of aan den gordel, en de Romeinsche krijgsknechten met Spaansche kragen en kleeding en Zwitsersche hellebaarden daarvoor, in 't verkeerbord om 's Gekruisten rok spelende. De uitwerking op de Aanschouwers niet te min (wie zy zijn) is dan de onechte. Eene Actrice die wezendlijk in een flaauwte valt, een Acteur die inderdaad gekwetst wordt (gelijk ik het een en ander in vroeger tijd bygewoond heb) treft, maar het stuk wordt gebroken, en trekt geen aandacht meer, zoo dra het geen spel is, maar als ernstig en wezendlijk erkend wordt. Ook de afmatting van een Tooneelist door de wezendlijke zielsberoering, altijd zichtbaar en niet te verbergen, doet aan, en roert ons; maar voor hem, doch niet voor zijn personaadje, en de rol is mislukt. Het

is ook in dezen opzichte waar, dat men de zoogenoemde *illusie* niet te verr' drijven moet, en dat zy zekere mate te buiten gaande, akelig en schuwbaar wordt. — Zelfs de Redenaar die overtuigen of meêsfleepen wil, moet zich wachten van een uiterste van ingenomenheid met de zaak die hy voorstaat, en Redenaar blijven. Te hevig een Pleidooi mishaaft niet alleen, maar verliest ook zijne uitwerking; omdat het de Kunst te buiten gaat, die altijd aan het ideaal hangt, dat zy zich voorstellen moet, en een soort van *reactie* opwekt, die zich by een zekeren graad van inwerking dadelijk opheft, en waarby alles verloren wordt. — De Redenaar naamlijk speelt ook zijn rol, en moet een man boven zijn beschermeling, boven zijn hoorders, vertoonen; een soort van een halve God. Hieraan zelfs hangt zijn volkomenheid, en zijn eigenlijke kracht als Redenaar. En het is juist daarom, dat de Kunst-rhetorica met haar rolspeelen op den predikstoel zoo aanstotelijk is, waar de GODLIJKE Geest-alleen den spreker in waarheid verheffen moet. 't Is eene uitstorting van des Predikers gevoel van de waarheid; uitstorting als de Poëzy is, en geen Kunst. Geene Welsprekendheid is het, dan die van het overstelpete hart, welke de Christen

zen daar zoekt en verlangt, en voor zoo verr' een leerstellig betoog plaats moet hebben, eenvoudigheid van voorstelling. Ik weet wel, dat men de zaken dus niet beschouwt, maar wat is er, het geen men door de valsche en willekeurige Theorien en lesfen of regels van de laatste anderhalve eeuw niet buiten zijn aart en in een verkeerd licht heeft gebracht, en niet heeft leeren miskennen? Inzonderheid zijn Poëzy en Kunst van Welsprekendheid zoodaniger wijze door één geward, dat men ze niet meer uit elkander weet te schiften. — Dit is het ongeluk onzer dagen, en het is dat der beschaving, waardoor alles, als zoo vele steentjens van allerlei punten en oneffen hoeken, in een zak gesmeten wordt, en, na lang genoeg schuddens en hofsens, met afgesleten kanten en als ronde knikkers weér te voorschijn gebracht, eenvormig en *factice* gemaakt. En eindelijk is het met al het systemamaken daartoe gekomen, dat *conventie* en *auctoriteit* van opgeworpen Agyrten (waarvoor zelfs verstandige mannen zich buigen), naar wenk van een grillige *Mode* regeert. Ik moet hier wel vreemde en vooral Fransche woorden gebruiken, want de zaak is zoo Fransch en uitheemsch, dat zy zich in geen Hollandsche taal of bewoording

N 4

ding denken of uitbrengen laat. Wie nu tegen dit alles aandruischt, mag zich voorstellen niet voor zijne eeuw of leeftijd te schrijven, en alleen in de flauwe hoop troost zoeken van aan eene volgende mischien van nut te zijn, en dit geve God aan wie het oprechtelijk wenscht!

Herhalen wy het ten slotte hier nog eenmaal. 't Is de Wezendlijkheid niet die hier zijn moet, maar een Vertoon. En hoedanig Vertoon? Niet dan van het hooger, het volkomener ideaal dat het voorwerp der Kunst is, en in geene dadelijke Wezendlijkheid valt. Of laten wy 't met de woorden van GOETHE uitdrukken: *Die Aufgabe einer jede Kunst ist, durch den Schein die Täuschung einer HÖHEREN Wirklichkeit zu geben. Ein falsches Bestreben aber ist, den Schein so lange (so weit) zu VERWIRKLICHEN, bis endlich nur ein gemeines WIRKLICHE überbleibt.* Goethes Leben, III. Th. z. 98.

BY-

BYVOEGSEL

TOT HET

EERSTE DEEL.

BYVOEGSEL

T O T H E T

E E R S T E D E E L.

Wanneer ik op bladz. 128 van het Eerste Deel dezer Verscheidenheden den grond der byzonderheid oploste, dat in onze Taal het Byvoeglijk Naamwoord, achter het Zelfstandige waar het toe behoort, geplaatst wordende, onveranderlijk of (gelijk men het noemt) onbuigbaar en geslachteloos is, vergat ik het zelfde aan te merken van het geval als het vóór het lidwoord gebruikt wordt, gelijk in *zoo groot eenen man* te miskennen, *zoo schoon eene vrouw* te verstiten, het geen men als eensbe- teekenend met *een zoo grooten man; een zoo schoone vrouw* beschouwt; gelijk men dan ook *geheel de wereld, al de stad* enz. en zoo ook *al de menschen*, zeggen moet. Men vervulle dit over

overzulks als eene verzuimenis, hoe zeer het buiten dien ook bekend zij en lang voor my als eene merkwaardige eigenschap van geheel de Duitsche Spraak opgeteekend. Doch men neme daarby tevens de aanmerking aan, dat, of wel de beteekenis van die twee eerstgemelde uitdrukkingen, *zoo groot een*, of *zoo schoon eene*, en *een zoo groote*, of *eene zoo schoone*, in het algemeen eenerlei is, en zeer dikwijls verwisfeld kan worden, het onderscheid van *nuance* in die beteekenis en die meening des sprekers die zy uitdrukken, niet te min wessendlijk is. Het geen ik hier met een enkel woord aan zal wijzen.

Beide behelzen zy eene byzondere en verheffende opmerking van de hoedanigheid, die daarby in het onderwerp der rede of zegging voorgesteld wordt, en in beide is ook die opmerking aanwijzende; maar in beide heeft zy niet even de zelfde rechtstreeksche richting. *Zoo groot een man* legt meer nadruk op die hoedanigheid van *groot* dan *een zoo groot man*; en dit laatste daartegen is ten aanzien van de aanwijzing des onderwerps meer nadrukkelijk. Het eerste toont de zoodanige GROOTHEID-zelve van den *man*, als doel waar de spreker op ziet, als ware 't,
met

met den vinger aan. Het laatste daartegen wijst op den *MAN* die *zoo groot is*. En (om de zaak nogmaals op eene andere wijze begrijpbaar te maken,) in 't eerste geval is *zoo groot* in een éénig denkbeeld vereenigd; in het laatste vereenigt men *groot* en *man* te samen, als één voorwerp, en het aanwijzende en tevens verheffende *zoo* slaat op dit vereenigde of te samen gesmolten voorwerp, en niet meer op *groot*, in zich - zelfs beschouwd. — Het is, dat het Lidwoord *een*, in het eene geval onmiddelijk by het zelfstandige woord gesteld, dit tot voorwerp van een afzonderlijk denkbeeld maakt, 't welk het vorige aanhangt; maar in het ander geval, de beide denkbeelden tevens als één denkbeeld omgrijpt.

Zoo onderscheidend, naauwkeurig en net is de aart onzer taal, en geheel haar aanleg is op eene nette denkwijze gegrond. En zoo juist en net moet men derhalve ook denken, en in die juistheid en volkomenheid deze taal kennen, indien men goed Nederduitsch schrijven, of over den Nederduitschen Dichter en zijne verzen oordeelen wil; en tot dit het geval is, lache hy vrij met het Vorsche- en Extergekwaak van zich aanzien gevende slechthoofden! —

La-

Laten wy (niet *laat ons*, want ik meen er niemand vergunning toe te vragen,) dit gedachtig zijn.

Wat ik daar zeide, dat men *al de menschen* moet zeggen, kan betwist worden met het gebruik der Schrijveren van zeer vroeg; doch dit gebruik is een Latinismus, hoedanige men van de vroegste tijden af, vooral by den deftigen stijl, alreeds invoerde, en waar ook onze Bijbelvertalers (als Geleerden) zeer vervuld van zijn. Wy kunnen, wy mogen ook alle Latinismen niet uitbannen, wanneer zy geworteld zijn, en men mag ze dan met de Keizerlijke grondregel (§ 31 *I. de rer. div.*) handhaven. Dit neemt echter den aart onzer taal niet weg, en in 't enkelvoud blijft mijne stelling des te onverwrikter, daar zy ook den anders vrij Latijnschgezinden Hooft voor zich heeft. Men zie voor het overige Huydecoper in zijne Proeve, die nog aanmerkt, dat het even het zelfde is met de Bezittelijke Voornaamwoorden, als *mijn*, *uw*; 't geen ik gaarne onderschrijve. Men behoorde echter, wat het eigenlijk *behooren* betreft, niet *ALLE mijne goederen* te schrijven, maar *AL*; en zoo spreekt men ook.

IN-

I N H O U D

D E R

S T U K K E N

Bladz.

I. GEDACHTEN OVER HET VERHEVENE EN NÄÏVE.	1
<i>Voorbericht</i> deswegens	3
Het VERHEVENE.	7
Aanteekeningen of Byvoegfels.	76
Het NÄÏVE	99
Aanteekeningen of Byvoegfels.	139
II. Over het NATUURLIJK SPELEN op het Tooneel.	175
III. BYVOEGSEL op het Eerste Deel.	201

OPGEMERKTE DRUKFEILEN.

In het Eerste Deel.

- Bladz. 45 regel 16 *staat* hun *lees* haar
— 47 — 8 — vervulden — vervulde
— 66' — 14 — *dat is* enz. — *dat is een*
lang, dat is een mager, en dat is een lan-
ge, dat is een magere man;
— 76 regel 14 *staat* stuursch *lees* stroef
— 126 — 9 — ἔλλειψεις — ἔλλειψεις

In het Tweede Deel.

- Bladz. 80 regel 18 *staat* werpt *lees* stort;
-
-

B.L.

WB-30

